

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2017

12

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Viktoras VIZGIRDA. Kazio Bradūno apoteozė. 1989. Drobė, aliejus. Antano Lukšėno reprodukcija.

Vilniuje, Vytauto Kasiulio muziejuje, gruodžio 7 d. atidaryta paroda „Kazio Bradūno meno pasaulis“ (veiks iki 2018 m. kovo). Poeto įnašas į išeivijos meno pasaulį nagrinėtas konferencijoje „Vakarykščio pasaulio atgarsiai“. Kazio Bradūno metų **spiritus movens** Elena Bradūnaitė-Aglinskienė, vaizdžiai tariant, lyg vėjas apskriejo visą Lietuvą – aplankė daugiau kaip 20 mokyklų ir gimnazijų.

Iškilmingas minėjimas vasario 11 d., per Bradūno gimtadienį, įvyko Valdovų rūmuose. Lietuvos paštas išleido pašto ženklą, skirtą K. Bradūno 100 metų jubiliejui. Čiurlionio namo muziejuje Vilniuje buvo surengtas Kazio Bradūno pagerbimo vakaras. Minėjimai vyko Maironio muziejuje ir Išeivijos centre Kaune, Vilkaviškio Paežerių dvare, Birštone, **Santaros-Šviesos** suvažiavime Alantoje, Šakiuose, Ateitininkų suvažiavimuose Panevėžyje ir Šiauliuose, Vinco Krėvės Mickevičiaus muziejuje Vilniuje, Bradūno tėviškėje Kiršuose ir kitur.

Amerikoje irgi buvo rengiami minėjimai, parodos, knygų pristatymai Čikagoje, Vašingtone, Niujorke, įvairiose vasaros stovyklose ir suvažiavimuose. Bradūno jubiliejus paminėtas ir išeivijos spaudoje. Apie poetą skaitykite p. 50

Kultūros ir meno
žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Romana RAČKAITYTĖ-ČEPAITIENĖ
(kompiuterinė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: info@kulturosbarai.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Problemos ir idėjos

Ar mūsų neapgauna tikėjimas stabilios gerovės iliuzija? *Alvydo JOKUBAIČIO ir Mindaugo KUBILIAUS pokalbis apie Europos Sąjungos būklę ir galimą ateitį* / 2
Nicole DOŁOWY-RYBIŃSKA. Europos mažųjų kalbos ir jaunieji aktyvistai: kelias į užsiangažavimą / 9

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Ramūnas TRIMAKAS. Ideali kontrolė reiškia tobulą griūtį / 16

Nuomonės apie nuomones

Virgilijus ČEPAITIS. Aikštė / 20
Vygantas VAREIKIS. Apie istorijos mokslo naudą / 22

Kūryba ir kūrėjai

Tautvyda MARCINKIČIŪTĖ. Eilėraščiai / 26
Gyvenimas ir kūryba kaip epochos dienoraštis. *Apie Samuelio Bako muziejų su Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus direktoriumi Jaša Marku ZINGERIU, Tolerancijos centro ir Samuelio Bako muziejaus vadove Ieva ŠADZEVIČIENE ir ekspozicijos dizainere Viktorija SIDERAITĖ-ALON kalbasi Kęstutis ŠAPOKA* / 28
Donatas KATKUS. Ar mums dar reikia lietuviškos tradicinės rimtosios muzikos? / 36
Kompozitoriaus atsakomybė. *Su Davidu LANGU kalbasi Lina NAVICKAITĖ-MARTINELLI* / 41
Rūta PAITIAN. Jubiliejinė Baltijos medalių trienalė BALTIJOS VIENYBĖ / 47
Sonata BALIUCAITĖ. Prieš plauką. *Kęstučio Svirnelio paroda „Šerstis“* / 49
Anelė DVILINSKAITĖ. Kaip skeveldra savo gimto krašto. *Kazio Bradūno 100-mečiui* / 50
Lina KLUSAITĖ. Gyventi istorijoje. *Eimunto Nekrošiaus „Cinkas“* / 53
Aušra KAMINSKAITĖ. „Dreamland“ – jų svajonių Lietuva / 58
Konceptualizmas nėra mada – tai viena iš specializacijos formų. *Apie taikomąjį meną su Redu DIRŽIU kalbasi Kęstutis ŠAPOKA* / 62

Laikai ir žmonės

Algirdas GRIGARAVIČIUS. Jono Basanavičiaus įvaizdis po Kovo 11-osios / 69
Regina LAUKAITYTĖ. Paulius Širvys: „Štai atsirado užkariautojai, net nenori lietuviškai kalbėti“ / 76

Apie knygas

Astrida PETRAITYTĖ. (Su)maištingas amžius krikščionybės karalijoje. *Dainora Pociūtė. Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos* / 80
Kęstutis ŠAPOKA. Institucinė matrica. *Skaidra Trilupaitytė. „Lietuvos dailės gyvenimas ir institucijų kaita: sovietmečio pabaiga–nepriklausomybės pradžia“* / 89

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Anakuzija / 93

Viršelio 1 p.: Samuel BAK. Moteris su vežimėliu

4 p.: Giedrius JONAITIS. Mažiukas. Iš parodos *Titanike*

V. Ilčiuko nuotr.

AR MŪSŲ NEAPGAUNA TIKĖJIMAS STABILIOS GEROVĖS ILIUZIJA?

*Aloydo JOKUBAIČIO ir Mindaugo KUBILIAUS pokalbis
apie Europos Sąjungos būklę ir galimą ateitį*

Mindaugas Kubilius. Pasaulis keičiasi. Įvykiai veja vienas kitą: nesėkmingi bandymai suvaldyti pabėgėlių krizę, Jungtinės Karalystės akibrokštas, naujų politinių jėgų abiejose Atlanto pusėse iškilimas, Katalonijos maištas... Vis dėlto keičiasi tik tas „pasaulis“, koks mums ilgą laiką yra pažįstamas, kokiame įpratome gyventi. Įsitvėrę iliuzinio nekintamumo, nenorime atpažinti ir pripažinti, kad tikrovė keičiasi nuolatos, kiekvieną akimirką. Kismas – esmingasis daiktų būvio bruožas. Žmogus priešinas kismui, nes nujaučia neišvengiamą savo buvimo šiame pasaulyje baigtį. Kad nepasiduotų žlugdančiai nevilčiai, nuolat įtvirtina savąjį „aš“, tariamai iškilų ir tvirtą „savo pasaulį“. Vis dėlto tvirtais įsitikinimais paremtas požiūris į savojo „pasaulio“ tvarumą niekaip nepasipriešins neišvengiamam kismo diktatui. Šį siaubą jau VI a. pr. Kr. įžvelgė Antikos filosofas Herakleitas, tvirtindamas, kad „viskas teka“ (*panta rhei*), taigi „į tą pačią upę du kartus neįbrisi“. Šiame pasaulyje nėra nieko tvaraus. Kismas neišvengiamas.

Tačiau žmogus iš prigimties pasmerktas ieškoti savo būties tvarumo. Šeima, bendruomenė, tauta, valstybė – žmogui būtinos bendrabūvio formos. Meilė kaip ir laisvė neįmanoma be įsibūtinimo ir susitapatinimo. Lygiai taip žmogui būtinas savivertės ir tapatumo jausmas. Kitaip tariant, kismo diktatą bandoma įveikti savosios vertės (t. y. prigimties orumo) pastovumu. Šitai suteikia tik būtina žmogui pagarba, aukščiausiu mastu – meilė. Šeima yra meilės, bendruomenė – pagarbos įtvirtinimo vieta, o valstybė – bendrabūvio savarankumo laidas. Šis tapsmas – nuo meilės iki savarankumo – suteikia

žmogui visavertiškumo jausmą, kurį ir vadiname laisve. Būdamas vienas, žmogus niekada nesijaučia laisvas. Sau pačiam laisvas žmogus – liberalizmo ideologijos pramanas. Laisvas žmogus yra tik bendrabūvyje ir tik prisiėmęs atsakomybę už bendrabūvio savarankumą (t. y. suverenumą). Šis tapsmas yra vienintelė žmogui iš prigimties sava priebėga nuo kismo siaubo. Nes iš prigimties kylanti šeima, tauta, valstybė veda prigimties kūrėjo – Dievo link, o jis yra nekintama pilnatviška meilė.

Taigi ir šis samprotavimas apie Europą remiasi prielaida, kad toks valstybių bendrabūvis mums yra savas *de jure* ir *de facto*. Lietuvos valstybė XIII a. pasirinko Europos kultūros erdvę, o XXI a. tapo NATO ir Europos Sąjungos nare. Suvokę, kokie veiksniai lemia neišvengiamą bendrabūvio kismą, galbūt numatysime netolimą ateitį.

Taigi savas Europos pasaulis, o platesne prasme – euroatlantinė demokratijos erdvė, kurioje įpratome būti ir kuri mums vis dar teikia tvaraus būvio jausmą, – ėmė keistis. Demokratijos raidai daro įtaką iškilusios vertybinio diktato („dešinėsios“) partijos. Lenkijos ir Vengrijos pavyzdžiai šiuo atžvilgiu yra patys iškalbingiausi. Europos politiką dreбина Rusijos, kuri neslepia ketinimų demokratiją sugriauti iš vidaus, įtaka, paremta pinigais. Viena iš kertinių *Brexit*, Jungtinės Karalystės apsisprendimo pasitraukti iš ES, prielaidų – demokratijos deficitas ES savivaldos struktūroje. Europos Komisijos pateikiami ateities „scenarijai“ neįtikina ne todėl, kad būtų iš piršto laužti, tiesiog pati institucija praradusi pasitikėjimą. Prancūzijoje atgimusios napoleoniškos vizijos irgi nežada tvarios

raidos. Vis dėlto gyventi reikia. Ir ne kur nors kitur, o savo namuose – Europoje.

Pasaulį apsėdusi „liberalios demokratijos“ ideologija atmeta žmogaus prigimties sąlygotumą, telkiant bendrąjį gėrį, kuris yra tvarios demokratijos ir laisvės pamatas. Be iššaknijimo prigimtyje bet kokia žmonių santalka anksčiau ar vėliau žlunga, neišlaikiusi tvarumo egzaminų. Taigi nenuostabu, kad liberalizmo ideologijos iškreiptas „mūsų pasaulis“ ima skilinėti abiejose Atlanto pusėse. Iš esmės jokia ideologija ilgai netveria. Prigimtis yra pranašesnė, nes ji tikra, o ne iliuzinė. Joks idėjinis surogatas nepakeis prigimtinės laisvės. Tikros demokratijos nereikia „liberalizuoti“. Antikiniame pasaulyje užsimezgusi demokratija yra iš prigimties laisvų žmonių sambūvio forma. Laikmečių skirtumai tos prigimties nepakeičia, laiko dvasia (*Zeitgeist*) tėra mada, kurią įteigia galingieji, – „bendrasis gėris“ varotojų masėms.

Viešai garbstoma politkorektiškumui giminiška tolerancija, bet jei artimam žmogui pasakysiu „aš tave toleruoju“, tokie žodžiai prilygs įžeidimui. Taip sakydamas pripažinčiau, kad mane drasko neapykanta jam, vis dėlto ją dar suvaldau, t. y. tą asmenį toleruoju (*lot. tolerare* – atlaikyti, pakęsti). Neapykantos suturėjimas negali sutelkti ilgalaikiam bendrabūviui, atsiranda nebent laikinos grupės, susibūrusios iš savanau-diškų paskatų. Tad kodėl tolerancija yra gretinama su laisve ir demokratija? Bendrabūvio pagrindas – ne ji, o bendrasis gėris.

Tikrovei ir prigimčiai prieštaraujančios nuostatos anksčiau ar vėliau diskredituojamos. Aštrus klausimas yra toks: ar sužlugęs ir dabartinį Europos bendrabūvį palaikančios europinės institucijos? Ar Europos valstybėse išsivyras neapykantos skleidėjai ir kils tarpusavio karai? Ar mes, europiečiai, vis dar norime būti kartu ir telkti bendrąjį gėrį?

Alvydas Jokubaitis. Europos Sąjungos problemos yra tikėjimo problemos. Nėra mokslinio Europos Sąjungos prasmės išaiškinimo, nes toks neįmanomas. Nėra filosofinio Europos Sąjungos išaiškinimo, nes ginče dėl Europos Sąjungos susiduria ne filosofijos, bet

ideologijos, t. y. sekuliarūs krikščionybės pakaitalai. Europos Sąjungos pavidalas priklauso nuo to, kuo europiečiai tiki. Šiandien labiausiai tikima mokslu, technika ir ekonomika. Tai reiškia, kad dabartinio pavidalo Europos Sąjunga neturi ateities, nes tikėti mokslu yra tas pats, kaip tikėti beprasmybe. Žmonės negali suprasti savęs pagal mokslinį pasaulio suvokimo modelį, nes mokslui net subjektas yra objektas. Mokslininkui nėra skirtumo, ką tyrinėti – Lietuvą, Latviją ar bet kurį kitą objektą. Jis neprivalo išsipareigoti savo šaliai ir valstybei, todėl anksčiau ar vėliau jos turi nelikti. To nematyti galima tik tuo atveju, jei į viską žvelgiama iš trumpalaikės politinės perspektyvos. Europos Sąjungoje nuolatos kalbama apie naudą, bet niekas neklausia, kokia tos naudos prasmė. Kokia nauda iš Europos Sąjungos naudos, jeigu netenka prasmės, pavyzdžiui, Lietuvos nepriklausomybė? Kelios lietuvių kartos kovojo ne už Europos, ne už Latvijos, bet už Lietuvos nepriklausomybę. Dabar jau gal reiktų sakyti, kad jos apsiriko, nes paaiškėjo, kad žmogus iš tikrųjų laisvas gali būti ne Lietuvoje, bet Europos Sąjungoje. Tačiau kaip galima būti laisvam, gyvenant neįtikėtino masto hedonistinėje visuomenėje? Jei gu tiems, kurie kovojo už Lietuvos laisvę, būtų pakakę vien neribojamo hedonizmo, vadinasi, jie būtų siekę ne laisvės, bet jos priešingybės.

Europos Sąjunga šiandien suvokiama materialistiškai – kaip objektyvių procesų nulemtas dalykas, o ne kaip europiečių išsipareigojimas tam tikrai žmogiškumo sampratai. Europietiška žmogiškumo samprata šiandien reiškia, kad visiems pirmiausia rūpi sparčiai auganti ekonomika ir lanksti politinių institucijų vadyba. Tačiau kol kas nėra atsakymo į pagrindinį klausimą – kokia šių tariamai gerai veikiančių dalykų prasmė? Kitaip tariant, pasirinktas labai silpnas ir abejotinas žmonių bendrabūvio pagrindas. Ekonomika gali gerai veikti ir be Lietuvos, tą rodo nei dienos, nei valandos nesustojantys emigracijos iš gimtinės srautai. Lietuviai suprato, kad materialistinius Europos Sąjungos idealus gal net geriau pavyks įgyvendinti, išvykus svetur. Tai reiškia, kad Europos Sąjunga prieštarauja politinei Lietuvos Respublikos prigimčiai, nes griauja ją kaip valstybę. Tačiau išmontuodama Lietuvą, Eu-

ropos Sąjunga nepajėgia pati savęs politiškai įtvirtinti kaip rimto politinio darinio. Tai, kas dabar ardo Lietuvą, anksčiau ar vėliau suardys ir Europos Sąjungą, tiksliau tariant, neleis jai tapti politiniu dariniu. Europos Sąjungos elito skatinamas dabartinis lietuvių bėgimas iš tėvynės yra tik trumpalaikė šios politinės organizacijos pergalė. Tą savo kailiu jau patyrė Didžiosios Britanijos lietuviai, kai 2016 m. Joninių rytą paaiškėjo, kad tos žemės, į kurią jie pabėgo, piliečiai nutarė pabėgti iš Europos Sąjungos.

Europos Sąjunga moko žmones bėgti nuo savęs, nes nuteikia nemąstyti apie tai, kas yra žmogus, ragindama apsiriboti, pasak Blaise'o Pascalio, išoriniais dalykais. Bėgama į ekonomiką, mokslą, techniką, vadybą, į barus ir vis labiau kvailėjančius interneto portalus. Bėgama bet kur, kad tik nebūtų sąlyčio su krikščioniška Europos praeitimi. Ne paslaptis, kad Europos Sąjunga – tai projektas, norintis ištrinti krikščionybę iš europiečių suvokimo. Šiuo atžvilgiu nieko naujo nėra nuo XVIII a. vidurio, kai Apšvietos filosofų sukurta žmogaus religija pirmąkart aštrioje kovoje susidūrė su krikščioniškąja apreiškimo religija. Mes vis dar bandomė iki dugno išgerti Apšvietos taurę. Europos Sąjungoje šiuo metu nėra didesnės blogybės už tamsuoliais vadinamų žmonių manymą, kad Senąją žemyną galėtų vienyti krikščioniškosios jo šaknys. Didžiausias atsilikimas – kalbėti apie Dievą. Scientizmas turi anksčiau ar vėliau sunaikinti Europos Sąjungos piliečių pažadus, priesaikas, įžadus, santuoką, šeimą, ištikimybę ir kitus žmonių tarpusavio ryšius, turinčius nors menkiausią absoliutumo atspalvį. Tai reiškia, kad Europos Sąjunga griauja pagrindines Vakarų kultūros ir civilizacijos atramas. Bet jeigu nėra nieko absoliutaus, tai ir pati Europos Sąjunga yra tik nevykusi hipotezė. Arba, pažvelgus iš ekonominės perspektyvos, galima sakyti, kad Europos Sąjunga yra tik prekė, gaminy, produktas, turintis pridedamąją vertę.

Ši politinė organizacija žmones laiko ne asmenybėmis, o statistiniais vienetais. Su mokslu, technika ir ekonomika susitapatinusios Europos Sąjungos pagrindinis tikslas – neturėti prasmės. Dabar jau kiekvienas individas remiasi savo samprata, ką reiškia geras gyvenimas.

Tačiau nė viena iš tų sampratų nenumato Europos Sąjungos būtinybės. Buvusių Lietuvos piliečių vaikai turės išsivaduoti ir iš Europos Sąjungos, nes geriausia gyventi kaip budistams – be kokios nors nusistovėjusios tapatybės. Šiandien puoselėjama filosofija, ideologija, pilietinis tikėjimas ir politinė teologija sunaikins pačią ES. Tik laiko klausimas, kada įvairiausiais būdais pradės lįsti šio politinio projekto ydos ir negalės.

Mokslas sako, kad skausmas yra veiksnys, padedantis išlikti žmonėms kaip gyvūnų rūšiai. Tačiau nė vienas iš mūsų, patirdamas skausmą, negalvoja kaip mokslininkas, suvokia tai kaip kažką negatyvaus. Chirurgija, neurologija, psichologija, anesteziologija labai menkai įstengia padėti žmogui, patiriančiam dvasinį skausmą, nes mokslininkų požiūriu skausmas yra pozityvus arba neutralus, bet niekada nevertinamas kaip negatyvus reiškinys. Jau daugiau kaip dešimt metų aiškinama, kad lietuvių bėgimas iš Lietuvos niekam nesukelia skausmo. Atseit čia individo laisvės, racionalaus pasirinkimo padarinys. Mokslininkų stiliumi įrodinėjama, neva lietuvių skausmas dėl Lietuvos negali būti negatyvi žmogiška reakcija į tai, kas vyksta su jų tautiečiais. Tarkime, tai tiesa, todėl neverta sielotis, kad Lietuva išoriškai gražėja, bet dvasiškai skursta. Jeigu būčiau Europos Sąjungos prezidentas, su tokia tiesa niekada nesutikčiau. Jeigu lietuviams neskauda širdies dėl nykstančios Lietuvos, tai jie nesigrauš ir dėl Europos Sąjungos. Atidžiau įsižiūrėjus, matyti, kad ES, skirtingai negu Lietuva, nesukelia net skausmo. Europos Sąjunga neleidžia rasti grynai žmogiškam santykiui su ja, kai individas jaučiasi saistomas ne vien išorinių ekonominių, techninių, ideologinių, bet ir dvasinių ryšių. Dėl jos nereikia aukotis, jaudintis, nerimauti, kankintis. Užtenka skaičiuoti pajamas ir išlaidas. Nenoriu pasakyti, kad politika gali išsiversti be naudos skaičiavimų, tačiau politika nėra ekonomika. Daug praturtėjusių žmonių staiga praranda suvokimą, kokia tų turtų prasmė. Jeigu batsiuovys visą gyvenimą siuva batus, nereikėtų aiškinti, kad šis darbas yra jo gyvenimo prasmė. Batsiuovys savo veiklos tikslą gali kuo puikiau atskirti nuo gyvenimo prasmės suvokimo. Tą patį būtina padaryti Europos Sąjungai. Šios

politinės organizacijos elitas (nes piliečiai šioje istorijoje visada yra antraeiliai) nutarė, kad batsiuvio gyvenimo prasmė yra siūti batus, t. y. Europos Sąjungos egzistavimo tikslas yra ji pati. Tai klaidinga filosofija.

Kai Sovietų Sąjunga šventė savo penkiasdešimtmetį, buvau antros klasės mokinys. Kai tau aštuoneri, bet kuris penkiasdešimtmetis atrodo senas. Sovietų Sąjungos amžius tada darė įspūdį. Dabar suprantu, koks juokingai mažas toks laiko tarpsnis. Sovietų Sąjunga turėjo žlugti, nes bent jau lietuviai nematė prasmės jai priklausyti. Dabar nemažai lietuvių norėtų išsaugoti Europos Sąjungą, bet neįžvelgia daugiau jokios jos prasmės, išskyrus saugumą ir ekonominę gerovę. Problema ta, kad nei saugumas, nei gerovė nėra gyvenimo prasmė.

Mindaugas Kubilius. Gali susidaryti įspūdis, kad bandome Europos Sąjungą nukryžiuoti tarsi kokį blogio įsikūnijimą. Juo labiau kad vis prastėja viešasis ES įvaizdis. Bėdų jai tikrai netrūksta. Tačiau kas gali būti „blogas“, kad priklausome išskirtiniam Europos valstybių klubui, kuris suteikė Lietuvos piliečiams akivaizdžiai didesnes galimybes kurti savo gerovę, ženkliai padidino mūsų šalies saugumą?! Mums, jau gavusiems reikšmingą naudą ir dar besitikintiems jos gauti, būtų labai nepadoru įnirtingai nors tarsi išmintingai vainoti „blogąją ES“.

Lygia greta negalima nematyti ir grėsmių, kurias kelia Europos Sąjunga kaip institucija ir kaip geopolitinė erdvė. Slegia didžiųjų Europos valstybių ir Europos Komisijos diktatas, pavyzdžiui, imigrantų „distribucija“ kvotomis, nesutariama vertybiniais klausimais – prigimtinį lytiškumą diskriminuoja genderizmo ideologija, šeimos ir moralės sampratą žlugdo homoseksualios „santuokos“, bandoma neigti ir bendrabūvio pamatą – Dievą. Mano įsitikinimu, tai didelis moralinis ir politinis blogis, iškraipantis demokratiją, menkinantis buvimo ES dalimi patrauklumą.

Europos Sąjunga kaip institucija *de jure* ir *de facto* remiasi valstybių-narių piliečių daugumos valia. Jeigu piliečių valios sutelktumo neliktų, bet kokia sąjunga tuoj pat subyrėtų. Vadinasi, svarstydami „ES klausimą“ tuo pačiu klausime, kokiomis pamatinėmis nuostatomis moralės ir politikos atžvilgiu remiasi

valstybių-narių piliečiai. Peikdami ES institucijas dėl demokratijos deficito, pasireiškiančio atotrūkiu nuo eilinių europiečių, turėtume sąžiningai pripažinti, kad tą stoką lemia antidemokratinės pačių piliečių nuostatos. Nemalonią, tačiau logišką išvadą verčia daryti nepermaldaujamas priežasties ir pasekmės ryšys. Iškart atmeskime banalias klišes, nes čia kalbama ne apie, ačiū Dievui, negausias jėgas, skleidžiančias atvirai rasislinę propagandą, pasisakančias prieš demokratiją iš principo. Keliamas klausimas apie antidemokratiškas nuostatas įsivyravimą demokratinėse šalyse.

Toks teiginys statistiniam europiečiui skamba neįtikėtinais. O tai verčia įdėmiau pažvelgti į tai, kas lyg ir savaime suprantama, – į tokias sampratas kaip demokratija, laisvė, žmogaus prigimtis, gerovė. Ar tai, kas „liberalu“, yra laisva? Ar tai, ką vadiname „liberaliąja demokratija“, yra demokratija? Pagaliau ar „gerovė“ yra gėris žmogaus prigimties atžvilgiu? Jeigu pasirodytų, kad šios abejonės yra pagrįstos, tektų daryti išvadą, kad dabartinės „ES problemos“ iš esmės atskleidžia epochinio masto saviapgaulę.

Bet ar Europos istorija nepaneigia mūsų lyg ir logiškos išvados dėl „didžiosios saviapgaulės“? Mes, europiečiai, didžiuojamės esantys pasaulinio progreso švyturiai, o ne kokie nors nusmurgėliai iš „trečiojo pasaulio“! Ir vis dėlto būtent Europoje kilo griaunančios, milijonus pradžiusios ideologijos. Vienos nacijos viršenybė kitų nacijų, rasių atžvilgiu teigiantis nacional(social)izmas sukėlė du pasaulinius karus. Prigimtinę teisę į orumą – būti savo paties šeiminku, turėti nuosavybę – neigiantis komunizmas nusinešė antra tiek gyvybių. Kita vertus, jau antrą šimtmetį Europą sargdina ir „naujojo pasaulio“ ideologinės ataugos – *ultrakapitalizmas*, godų turto kaupimą laikantis pagrindiniu gyvenimo tikslu; *neoliberalizmas*, iš laisvės sampratos eliminavęs bendrabūvį ir jį iškreipiantis; *libertarizmas*, gerovę suprantantis kaip neribotą pasirinkimą ir nepaliaujamą kaupimą. Visos šios nuostatos ir ideologijos pamina žmogaus prigimtį, kuriai būdinga meilė savo artimajam ir bendrabūvis, vadinasi, žlugdo ir pačią demokratiją kaip orių piliečių sambūvį.

Europoje vyksta žūtbūtinis mūsų dėl prigimties orumo, teigiant arba neigiant jo vertę kaip sambūvio

pamatą. Kas nugalės – ar saviapgaulė, moralinė, ūkinė, politinė savigriova, ar prigimties orumas, skatinantis demokratijos ir visos Europos civilizacijos atgimimą?

Europiečiai vis garsiau reiškia nepasitenkinimą antnacionalinėmis ES institucijomis, įgyvendinančiomis ydingą politiką, kuri griaua piliečių sanglaudą. Europos Sąjunga kaip institucija remiasi deleguota suvereniteto galia, tačiau pati suvereniteto neturi. Stipresniosios valstybės ar net pačios ES institucijos pasinaudoja bendru suvereniteto kaupu savų interesų labui. Tai nedemokratiška, nes naikina bendrąją Europos valstybių bendrabūvio gėrį. Verta paklausti, kam buvo reikalinga, pavyzdžiui, pabėgėlių „pasidalijimo“ prievolė? Akivaizdžiausias atsakymas – didžiosios ir senstančios ES valstybės pragmatiškai siekia papildyti savo darbo jėgos ir vartotojų gretas. Grynai ekonominio pobūdžio interesas po moralės skraiste. Europoje vyraujanti „liberali demokratija“ nužemina prigimtį iki darbo jėgos ir vartotojo statuso. Kitaip tariant, Europoje įsigalėjusi turgaus tvarka („laisvoji rinka“) valdo ir menkina žmogaus orumą, kuris yra laisvę užtikrinanti vertybė, tačiau „turgaus“ galingiesiems nereikia laisvų žmonių, jiems reikia skurdžios dvasios pilvo vergų.

Tai sukėlė piliečių savignyą, kurios aktyvistus tie patys galingieji niekinamai vadina „kraštutiniais dešiniuosiais“, „populistais“, „radikalais“, atseit jie visais atžvilgiais nenormalūs. Pasipriešinimo sąjūdžiai nebūtinai yra „normalūs“, moralūs ir demokratiški. Bet šie piliečių veiksmai yra atoveiksmis antidemokratiškam „liberalios demokratijos“ siausmui. Kare politikos nebelieka, ji tik imituojama.

Šiandien itin aktualu suprasti, ar ES valstybių akivaizdi materialinė gerovė ir tolesnė tokios gerovės plėtra yra būtinas ES egzistavimo pamatas? Be abejo, poreikis „būti savininku“ išplaukia iš pačios žmogaus prigimties, tačiau nepatenkina prigimtyje glūdinčių tikslingumo ir prasmingumo lūkesčių. Bendro turto turėjimas nepagrindžia bendrabūvio. Atvirkščiai. Meilės ir pagarbos sutelkti žmonės apsigyvena bendruose namuose ir užgyvena bendrą turtą. Jeigu meilės ir pagarbos nelieta, turtas pasidalijamas, o žmonės išsivaikšto kas sau. Bū-

tent laisvai sutelktas „bendrasis gėris“ prigimtinės, tautinės ir vertybinės tapatybės lygmeniu užtikrina laisvų žmonių sambūvį, t. y. demokratiją.

Kojinės (kad ir kokios gražios būtų!) nusidėvi ar atsibosta. Anokia čia problema – nusiperkame naujas. Nusidėvėjusią Sąjungą irgi galima pakeisti naujais sąjungininkais sulig naujais poreikiais ir geopolitinėmis realijomis. Bet jeigu ES žlugimą ir naujas geopolitines realijas diktuos koks nors šėtoniškos valios Mordoras (pavyzdžiui, tokių ambicijų nė neslepiantis Kremlius), ant kojos su „nauja kojine“ netrukus atsiras ir metalinė apyrankė. Tad ir vėl keliame lūkestingą klausimą – gal ta keiksnajama Europos Sąjunga yra vis dėlto sava ir būtina? Gal ES reiškia kažką daugiau negu tik išoriškai apčiuopiama materialinė nauda?

Įsivardykime savąjį rūpestį – mums, lietuviams, europiečiams, ypač rūpi šalies saugumas. Dabartinėmis geopolitinėmis sąlygomis, šiais nesaugiais laikais priklausyti kultūriškai savam geopolitiniam klubui iš tikrųjų būtina. Būti europiečiais prasminga pirmiausia dėl civilizacinio tapatumo. Tačiau šių motyvų gali nepakakti, kaip jų nepakako britams. Ką reiškia būti europiečiu, įvairios žmonių grupės, net šalys supranta skirtingai, požiūriai keičiasi, nes kinta vertybinė civilizacijos sankloda. Be to, ir būtinas saugumo lygis nėra vienodas, tai priklauso nuo valstybės dydžio ir geopolitinės padėties. Tad ir poreikis siekti europiečių vienybės ne visiems vienodai aktualus.

Tvaraus pamatinio bendrumo toli gražu neužtikrina vien materialinių gėrybių kaupimas. Reikia turėti dar ir prasmingą, visiems svarbų tikslą, be kurio geopolitinė Europos šalių vienybė tėra iliuzija.

Bet ir vėl nerimastingai klausiamo: ar gali būti, kad Europos Sąjunga, neseniai atšventusi 60 metų jubiliejų, jau nebesiremia prigimtinėmis Europos vertybėmis, nei antikiniai, nei krikščioniškieji archetipai jau nebegyvastingi?

Į šį klausimą atsakyčiau kitu vaizdingu klausimu. Ar galėtume įsivaizduoti, kad prieš įprastą Europos vadovų tarybos posėdį lyderiai užsidarytų vienuolyne ir keletą dienų atsidėtų maldai? Vargu... O Europos Sąjungos pradžia buvo būtent tokia.

Prieš pat pasirašant Paryžiaus sutartį (1951), pagal kurią buvo įkurta Europos anglių ir plieno bendrija, išaugusi į Europos Sąjungą, jos iniciatoriai Prancūzijos užsienio reikalų ministras Robertas Shumanas, Vokietijos Federacinės Respublikos kancleris Konradas Adenaueris ir Italijos ministras pirmininkas Alcide de Gasperis kelioms dienoms Reino žemėje užsidarė benediktinų vienuolyne ir meldėsi už Europos šalių vienybę. Visi trys, būdami praktikuojantys katalikai, tikėjo, kad Europos vienijimas dėl taikos ir tvaraus bendrabūvio yra Dievo valios įgyvendinimas. O dieviškasis Europos vienybės pagrindas – atlaidumas ir pasišventimas.

Ar šiandien Europos lyderiai atvirai pripažintų tikrąją Europos Sąjungos simbolio prasmę? Dvylikos žvaigždžių apskritimas mėlyname fone oficialiai aiškinamas taip: „Vienybė, solidarumas ir harmonija tarp Europos žmonių.“ Skamba kaip banali beprasmybė. Tačiau ES ženklas turi tikslą ir istoriškai teisingą prasmę: *„Ir pasirodė danguje didingas ženklas: moteris, apsisiautusi saule, po jos kojų mėnulis, o ant galvos dvylikos žvaigždžių vainikas“* (Apr 12,1). Tai citata iš Naujojo Testamento Apreiškimo Jonui knygos. Biblinis simbolio aiškinimas atsekamas ankstyvuosiuose Europos Tarybos ir Europos ekonominės bendrijos (vėliau tapusios Europos Sąjunga) dokumentuose. Taigi Europos Sąjungos simbolis nurodo Dievo Motinos karūną mėlyno dangaus fone! Šiuo simboliu buvo išreikštas Europos vienybės kūrėjų tikėjimas dievišku šios vienybės pamatu. Pats Robertas Shumanas šį tikėjimą kaip Europos vienijimosi prasmę ir tikslą išreiškė taip: *„Esame pašaukti susivokti, ant krikščioniško Europos pamato suformuodami demokratinį valdymo modelį, kuris per susitaikymą išsivysto į laisvę, lygybę, solidarumą ir taikoje susibūnančią „tautų bendruomenę“, giliai įsišaknijusią pamatinėse krikščioniškose vertybėse.“* Taigi Europos šalių politinio darinio prasmė (misija) – sutvirtinti krikščioniškąsias europiečių vertybes, o tikslas (vizija) – Europos tautų bendruomenė, telkiama ant krikščioniškųjų pamatų.

Tai nereiškia, kad kiekvienas pilietis, priklausantis politiniam dariniui, sutelktam ant krikščioniškojo pamato, turėtų tapti krikščioniu, siekiančiu Amžinojo gyvenimo.

Tai neįmanoma, o ir ne pagal Dievo sumanymą, žvelgiant iš pačios krikščionybės perspektyvos. Tačiau tai reiškia, kad Europos demokratijos pamatas – asmens orumo virstenybė. Demokratijos antikinėje Graikijoje atsiradimo priežastis – asmens dorybingumo (arba moralinio tobulumo) siekimas. Dorybės ugdymas lėmė, kad žmogus tapo piliečiu, atsakingu už save ir už bendrabūvį. Krikščionybė to neneigia, o tik pagilina moralinio tobulumo idealą, būdingą Antikai. Biblinis tikėjimas atskleidžia, kad žmonių sambūvio pamatas glūdi bendruomeninėje žmogaus, sukurto pagal Dievo paveikslą, prigimtyje. Geroji naujiena (Evangelija) apie žmogaus dieviškumą, jo būvio prasmę ir tikslą puikiai atitiko graikų-romėnų civilizacijos nuostatą, kad žmogaus prigimtyje glūdi dieviškumas, kurį privalu tikslingai ugdyti. Šiuo atžvilgiu puoselėti prigimtyje glūdinčią dieviškąją vertę (arba asmens orumą) yra Europos civilizacijos, taigi ir demokratijos esmė bei tikslas. Europos bendrijos tėvai-įkūrėjai rėmėsi būtent šiuo Europos civilizacijai būdingu vienybės pamatu.

Kur visa tai dingo? Šiandien ES politikai prisimena Dievą tik tada, kai tenka apverkti terorizmo aukas, o terorizmą iš dalies skatina pačių europiečių nusigręžimas nuo savojo moralinio ir civilizacinio pamato.

Kodėl europiečiai nusigręžė nuo Europos vienytojų priesakų? Trumpas atsakymas būtų toks: atsirado šviesuolių, kurie ėmėsi ryžtingų veiksmų, kad ideologijos, kilusios Apšvietos (XVII–XVIII a.) laikais, daugiau nesukeltų pasaulinių karų. Pasiūlė sambūvį, artimą Europos archetipinei vertybinei sanklodai. Ir suteikė viltį. Įvyko svarbūs geopolitinio lygmens pokyčiai. Tačiau vertybinis pokytis neįvyko. Medžiaginė gerovė nustelbė vertybinę. Tad šiandien su nerimu klausiame, ar ES projektas moralės atžvilgiu jau žlugęs?

Alvydas Jokubaitis. Viena iš klaidų – europiečių tikėjimas, kad istorija yra gyvenimo mokytoja. Dabartinė Europos Sąjunga suprantama kaip istorijos pamoka. Daugiau nekils pasaulinių karų, jeigu bus Europos Sąjunga. Tai nesusipratimas. Vien todėl, kad ir iki ES žmonės darė ir po jos darys ne tai, ko nori, o tai, ko nekenčia. Žmogus nepasikeitė, tapęs Europos Sąjungos piliečiu.

Nereikia savęs apgaudinėti. Kvaila manyti kitaip. Visi žmonės yra melagiai, sako Senasis ir Naujasis Testamentas. Lietuviai nenustojo sau ir kitiems meluoti, tapę Europos Sąjungos nariais. Istorija nieko nemoko. Protingiausia būtų ES uždrausti istoriją ir istorizmą. Kol Europos Sąjunga kalbės apie istoriją, tol sau meluos, nes tai sofistika, o ne išmintis. Vienintelis dalykas, ko ES turėjo išmokti iš savo istorijos, – tai, kad iš jos neįmanoma nieko pasimokyti. Išmintis neateina iš istorijos tyrinėjimų. Priešingai – istorizmas naikina išmintį. Istorijos sureikšminimas yra nelaimingas pastarojo šimtmečio Europos epizodas. Lietuviai įpratę tikėti paistalais apie istorijos pamokas, nes jie mąsto istoriškai, o ne filosofškai. Mes nieko neišmokome iš Sovietų Sąjungos, ją tik iškentėjome ir daugiau kentėti nebenorime. Tačiau nėra jokios garantijos, kad to daryti neteks. Tik tada, kai mūsų iliuzijos eilinį kartą sudūžta, tampame nors penkioms minutėms išmintingi. Tačiau tai visada pernelyg vėlyva išmintis. Europos Sąjungos politika neturi ryšio su išmintimi, nes istorija neturi ryšio su dabartimi. Tai suprato klasikiniai filosofai, istoriją priskyre poezijos sričiai. Šiuo metu vėrauja poetizmai apie Europos Sąjungą.

Niekaip nesuprantu, kodėl prie Europos Sąjungos reikėtų prisirišti labiau negu prie Lietuvos. Iš tikrųjų nereikėtų prisirišti nė prie vienos iš jų. Tiek vienu, tiek kitu atveju prisirišame prie kažkokios garbės, o tai tuštybė. Prisirišimas net prie kilniausių pergalių, laimėjimų, žygių yra tuštybė. Žvelgiant iš filosofinės perspektyvos, lietuviai prilipo prie kažkieno batų tarsi dulkės ar pakelės molis. Žinau, to negalima priminti dabartiniais politologams, nes būsi išjuoktas, kad toks teiginys nemetodiškas. Tačiau Europa visada remdavosi nemetodiškais samprotavimais apie žmogaus prigimtį. Atėnų filosofai ir Jeruzalės rašto aiškintojai reikalavo atsikratyti ne tik tėvynės, bet ir savęs. Filosofų manymu, turi likti vienintelis prisirišimas – prie išminties. Teologai siūlė sureikšminti tikėjimą. Filosofai įrodinėjo, kad savo paties šeimininkas gali būti tik tas žmogus, kuris prie nieko neprisirišęs. Krikščionių įsitikinimu, prisirišimas prie Dievo reiškia neprisirišimą prie šio pasaulio.

Niekas nepasikeitė, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Gaila, kad šias filosofų ir teologų tiesas politikai

prisimena tik paskutinę savo gyvavimo dieną. Pasaulis, kuriame gyvename, pakrikęs ir susvetimėjęs, Europos Sąjunga nepadarys jo jaukesnio. Politikai sako, kad nuo šiol nebereikia būti dvasiškai turtingam, gyvenant vargingai. Mus valdo, pasak Maxo Weberio, bedvasiai, vaizduotės neturintys specialistai ir beširdžiai gašlūnai. Tai gąsdina. Kyla klausimas, kuo Europos Sąjungos išmintingas kvailys skiriasi nuo tragiško juokdario? Matydamas Briuselio politikus, negali suprasti, kuri iš šių dviejų sąvokų tinkamesnė.

Pažiūrėkime į viską iš Europos Sąjungos ateities pozicijos, tarytum ją būtume sukūrę. Dabartis visada rodo ateitį. Kokia yra Europos Sąjungos ateitis? Jos nėra. Susiduriame tik su dabartimi, siekiančia vis geresnių ekonominių rodiklių. Ateityje žmonės neabejotinai uždirbs daugiau, parduotuvėse neabejotinai bus geresnių prekių, garažuose – geresnių automobilių, o konteineriai bus užversti geresnėmis šiukšlėmis. Teisininkus, gydytojus, valdininkus pakeis robotai, tada europiečiai kaip kontrargumentą prisimins esantys dvasinės būtybės. Tačiau į tai niekas nekreips dėmesio, nes taip argumentuoja tik atsilikėliai. Vieną dieną Europos Parlamentas pareikalaus įveikti mirtį, ir mokslininkai pradės įrodinėti, kad fizinio blogio nebėra, liko tik neefektyvus mechanizmo funkcionavimas. Kas europiečiams šventa? Niekas, nes mechanizmas nesuvokia šventumo. Tie, kurie tiki tik mokslo, technikos ir ekonomikos pažanga, neturi ateities. Šiais samprotavimais norėčiau išprovokuoti oponentus, kad jie sušuktų: „Žmogus negali rinktis ateities!“ Tačiau nuo kada žmogus negali rinktis ateities? Žmonės gali rinktis ateitį, nes jie meldžiasi, maldaudami, kad ateityje neatsitiktų nieko bloga. Europos Sąjunga šiandien meldžiasi, maldaudama dalykų, kurie anksčiau buvo laikomi žmogaus dvasios pažeminimu.

Mindaugas Kubilius. Mūsų dienų iššūkis – grįžti prie vidinės galios „būti žmogumi“ ugdymo ir praktikos, prie dorybės. Antraip ne tik žlugs Europos Sąjunga, visa Europa vėl paskės „nacijų išsilaisvinimo“ karuose. Ar turime viltį? Taip. Nes ES pamatas vis dėlto yra įsišaknijęs Europos dvasios ir kultūros tradicijoje. ■

EUROPOS MAŽUMŲ KALBOS IR JAUNIEJI AKTYVISTAI: KELIAS Į UŽSIANGAŽAVIMĄ

Padėtis, kurioje yra atsidūrusios šiandieninės Europos mažumų kalbos, gana paradoksali. Per kelias dešimtis metų sukurta daugybė institucijų, teisės aktų, reglamentų, skirtų užtikrinti jų teises tiek šalių viduje, tiek tarptautiniu mastu (funkcionavimą švietimo sistemoje, medijose, viešojoje erdvėje, tų regionų kalbiniame gamtovaizdyje), teikti joms finansinę paramą. Daug kalbų įtraukta į apsaugos ir atgaivinimo programas, kurias vykdo daugiausia vietos veikėjai, pasitelkdami kalbininkus.¹ Tačiau tuo pat metu gerokai nusilpo kalbos perdavimas iš kartos į kartą, o būtent jis, daugelio tyrėjų manymu, yra privaloma sąlyga, kad kalba išliktų. Stiprėja globalizacijos tendencijos ir su jomis susiję reiškiniai – urbanizacija, judrumas, migracija. Vienodėja gyvenimo būdas. Tai lėmė, kad jau sunku apibrėžti, kas yra kalbinė bendruomenė, kokią įtaką etninei tapatybei daro ryšys su konkrečios mažumos kalba.² Šios kategorijos toli gražu nėra akivaizdžios, turint omenyje ilgus kalbinės ir kultūrinės asimiliacijos metus, vis dar vyraujančias kalbos ideologijas,³ nusilpusį kalbos perdavimą šeimoje, trūkinėjančius vidinius saitus tarp etninės grupės narių, skirtingą kalbinę įvairių kartų, net atskirų šeimų praktiką, ypač kad jaunosios kartos kalbiniai įgūdžiai ugdomi jau tik mokykloje, o ne namuose ar visuomenėje.

Kalbinės mažumos šiuo metu veikia ne pagal *bendruomenės*, bet pagal *visuomenės*, kaip jas apibrėžė Ferdinandas Tönniesas (*Gemeinschaft und Gesellschaft*), dėsnius. Pasikeitė ne vien santykiai tarp žmonių, bet ir jų įsitraukimo į mažumų kultūrą pobūdis.⁴ Jaunuolių, ypač išauklėtų transkultūriniame pasaulyje, tapatiniasis su etnine grupe tampa individualiu asmens pasirinkimu, kuris paremtas pirmiausia sąmoningumu ir noru priklausyti tam tikrai bendrijai. O tai reikia įskiepyti arba pačiam išsiugdyti. Pasirenkama ne tik tapatybė. Nėra savaime suprantamas ir jaunų žmonių nusiteikimas vartoti mažumos kalbą, tiek tą, kurios išmoko šeimoje, tiek tą, kurios mokėsi mokykloje kaip antrosios kalbos. Aplinka, populiarioji kultūra, sėkmės ideologija daro tokį stiprų spaudimą asmeniniam gyvenimui, darbui ir t. t., kad nelengva apsispręsti, ar apskritai verta vartoti mažumos kalbą.

Mano atlikti praktiniai tyrimai leidžia teigti, kad priklausymo mažumos kultūrai įsisąmoninimas, apsisprendimas kalbėti mažumos kalba, ją skleisti yra labai individualus, tą nulemia įvairios aplinkybės. Sąmoningas pasirinkimas, o kartu ir angažavimasis puoselėti mažumos kalbą ir kultūrą priklauso nuo to, ar namuose ji gerbiama, ar bendraujama su žmonėmis, kuriems rūpi mažumos bendruomenė, jos kalbos ateitis.⁵ Jaunuoliai, besidomintys etnine kultūra,

puoselėjantys mažumos kalbą, daro esminį poveikį savo bendraamžiams. Įtraukia juos į kultūros projektus, padedančius susiburti veiklos bendruomenėms (*communities of practice*).⁶ Etniškai neapsisprendę asmenys, išitraukę į stiprią grupę, bandančią pagerinti mažumos padėtį, įgyja aiškesnę tapatybę. Šiame tekste aptarsiu, kokią įtaką, susijusią su kalbos ir kultūros pasirinkimu, jauniems žmonėms daro bendruomenės, plėtojančios etninę veiklą.

Tyrimai

Čia aprašomus tyrimus atlikau 2012–2014 m. su jaunais (16–25 metų) žmonėmis, priklausančiais keturioms Europos mažumoms, kurių statusas, dydis, kalbos vartotojų skaičius ir sociolingvistinė padėtis labai skiriasi, – tai kašubai Lenkijoje, aukštutiniai sorbai Vokietijoje, bretonai Prancūzijoje ir valai Didžiojoje Britanijoje. Padariau daugiau kaip šimtą iš dalies susistemintų anoniminių interviu, stebėjau aplinką – aktyvumą, išitraukimą į kalbos bei kultūros puoselėjimą.⁷ Nepaisant skirtumų, šioms bendruomenėms priklauso daug jaunų žmonių, kurie ne tik mielai dalyvauja mažumos gyvenime, bet ir plėtoja įvairaus pobūdžio veiklą jos labui. Jaunuolių atsakymai, jų išvalgos rodo, kad išitraukimo į šią veiklą motyvai, kalbos vaidmens supratimas yra labai panašūs, todėl galiu remtis kultūrinio keturių balsų ansambliu.

Domėjimasis mažumos kultūra

Pirmasis atskaitos taškas jauniems žmonėms yra gimtieji namai. Čia vyksta socializacijos procesas, čia įgyjamos vertybės, skatinama veikla, tapsianti bendruomeninio ir kultūrinio kapitalo, kurį vėliau kurs jie patys, pagrindu. Nuo tėvų požiūrio į priklausymą etninei grupei, (ne)meilę mažumos kalbai didžiąja dalimi priklauso ir vaikų nusiteikimas.⁸ Tie, kurių namuose diskutuojama bendruomenės, pilietiškumo klausimais, kurių tėvai dalyvauja etninės grupės veikloje ar teigiamai vertina tokį dalyvavimą, patys irgi rodo didesnę susidomėjimą, yra linkę aktyviau veikti

šioje srityje.⁹ Kalbos palaikymo ženklai būna dvejoji. Tai gali būti ugdymas mažumos kalba, kai tėvai ją vartoja, bendraudami tiek su vaikais, tiek su platesne aplinka, arba atvirumas mažumos kalbai, net jeigu šeimoje ji nėra bendravimo įrankis, – vaikai siunčiami jos mokytis į mokyklą arba į kursus, pabrėžiama, kuo toji kalba svarbi. Tokiu būdu jie atsiveria mažumos kalbai, apsibranta su etnine grupe, randa joje savo vietą. Taip nutiko ir dvidešimt penkerių metų G., dirbančiam Lužicos švietimo institucijoje:

G25(V)S.¹⁰ „*Kai mano mama dar dirbo, ji buvo aukštutinių sorbų kalbos mokytoja. Be to, lankė aukštutinių sorbų kalbos kursus Bausene. Mano tėtis vaidina viename iš Lužicos mėgėjų teatrų. Mūsų šeimai tai svarbu. Tėvams nereikėjo stengtis, kad mes, vaikai, kalbėtume aukštutinių sorbų kalba. Su ja mes užaugome ir kiekvienam iš mūsų tai savaime suprantama.*“

Tėvų laikysena dar svarbesnė pilietiniam ar / ir politiniam angažavimuisi. Gimtuosiuose namuose įgytos vertybės, įpročiai sustiprina jaunuolių paskatas išitraukti į etninę grupę ir sutartinai veikti.¹¹ Štai ką kalba dvidešimtmetis valas, aktyviai išitraukęs į *Cymdeithas yr Iaith* (valų kalbos draugija, kovojanti už dvikalbystę Velse) ir valų tautinės partijos *Plaid Cymru* jaunimo skyriaus veiklą:

B(20)(V)W. „*Užsiangažavau, paveiktas savo dėdės. Jis šiuo klausimu labai jautrus, nes 9-ajame dešimtmetyje buvo suimtas už tai, kad dalyvavo protestuose, kuriais siekta pagerinti valų kalbos padėtį. Kurį laiką buvo net kalinamas. Todėl manau, kad tokią laikyseną suformavo šeima, o ne kas kitas. [...] Namuose mačiau tai nuo mažumės. Visi aplinkui vilkėjo Cymdeithas yr Iaith marškinėliais, turėjo lipdukus ir panašiai. Tokioje aplinkoje užaugau. Tai dalykai, kuriuos priėmiau dar prieš suprasdamas, kodėl jie man svarbūs. O augdamas pradėjau vis labiau pritarti Cymdeithas yr Iaith požiūriui, kad Velsui būtina ginti savo tautinę kalbą.*“

Kita intensyvios socializacijos vieta yra mokykla. Jos vaidmuo labai svarbus, kad jauni žmonės išitrauktų į kalbinę bendruomenę, ypač jei yra kilę iš tokių šeimų, kur mažumos kalba nebendruojama, nesikalbama apie kultūrinę priklausomybę. Tačiau mokykla svarbi

ir tiems vaikams, kurie mažumos kalba išmoko kalbėti namie. Anksčiau ignoravusi mažumų kalbas, jų nevertinusi, dabar, kai mažumų padėtis šiuolaikiniame pasaulyje kelia vis didesnę nerimą, mokykla daugeliu atvejų atveria naujas prasmes, susijusias su etniškumu. Šios vertybės perduodamos, kuriant ryšius tarp mokinių, tarp mokytojų, tarp darbuotojų. Mokykloje išmokstama ne tik kalbėti, bet ir rašyti mažumos kalba, tad galima ją vartoti įvairiais gyvenimo atvejais. Nereikėtų nuvertinti ir užklausinės veiklos, kuri gali sudominti, atskleidama mažumos gyvenimo būdą, skatindama drauge su bendraminčiais įkurti veiklos bendruomenę. Ten žinios įgyjamos per bendrą veiklą, o mokymosi procesas priartina prie etninės grupės.¹² Be abejo, norą tapti jos nariu mokykla gali tiek sužadinti, tiek atšaldyti. Labai daug priklauso nuo mokytojo įtaigos ir siūlomos veiklos patrauklumo. Mergina, pabrėždama, kad jei ne kašubų kalbos mokytoja, tai, ko gero, nebūtų susiejusi savo gyvenimo su veikla gimtosios kalbos labui, pasakoja:

G25(M)K. „*Namuose kalbame kašubiškai, bet mano tėvai visai nemoka rašyti ta kalba. Jei ne licėjus, aš irgi nemokėčiau [...]. Žinoma, per pamokas ne visko išmoksi. O dalyvavimas vaidinimuose [kašubų kalbos mokytojos suburtas mėgėjų teatras – autorės pastaba] padėjo pažinti kašubų literatūrą. [...] Rengiantis vaidinimui reikia geriau pažinti ir autorių, ir to apsakymo, pasakojimo ar dramos kontekstą.*“

Kaip tik toks ir yra „veiklos bendruomenių“ tikslas – jos dalyviai angažuodamiesi kuria kolektyvinę tapatybę.¹³ Dar kitoks vaidmuo tenka mokyklai, jeigu ji pati yra mažumos institucija. Pavyzdžiui, mokyklų tinkle *Diwan*, įkurtame, kilus Bretanės atgimimo sąjūdžiui, visos pamokos vyksta bretonų kalba. Prancūzijos švietimo sistema ilgą laiką jų nepripažino, dar visai neseniai jose dirbo tik bretonų aktyvistai.¹⁴ Tokios mokyklos taiko savitą ugdymo programą:

B17(M)B. „*Jau pati Diwan mokykla kuria ryšius... Nuo pat pradžių dalyvaujame, organizuodami renginius, loterijas, žaidimus, fest-noz [naktinės linksmybės, tradicinė Bretanės šventė – autorės pastaba], puoselėdami bretoniškas tradicijas. Dar būdama visai maža tame*

dalyvavau. Man buvo gal septyneri, o jau nešiodavau blynus per fest-noz. Būdavo nepaprastai smagu. Jausdavomės tikri bretonai. Paskui jau norėjome ką nors daryti savo bendruomenės labui, dirbdami jai, jausdavome malonumą... Tokia yra Diwan ugdymo filosofija.“

Tačiau ne kiekviena veikla, susijusi su mažumų kultūra, duoda gerus rezultatus. Dalyvavimas gali būti ir pasyvus, neoriginalus, o tada jis neskatina asmens suartėti su etnine grupe. Tapti jos nariu geriausia, aktyviai, kūrybiškai plėtojant veiklą, leidžiančią realizuoti save. „*Isitraukus į bendruomenės, lavinančios kalbos jausmą ir įgūdžius, susijusius su grupės gyvenimu, veiklą, kuriama etninė tapatybė.*“¹⁵ Bretonų kalbą studijuojanti mergina, kilusi iš nebretoniškos ir šiai etninei grupei neužsiangažavusios šeimos, atsimena, kad pirmasis jos sąlytis su bretonų kultūra įvyko per šokių pamokas keltiškame būrelyje:

V22(M)B. „*Būdama vaikas, eidavau į užsiėmimus, kurie trukdavo pusantros valandos. Valandą šokdavome, o tada vykdavo „kultūros pusvalandis“. Jaunos merginos, kurios mokė mus šokti, mokydavo bretoniškų žodžių, pasakodavo apie Bretanę, jos istoriją... Tai trukdavo trumpai, bet būdavo labai smagu, sakyčiau, tai ne vien pramoga, kaip koks nors dziudo ar sportas, bet susiję su kažkuo daug daugiau.*“

Jaunimo kultūrinės grupės nariai pirmiausia įgyja nemažai visuomeninės patirties, susipažįsta su naujais žmonėmis, užmezga glaudesnius tarpusavio ryšius, sutvirtinančius priklausymo bendruomenei jausmą. Drauge darydami tai, kas teikia malonumą asmeniškai jiems, bet yra svarbu ir visai grupei, jaučiasi prisidedantys prie bendro tikslo:

N22(V)K. „*Viskas prasidėjo, kai gana atsitiktinai atėjau į gimnazijos folklorinį ansamblį. Rengdavom įvairius kašubiškus pasirodymus, ten pramokau kašubų kalbos, nes namuose ja nekalbėdavome, deja. Šokau, susipažinau su puikiais žmonėmis. Paskui perėjau į licėjų, bet ryšius išlaikėm. Licėjuje įstojau į didžiausią rajone dainų ir šokių ansamblį. Dar ir šiandien jam priklausu. Koncertuojame tiek čia, tiek užsienyje, kur atsidūręs pradedi ypač didžiuotis, kad esi kašubas, labiau tą vertini. Nes gali pasitikrinti, kaip atrodo tarp kitų*

kultūrų, gali prisistatyti kitiems. Tame ansamblyje susipažinau su mergina, priklausančia studentų kašubų klubui Pomorania. Dabar ir aš esu jo narys.“

Jacqueline Kennelly, tyrimų rezultatai rodo, kad asmenys, kilę iš šeimų, kurios nedalyvavo savo etninės grupės veikloje, dažnai užsiangažuoja, bendraudami su kitais jaunuoliais, veikiančiais kaip *kultūros laidininkai*.¹⁶ Tai viena iš pagrindinių paskatų aktyviai ir sąmoningai imtis veiklos, puoselėjančios mažumų kalbą ir kultūrą. Bretonų kalbos studentas, dalyvaujantis daugelyje bretonų organizacijų ir bendrijų, sako, kad „rimtai“ veikti jį paskatino brolis aktyvistas:

W20(V)B. „*Tai nutiko licėjuje, svarsčiau, kodėl turėčiau domėtis bretonų reikalais. Bet viskas tapo konkrečiu baigiamojoje klasėje. Mano brolis rašė ekonomikos studijų diplomą Nante, kur pradėjo veikti 44 Breizh [draugija, siekianti, kad Atlanto Luaros departamentas būtų prijungtas prie Bretanės – autorės pastaba]. Taip susidūriau su žmonėmis, kuriuos pažinojau, bet ne itin artimai. Baigęs licėjų, prisidėjau prie 44 Breizh veiklos, gal tai buvo pirmas tikras užsiangažavimas [...]. Tada ėmiau veikti konkrečiai.*“

Tyrimai rodo, kad asmenys, turintys draugų, atsidėjusių etninei veiklai, daug dažniau ir patys į ją įsitraukia.¹⁷ Jau pats aktyvistų buvimas tarp bendraamžių gali daryti jiems įtaką.

Užsiangažavimas

Psichologai atkreipia dėmesį, kad užsiangažavimą skatina labiau kryptiniai negu instrumentiniai veiksmai, siekiant tikslo. Beje, tikslas čia yra tik pasirinktos veiklos pretekstas, o ne galutinis taškas.¹⁸ Taigi angažuotis skatina pats bendravimas, vidiniai veiksniai ir individuali patirtis. Apžvelgus paskatas, kurios nuteikia jaunuolius puoselėti mažumos kalbą ir kultūrą, aiškėja, kad į šią veiklą kiekvienas įsitraukė dėl skirtingų priežasčių, atėjo skirtingais keliais.

Laikui bėgant, keičiasi tiek užsiangažavimo apibrėžimas, tiek pobūdis. Pasak prancūzų sociologo Olivier Bobineau,¹⁹ kolektyvinio protesto aistrą, vyrausią 7-uoju ir 8-uoju dešimtmečiais, dabar pakeitė

savanorystė, paremta tuo, kad į bendrą veiklą įsitraukiama dėl panašių pomėgių. Toks angažavimosi tipas paremtas poreikiu emociškai tapatintis su kitais, taigi atsiranda „*jausminė bendruomenė*“,²⁰ padedanti žmonėms, užaugusiems susiskaldžiusiam pasaulyje, nesijausti vienišiams, jie gali drauge spręsti rūpimus klausimus. Tokia „veiklos bendruomenė“, jeigu nėra laikina, įprasmina jai priklausančių asmenų darbus ir užsiangažavimą, taip sukuriamą, patvirtinamą ir stiprinamą jos narių tapatybę.

Iš mano pašnekovų atsakymų galima daryti išvadą, kad užsiangažavimo laipsnį lemia bendrumo jausmas, pasirengimas kartu siekti kokio nors tolimo tikslo. Priklausydamas tokiai grupei, negali likti abejingas, nes užsiangažavę žmonės, veikiantys sutartinai, vienas kitą skatina, – sakė aukštutinė sorbė, nuo dalyvavimo ansambliuose, projektų jaunimui vykdymo perėjusi prie darbo mažumos organizacijoje.

M25(M)S. „*Kai bendrauji su tais, kurie domisi tau svarbiais dalykais ir siekia panašių tikslų, daug lengviau įsitraukti į bendrą veiklą. Visi, dalyvaujantys tokiose grupėse, yra įsijautę, nepažįstu nė vieno, kuris sakytų: „Lankau šokių ansamblį, bet man ten neįdomu.“*“

Užsiangažavimas susijęs ir su draugyste, kuri jau pati savaime teikia malonumą – smagu susitikti su draugais ir veikti kartu, bet siekiama ir aukštesnių tikslų. Į mano klausimą, ar labiau patinka tiesiog leisti laiką draugų būryje, ar labiau norisi ką nors padaryti etninės kašubų grupės labui, viena pašnekovė atsakė:

M22(M)K. „*Ir viena, ir kita. Juk ir pats gali nemažai nuveikti, bet kartu esame stipresni ir turime daugiau drąsos prasimušti. Galime daug ką suorganizuoti, gauti kolegų paramą, kad ką nors sukurtume. Susibūrę pasieksime kur kas daugiau, negu veikdami pavieniui. O kašubų labui dirbti su draugais dar ir smagu.*“

Ryšius, kurie sieja užsiangažavusius asmenis, galima vertinti ir iš socialinio tinklo perspektyvos. Grupės, draugijos, organizacijos – tai visuomeninės struktūros, kurių nariai susiję tiek tarpusavyje, tiek su grupe kaip visuma. Asmuo, priklausantis tokiai grupei, įgyja daugiau draugų, lengviau randa savo vietą naujoje aplinkoje.

Leipcigo universitete, kuriame vieninteliame Vokietijoje dėstoma sorbistika, veikia aukštutinių sorbų studentų klubas. Kai paklausiau, ar patinka klube *Sorbija*, pašnekovas atsakė:

L24(V)S. „*Taip, žinoma. Iš pradžių, man, naujokui, atrodė ypač svarbu susidraugauti su klubo nariais. Bu-vau iškart priimtas. Leipcige, išgirdę, kad priklausai Sorbijai, visi beveik pavydžiai sako: „O, tu – aukštutinis sorbas.“ Priklausydamas tokiai draugijai esi veiklesnis, negu tą patį darydamas pats vienas.*“

Kolektyvinės tapatybės idėja, pagrįsta dalyvavimu etninės bendruomenės veikloje, glaudžiai susijusi su motyvacija. Kokias pasaulio prasmes asmuo išvelgia, priklauso nuo veiksmų, kurių jis imasi, kad jaustųsi turintis pasaulyje savo vietą.²¹ Bretonas, baigęs *Diwan* licėjų ir dalyvaujantis bretonakalbių veikloje Reno mieste, paklaustas, ką tas dalyvavimas jam duoda, atsakė:

J21(V)B. „*Jis man suteikia tapatybę. Bent jau žinau, kas esu. Kartais žiūriu į savo mokinius ir svarstau, kad jie niekada dėl nieko nėra kovoję. O aš kovoju už bretonų kalbą. Kadangi mano tėvai rūpinosi aplinkosauga, kovoju ir dėl jos. Tapatybei svarbu, kad pasirinktum dalykus, kuriuos norėtum ginti. Nuo daugelio skiriuosi dar ir tuo, kad kalbu bretoniškai. O tai mane nuteikė rūpintis šios kalbos išlikimu, įsisąmoninau, kad privalau tą daryti.*“

Įsitraukęs į „veiklos bendruomenę“, kalbinės mažumos jaunimas, ypač ten, kur nėra tradicinių kalbinių bendruomenių, kur kalbama vien dominuojančia kalba, gauna ne tik paskatą veikti, bet ir erdvę, kur gali vartoti gimtąją kalbą. Kašubas, tos kalbos pradėjęs mokytis paauglystėje, paklaustas, ar tai, kad turėjo pažįstamų, kalbančių kašubiškai, palengvino kelią savo etninės tapatybės link, atsakė:

V20(V)K. „*Ne palengvino, o padarė įmanomą. Jei nebūtų jaunų kašubų, su kuriais mane sieja draugystės ryšiai ar bent pažintis, tikrai nebūčiau tam ryžęsis, nes an-gažuotis kalbai ir kultūrai reikia visuomeninių įgūdžių. Kalba yra arba bendravimo įrankis, arba būdas išreikšti mus siejančias vertybes. Gal pasakysiu taip: jei ne tie jau-ni žmonės, su kuriais panašiai mąstome, turime panašius pomėgius, net požiūrius į kai kuriuos dalykus, tikrai neturėčiau dėl ko stengtis, kad išmokčiau kašubų kalbą.*“

Aktyvizmas

Amerikiečių visuomeninių sąjūdžių 7-uoju dešim-tmečiu veikėjas, sociologas Toddas Gitlinas aktyvistą apibūdino kaip asmenį, „*kuris skatina žmones veikti, bet suburia juos ne tik konkrečiam reikalui, jis kuria strategijas, telkia energiją, ir (visų pirma) nuteikia ilgalaikiam užsiangažavimui*“.²² Kalbinio aktyvizmo, ypač kalbininkų dalyvavimo jame, ir poveikio kalbos politikai tyrinėtojos Mary Combs ir Susan Penfield rašo: „*Aktyvizmas dažnai apibrė-žiamas kaip apgalvotas, entuziastingas ir energingas veiksmas, kurio imasi asmenys ar grupės savo tikslui pasiekti [...]. Aktyvizmas yra teoriškai ir ideologiškai kryptingas projektas, kuriuo siekiama politinių ar visuomeninių pokyčių, kuriuos ta grupė laiko reika-lingais.*“²³ Mažumos bendruomenė paprastai neturi viešųjų institucijų (arba jos labai silpnos) ir negali daryti politinio spaudimo, tad lemiamas vaidmuo čia tenka aktyvistams.

Žinoma, net užsiangažavęs žmogus nebūtinai tampa aktyvistu. Ne kiekvienas, kuriam rūpi mažumos kalba ir kultūra, kuris veikia jos labui, gali inspiruoti visuomeninį sąjūdį, inicijuoti protesto veiksmus ar tiesiogines pasipriešinimo akcijas. Tačiau kuo veiklesnis yra jaunas žmogus, kuo tvirtesnis jo ryšys su užsiangažavusiais asmenimis, tuo glaudžiau jis jaučiasi susijęs su grupe ir jos idealais. Aukštutinis sorbas apie savo kelią į aktyvizmą pasakoja:

L24(V)S. „*Viskas nutiko tarsi savaime. Tai nebuvo sąmoningas apsisprendimas. Atėjau į šokių ansamblį. O tada kaip tik ieškojo žmogaus, kuris vadovautų Domo-winos [svarbiausia sorbų institucija, vienijanti kitas organizacijas ir draugijas, puoselėjančias sorbų kultū-rą ir kalbą – autorės pastaba] skyriui. [...] Kai apsigyve-nau Leipcige, įstojau į Sorbiją. Pradėjau rašyti straips-nius laikraščiams. Viena veikla skatino kitą.*“

Pasak Lewickos, aktyvizmas – tai nuolatinis porei-kis ieškoti „*naujų šaltinių*“.²⁴ Užsiangažavęs asmuo, pasiekęs dalinį tikslą, nusiteikia tolesniam, stipres-niam veikimui. Kitaip tariant, kuo daugiau darai, tuo labiau į tai įsitrauki?

V20(V)K. „*Taip. Kuo labiau tau rūpi, tuo nuoširdžiau stengiesi, tuo daugiau tam skiri laiko. Tai tampa tavo aistra.*“

Jaunieji aktyvistai dažnai pabrėžia, kad jų veikla mažumoms išskirtinai svarbi, nes jie geriau negu suaugusieji supranta savo bendraamžių poreikius. Daugelis iš jų savo mažumos kalba pradėjo kalbėti vėlokai, todėl žino, kad tai sunkus procesas, reikalaujantis konkretaus postūmio. Jauni žmonės gali savo bendraamžius įtraukti į patrauklesnę, efektyvesnę veiklą. Dalyvavimas joje dažnai perauga į užsiangažavimą, o šis – į aktyvizmą, tad procesas primena savaeigę mašiną. Kartai, kuri etniškai dar neapsisprendusi, tai atveria didesnes galimybes rasti savo vietą mažumos kultūroje.

Mažumų atstovai angažuojasi palaipsniui, suvokdami, kad jų kalba ir socialinė padėtis skiriasi nuo dominuojančios bendruomenės padėties. Kuo akivaizdesnė nelygybė, tuo didesnis noras priešintis neteisybei, jaučiant pareigą paremti silpnesnę grupę. Pasak Reno universiteto bretonų kalbos studento, tas pasipriešinimas nebūtinai nukreiptas prieš kokią nors konkrečią grupę, priešinamasi bet kokiai nelygybei ir diskriminacijai apskritai:

W20(V)B. „*Mokydamasis bretonų kalbos, kartu pažinau visiškai kitokį pasaulį, bretoniškai kalbančius žmones, aktyvistus, dalyvaujančius fest-noz ir pan. Be to, gyvenu Bretanėje, jaučiuosi esąs bretonas, suprantu, kad bretonų kalba mirs, jeigu ja nekalbėsime... Taigi už to slypi ir politinė idėja, kad išgelbėtume tai, ką išgelbėti dar įmanoma, padėtume tiems, kurie yra engiami. Manau, jei būčiau gimęs baskų krašte, tai kovočiau už baskų kalbą ir stengčiausi ją kalbėti, nes taip jau surėdytas pasaulis – vieni yra engiamieji, o kiti engėjai, todėl reikia kovoti už visų engiamųjų teises.*“

Susidūrimas su grėsmėmis, neteisybe, silpnesnės grupės diskriminacija ir persekiojimu ugdo atsakomybės už ją jausmą, kuris dažnai tampa aktyvizmo pagrindu.²⁵ Pakeisti susiklosčiusią padėtį nėra lengva, tačiau jaunimas nepasiduoda ir vis labiau angažuojasi. Antai kašubė sako:

O24(M)K. „*Jei nejausčiau atsakomybės, nerengčiau tiek labdaros akcijų [...]. Nešalčiau lietuje, padėdama*

kaimo šeiminių būrelių prekiauti duona su taukais. Jei nejausčiau atsakomybės, nieko nedaryčiau.“

Epilogas

Jaunų aktyvistų, puoselėjančių Europos mažumų kalbas, portretas ne tik parodo, kaip kuriasi ir veikia etninės grupės, kokia jų aplinka. Jis atskleidžia ir problemas, su kuriomis susiduria jaunoji karta, besitapatinanti su kalbine mažuma.

Įsitraukimas į kultūrinę etninės grupės veiklą skatina domėtis savo mažumos reikalais, įsisąmoninti kalbos būklę ir daugiau ar mažiau sąmoningai angažuotis jos labui. Kadangi šiais laikais ne daug kas gali prie savo etninės grupės kalbos ir kultūros prisiliesti namuose, reikia suteikti jaunimui kitokias galimybes įsiliesti į etninę bendriją, vartoti savo mažumos kalbą, kad rastųsi kuo daugiau įkvėptų palaikyti jos gyvybę. „Veiklos bendruomenė“, kurioje ir per kurią asmuo susikuria kolektyvinę tapatybę, padeda jam suvokti tos grupės tikslus ir interesus. Kuo daugiau kuriasi tokių bendruomenių, kuo aktyviau asmenys, įsitraukę į tą sąjūdį, bendrauja su jaunimu, tuo didesnė tikimybė, kad jis irgi įsitrauks į etninę veiklą.

„Veiklos bendruomenės“ svarbios ir dar vienu aspektu. Jose tvyranti nuotaika ir susitelkimas spręsti etninės grupės reikalus (net grynai kultūrinė veikla – mėgėjų teatro spektakliai, folkloro ansamblių, muzikos grupių koncertai, literatūrinė kūryba ar diskusijos visuomeninėmis, net ir politinėmis temomis) skatina jaunuolius tarpusavyje kalbėtis mažumos kalba. Atsiranda proga tą kalbą vartoti kontekstuose, nesusijusiuose nei su namais, nei su mokykla. Taip ugdomas kalbos jausmas, suvokimas, kad mažumos kalba yra kažkam (ir tau pačiam) reikalinga. Subjektyvus ryšys su kalba užmezgamas per santykius su asmenimis, kurie irgi yra su ja susiję. Tai didina pasitikėjimą savimi. Tačiau tokia veikla veiksminga tik tuo atveju, jeigu ji jaunimui patraukli. Priešingu atveju tikslas nebus pasiektas.

Atrodo, aktyvistų veiksmai – mažumų kalbų vartojimas ten, kur tą daryti nepriimta, tų kalbų moky-

mosi kampanijos, renginiai, kuriuose gali dalyvauti visi norintys pažinti konkrečios mažumos kultūrą ir į ją įsitraukti, patvirtindami, „atrasdami“ ar įsisąmonindami savo tapatybę, pagaliau tiesioginės akcijos, kuriomis siekiama konkrečių pokyčių – šiuo metu yra lemiama svarbūs. Jauni žmonės turi pakankamai energijos ir aistros, puikiai žino bendraamžių poreikius, savo kartos stiprybes ir silpnybes, todėl gali visa tai panaudoti bendram labui. Nepamirškime, kad jaunoji karta yra užaugusi transkultūriniame pasaulyje, todėl ji darosi vis abejingesnė etninei savasčiai. Taigi kiekvienas asmuo, įsitraukęs į šį reikalą, yra nepaprastai svarbus, nes nuo bendrų pastangų priklausys mažumų kalbos ir kultūros ateitis. ■

Išvertė Inga TULIŠEVSKAITĖ

- ¹ Žiūr. Joshua A. Fishman. Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon: *Multilingual Matters*. 1991.
- ² Alexandra Jaffe. Critical Perspectives on Language-in-Education Policy: The Corsican Example, in: Teresa L. McCarty (ed.), *Ethnography and Language Policy*. London–New York: *Routledge*. 2011, p. 205–229.
- ³ Žiūr. Julia Sallabank. Attitudes to Endangered Languages: Identities and Policies. Cambridge: *Cambridge University Press*. 2013.
- ⁴ Ferdinand Tönnies. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: *Fues's Verlag*. 1887.
- ⁵ Žiūr: Yolanda Corona Caraveo, Carlos Pérez, Julián Hernández. Youth Participation in Indigenous Traditional Communities, in: Barry Percy-Smith, Nigel Thomas. *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London–New York: *Routledge*. 2010, p. 141–149.
- ⁶ Étienne Wenger. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1998.
- ⁷ Šie tyrimai aprašyti knygoje: Nicole Dołowy-Rybińska. „Nikt za nas tego nie zrobi!”. Praktyki językowe i kulturowe młodych aktywistów mniejszości językowych Europy. Toruń: *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*. 2017.
- ⁸ Colin Baker. Attitudes and Languages. Clevedon: *Multilingual Matters*. 1992, p. 109.
- ⁹ Hugh McIntosh, James Youniss. Toward a Political Theory of Political Socialization of Youth, in Lonnie R. Sherrod, Judith Torney-Purta, Constance A. Flanagan. *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth*. New Jersey: *John Wiley & Sons*. 2010, p. 31.
- ¹⁰ Kodavimo principas: pašnekovui suteiktas ženklas, amžius, lytis (M – moteris, V – vyras), atstovaujama mažuma (S – aukštutiniai sorbai, K – kašubai, B – bretonai, W – valai).
- ¹¹ Lonnie R. Sherrod. Youth Activism and Civic Engagement, in: Lonnie R. Sherrod et al. *Youth Activism: An International Encyclopedia*. Westport, CT–London: *Greenwood Press*. 2006, p. 2–11.
- ¹² Jean Lave, Etienne Wenger. *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1991.
- ¹³ Penelope Eckert, Etienne Wenger. Transition from School to Work: An Apprenticeship in Institutional Identity, w: *Working Papers on Learning and Identity*, 1. Palo Alto: *Institute for Research on Learning*. <https://www.stanford.edu/~eckert/PDF/transition.pdf> (dostę: 03.11.2017), p. 2.
- ¹⁴ Žiūr. Nicole Dołowy-Rybińska. *Language attitudes and community engagement. Diwan – The Breton immersion high school through the eyes of its pupils*. *Journal of Language, Identity & Education*.
- ¹⁵ Étienne Wenger. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1998, p. 4.
- ¹⁶ Jacqueline Kennelly. *Citizen Youth. Culture, Activism, and Agency in a Neoliberal Era*. New York: *Palgrave Macmillan*. 2011, p. 117–118.
- ¹⁷ Daniel Hart, Rebeca Lakin Gullan. The Sources of Adolescent Activism: Historical and Contemporary Findings, in Lonnie R. Sherrod, Judith Torney-Purta, Constance A. Flanagan. *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth*. New Jersey: *John Wiley & Sons*. 2010, p. 73.
- ¹⁸ Maria Lewicka. Mechanizmy zaangażowania i kontroli w działaniu człowieka, in Mirosław Kofta, *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność*. Poznań: *Nakom*. 1993, p. 17–19.
- ¹⁹ Olivier Bobineau. Les formes élémentaires de l'engagement. Une anthropologie du sens. Paris: *Temps Présent*. 2010, p. 66–67.
- ²⁰ Michel Maffesoli. *Le temps des tribus: le déclin de l'individualisme dans les sociétés postmodernes*. Paris: *Méridiens-Klincksieck*. 1988.
- ²¹ Jean Lave, Etienne Wenger. *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1991, p. 122.
- ²² Todd Gitlin. *Letters to a Young Activist*. New York: *Basic Books*. 2003, p. 4.
- ²³ Mary Carol Combs, Susan D. Penfield. Language Activism and Language Policy, in Bernard Spolsky, *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 2012, p. 461.
- ²⁴ Maria Lewicka. *Mechanizmy zaangażowania...*, p. 25.
- ²⁵ *Youth Activism: An International Encyclopedia*. Westport, CT–London: *Greenwood Press*. 2006, p. 599.

IDEALI KONTROLĖ REIŠKIA TOBULĄ GRIŪTĮ

Demokratūros kemsynas

Socialistiniame lageryje Šaltojo karo metais klaidžiojo toks anekdotas: ne juokais įniršęs Kremlius teiraujasi satrapų iš anuometinės Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos, kodėl ši įkūrė Jūrų ministeriją, jeigu neturi priėjimo prie jūros? Kam jums tokia ministerija? Iš Prahos nuaidi atsakomasis klausimas: o kam SSRS reikalinga Kultūros ministerija?

Dabar ypač tinkamas metas išsiaiškinti, kam Lietuvos Respublikai reikalinga Švietimo ir mokslo ministerija.

Tačiau tai tik vienas iš daugybės klausimų, kuriuos mūsų krašte visais laikais (nors labiau tiktų apibūdinti *bet kada*) galima sutraukti į glaustą dviejų klausimų sąvadą „kas kaltas“ ir „ką daryti“. Amžini černyševskiai karta iš kartos baisėsis sąstingiu šalyje, piktinsis vergiška inteligentijos padėtimi, liaudies užguitumu. Ir, žinoma, gobšių valdžiažmonių kuntskamera, keliančia dar didesnę egzistencinį nusivylimą. Abu Nepriklausomybės epizodai, įgavę efemerišką Pirmosios ir Antrosios respublikų pavidalą, tik patvirtina nesugebėjimą ištrūkti iš civilizacinio Rytų kemsyno. Pavyzdžiui, atsi-verčiame *Naujosios Romuvos* 1931 m. spalio 4 d. numerį ir skaitome: „*Jeigu Rusijoje būtų normalus ūkio gyvenimas, tai nieko nereiktų bijoti. Priešingai, toks turtingas kraštas, kaip Rusija, normaliai tvarkomas, galėtų tik padėti dabartinę pasaulio ekonominę depresiją nugalėti. Kad Rusija apie tai nė galvoti negalvoja, mes visi šian-*

dien gerai žinome ir dėl to neabejoja nė vienas, galbūt, net iš tų, kurie su bolševizmu varo gešeftą.“¹ Nebent porą žodžių pakeistume, kad šiuolaikiškiau skambėtų, bet reikalo esmė kokia buvo, tokia ir liko: „*Ar tik ne trečio įsikišimu (Maskvos) geriausiai išaiškinamas vieningas dešiniųjų ir kairiųjų ekstremistų frontas Vokietijoje? [...] Maskva, didindama pasaulio skurdą ir keldama pesimistišką nuotaiką, siekia savo politikos tikslų. [...] Nepraei-nama pro faktą, kad Maskvoje yra susidaręs generalinis štabas pasauliniam perversmui ruošti; jis planuoja revo-liucijas Europoje ir Azijoje.*“ Tačiau autorius čia pat priduria: „*Rusijos skurdas mums yra tolimas, o savo krašte mes jį matome savo akimis.*“²

Žinoma, skirtumų irgi rastume – tame pačiame *Naujosios Romuvos* numeryje profesorius Eduardas Volteris aptaria, kodėl reikėjo ištirti Apulės piliakalnį,³ o mūsų dienomis jau galima lažintis dėl to, kaip greitai lietuviškame interneto žiniatinklyje pasirodys straipsnis „Kodėl neišgelbėjome Gedimino kalno?“ Antrosios Respublikos valdžios organus apėmusi tokia nekrozė, kad nieko keista, jei aplaidus neveiklumas įsi-metė net į sistemingą paveldo naikinimą ir valstybės lėšų grobstymą. „Grupė draugų“ praranda užmojus. Nereikia smulkintis: duokite aiškų nurodymą – užbe-tonuoti visą Gedimino kalną! Patirties turime, juk su-mūrijome nomenklatūrai gelžbetoninį kremlių minė-to kalno papėdėje. Niekas nekliudo piliakalnį paversti vientisu monolitu su dviejų XX a. „šeimininkų“ – An-tano Sniečkaus ir Algirdo Mykolo Brazausko – veidais

per visą objekto aukštį (simetrijai išlaikyti reikėtų dar dviejų, bet neskubėkite, draugai, laikas parodys, kas vertesnis atsidurti panteone). Tuo perspjausime net Jungtines Amerikos Valstijas – jų nacionalinis Rašmoro kalno memorialas nublanks prieš lietuviško gelžbetonio monumentalumą!

Koks dar juodasis humoras, ką jūs? Čia tik tylus stėnėjimas barake ant gultų.

Nekrozės apimtame pasaulyje kitaip nebuvo ir nebus. Švietimo sistema čia reikalinga ne tam, kad įpratintų pasikliauti sveiku protu. Sveikatos apsaugos sistema – ne tam, kad gelbėtų gyvybes ar sugrąžintų prarastą sveikatą. Kultūros... Na, šią sritį pagerbkime nekultūringo krizenimo minute moralinės krizės aki-vaizdoje. Tas pats galioja ir visoms kitoms reikšmingoms ar nelabai, o gal visai nereikšmingoms (nelygu, kaip valdžia tą išaiškins) sritims.

Apie tai, kur belaikiu porinkiminiu periodu valdančiosios partijos brėžiama linija nuves aukštąjį mokslą, šalies gynybą arba mokesčių politiką, buvo kantriai aiškinama žiemą vasarą nuo ryto iki vakaro. Belieka nulenkti galvą prieš neišsemiamą viešai kalbančiųjų bei rašančiųjų ištikimybę viešajam interesui, vis primenant ir primenant tą patį, ko niekas nenori prisiminti. Visa tai buvo kuo puikiausiai žinoma valdžiai jau prieš daugelį metų, tačiau po kiekvienų rinkimų apsiribojama vien audringa veiklos imitacija, nukreipiamas dėmesys į pašalinius, visiškai nereikšmingus klausimus, vengiama net prasižioti apie vis labiau gilėjančią ir besiplečiančią gangreną valstybės kūne. Toks neveiklumas, lydimas menkų išteklių švaistymo, dar dažniau – banalaus grobstymo, nėra nei atsitiktinumas, nei likimo pokštas, nelemtai susiklosčius aplinkybėms, bet kryptinga nusikalstama veika.

Aukštąjį mokslą kolapsas ištiko būtent dėl to, kad kiekviena nauja politinė šalies vadovybė griebdavosi kažkur nusižiūrėtos reformos, nesvarstydamą, ar tai bent kiek adekvatus atsakas į dabarties iššūkius. Visa švietimo sistema dabar primena išeiginį elgetos kostiumą, kuriame lopas ant lopo ir lope skylė. Nesmaugu kartotis, bet ką nors naujo pasakyti, net ir prabėgus trylikai (ne veltui velnio tuzinas!) metų, liežuvis

nebeapsiverčia, juo labiau beprasmiška ieškoti naujų žodinės išraiškos formų, kai kalbama vis apie tą patį: *„Jokių jausmų nebesukelia vyriausybės pažadai bei „pastangos“ kelti algas, net ir, atsiprašant, mokslininkams. Kai kurie naivūs jaunuoliai ir nebe jaunuoliai patikėjo (... koks dar šurmulys kameros dugne? Ką, vyr. prižiūrėtojas nori maisto davinį pagerinti? Ko džiūgaut? Supelijusius žuvies kaulus pakeis pašvinkusiomis žuvies galvomis. Ruhel!).“*⁴ Dešimtmečiai bėga, permainų nematyti, tačiau tęsiasi tokia audringa kova su mūsų gyvenime „vis dar pasitaikančiomis negerovėmis“, kad jau beveik nebelikę jokio „perteklinio turto“, nors giriamasi būsimu „pertekliniu biudžetu“.

Aukštojo mokslo įstaigos, visų pirma universitetai, kaip buvo, taip ir lieka leprozoriumais, apsuptais glaudaus stebėtojų žiedo – tam reikalui valdžia įsteigė kontrolės padalinius viešųjų įstaigų pavidalu, atliekančius sargybos bokštelių funkciją. Smegenuočiai ar pretenduojantieji tokiais tapti kelia ne kažin kokią grėsmę – kaip rodo patirtis, daryk su jais ką nori, į barikadas prie universitetų jie vis tiek neis. Atsižvelgiant į evakuacijos tempus, neutralizuoti tų, kurie taip ir netapo maištininkais, visai nereikės. Pavieniai nenutylantys (dar nenutildyti?) balsai, nors dūzgia įkyriai (kai kam dėl to įkyrumo ir su darbo vieta teko atsisveikinti), bet organizuotu protestu nepavirto. Vadinasi, galima tęsti. Finansinis uždavinys jau įgyvendintas, o nekilnojamojo turto užgrobimas netrukus bus sėkmingai baigtas.

Demokratūros sąlygomis atsitiktinumą nepasitaiko, šioje sistemoje viskas tarpusavyje yra glaudžiai susipynę. Antai, kad išspręstų parazitbankių (ir ne vien skandinaviskų) problemas, kurias jie patys susikūrė, sąmoningai gudraudami ir kryptingai godžiai veikdami, Lietuvos valdžia įkinkė vergauti čiabuvių šeimų ūkius ir tikrai nestambų verslą. Žinoma, nepamirštas ir mūsiškis aukštasis mokslas. Jau nebejuokinga kartoti, kad 2009 m. įvykdytas „įkrepšelinimas“ (beveik kaip prievartinis įkolūkinimas), pavadintas „švietimo reforma“, iš esmės buvo bankų reforma – tiesa, valdžia ne riebius banko katinus pričiupo, bet eilinį kartą apiplėšė eilinius šalies gyventojus. Vėl tenka kartotis: studentai rinkosi ne universitetus, bet bankus, kurių skolininkais buvo paversti.

Kadangi iškart buvo aišku, kaip toliau rutuliosis įvykiai (ypač turint omenyje demografinę padėtį ir nesenkančią emigracijos srautą), šandien dėsningai įžengėme į nekilnojamojo turto nuosavybės „reformavimo“ fazę, kuri ir vėl įžūliai vadinama „aukštojo mokslo reforma“. Pastaroji, visuotiniu pripažinimu, yra ne kas kita, o patalpų ir žemių užvaldymas.

Iškalbinga smulkmena: jei kurio nors banko kuria-me nors padalinyje paklausite, ar yra Europoje dar nors viena šalis, kur indėlininkas, užuot gavęs nors ir simbolinius, bet vis dėlto procentus už įdėtus pinigus, turėtų pats susimokėti bankui už tai, kad laiko jame asmenines santaupas, jums atsakys vienodai: „Čia Lietuva.“

Ne, tai ne anekdotas.

Šviesaus atminimo Ričardas Gavelis, krimsdamasis dėl to, kas vyko jam dar gyvam esant ir kas dėsningai vyksta toliau, rašė: „*Pirmiausia buvo Bebas. Norėdamas nors šiek tiek apibūdinti tarybinę sistemą, nejučia sugalvojau Bebą – atgijusį tos sistemos įvaizdį. Aprašinėčiau jį tarsi gyvą žmogų su visu jo debilizmu, psichopatija ir manijomis. [...] Aš vis dailinau ir tobulinau jo portretą, bet juk galvojau ne apie žmogiškąjį tipą, o apie sistemą. Tiesioginiai politologiniai samprotavimai man rodėsi banalūs ir neįdomūs, kurti tokį kvazipersonažą buvo kur kas įdomiau. [...] Turiu iš karto pasakyti, kad Bebas (i.e. tarybinė sistema) kenčia nuo visų tų psichopatijų susyk ir vienu metu.*“⁵ Tekstas baigiamas žodžiais: „*Baisiausia ir nuostabiausia, kad Bebas tikrai serga visomis išvardytomis psichopatijomis susyk. Serga ir sirgs – neįsivaizduoju, kaip jį būtų galima pagydyti. Vargšė Lietuva! Kas benutiktų, lietuviška tarybinė psichopatija vienaip ar kitaip kamuos mano tėvynę ilgus dešimtmečius!*“⁶

Norėtųsi turėti bent lašą gaveliškojo optimizmo, mat psichinių traumų ar negalių kamuojamam žmogui dar yra vilties atsigauti, bent jau rasti būdų būklei pagerinti. Apirusiam lavonui, kurį baigia suryti maitėdos, psichiatro pagalba nereikalinga. Kleptonomika, kurios net nebandyta rimtai pažaboti, tapo vienu iš valstybės autopsijos punktų. Pacientą reikėjo gelbėti, kol jis gangrenavo, visų pirma amputuojant atitinkamas dalis, o

ypač peršviečiant vadinamojo „elito“ smegenis.

Saprofagams netinka jokios kitos maisto medžiagos, tik miręs, pageidautina, gerokai suiręs valstybės ir visuomenės kūnas. Čia ne kokia nors Afrikos savana, kad mūsų isteblišmentas kaip koks gepardas vaikytųsi laisvai laigančias gzeles. Mūsiškiai nariuotakojai, brazdėdami daugybiniais nepotizmo, korupcijos ir kriminalo čiuptuvais, darys viską, kad padėtis nesikeistų. Galima pasitelkti įvairius literatūrinius įvaizdžius – piktavalių nulaužtą ažuolą, pūdomą stagnacijos pelkėje, ar Laisvės žirgą, nunuodytą kartu su raiteliu, tačiau jie atskleis greičiau graudžiojo vaizdo romantizavimo mastą, o ne reikalo esmę. Gyvybė, sveikata ir energija yra didžiausias maitvanagių priešas, reiškiantis, kad jie išnyks kaip biologinė rūšis. Vadinas, negalima leisti, kad valstybė, visuomenė būtų gyvos, sveikos ir energingos.

Šiaurės Atėnų degėsiai

Gimei, kentėjai, numirei. Toks statistinio lietuvių *curriculum vitae*, jeigu jis (o tokių dauguma) nepriklauso bent kiek įtakingesnei giminei ar nusikalstamam klanui. Kitokios vegetavimo alternatyvos iš esmės nėra. Saviškiams leidžiama viskas, visiems kitiems griežtai taikomas įstatymas. Kad esi visiškai nulis, kasdien pri-mena algos (menkas) ir mokesčių (įspūdingas) dydis, baudos, informacijos apie „žmones“, kuriems tu nepriklausai, srautas...

Gyvenimas trumpesnis už vasaros atostogas. Maža to, kad saprofagai sugraužė valstybės kūną, jie pavogė ir mūsų vaikų ateitį. Šalis, kurioje vietinės rozos liuksemburg ir karlai libknechtai įstatymais nustato kišimosi į šeimos gyvenimą tvarką, likviduoja nekaltumo prezumpciją ir įveda kaltumo prezumpcijos pirmenybę, grindžiamą, pavyzdžiui, anoniminiais skundais be jokių įrodymų, pati sau pasirašo liūdno baigties aktą.

Ideali kontrolė reiškia tobulą griūtį.

Todėl sparčiai kepami nauji įstatymai ir poįstatyminiai aktai, vyriausybės nutarimai, griežtinantys tvarką, apribojantys laisvę, siaurinantys to, kas leistina, ribas. Neabejokite, jokio šizoidinio ryšio tarp savo pačių nekompetencijos, korupcijos, neadekvatumo ir įstaty-

mų drakoniškėjimo valdžiažmogiai neįžvelgs. Ne tiek svarbu, kokias kretinizmo žemumas pasieks alkoholio vartojimo reglamentavimas arba kada, įvedus visuotinį nekilnojamojo turto mokestį, privalomų mokėti sumų kartelė bus iškelta taip aukštai, kad prasilens su didelės gyventojų dalies finansinėmis galimybėmis. Viso to galėtų nebūti, jei kas nors pamėgintų apgręžti įstatymus stumiantį buldozerį ir iškuoptų teisėkūros Augijo arkliedes. Be to, puikiai žinoma, kad ES finansinei paramai po 2020 metų mažėjant, sparčiai artės laikas, kai Lietuvai pačiai teks finansiškai prisidėti – šiuo atžvilgiu kaip ir daugybėje kitų sričių irgi nieko nebus daroma.

Padorūs, aktyvūs piliečiai vis skelbia, skelbia ir skelbia tekstus apie apverktiną šalies padėtį, apie tylius susidorojimus su visuomenininkais, neįtikusiais valdžiai ar su ja susijusiam verslui. Jau niekas nebesistebi, kad daugybė aktyvių žmonių užsidarė savo kiaute, emigravo arba tyliai daro tai, kas dar gali būti naudinga šaliai, nesvarbu, ar tie darbai dideli, ar maži. Vis dar tikimasi – gal pavyks susišnekėti, atverti akis „elitui“, kontroliuojančiam padėtį šalyje, kad išvengtume visiško žlugimo.

Štai taip ir driekiasi, tęsiasi, pasak rusų istoriko Jurijaus Afanasjevo, daugiaveidė ir negailestinga tuštuma, kurios pagrindas – klaidžiojimo istorijos ratu tradicija. Įstrigusieji „*rusiško nekintamumo matricoje*“⁷ pasmerkti rašyti iš esmės vis tokius pačius tekstus ir vis apie tą patį, tarkime, apie „*gerus darbus, mažus ir didelius*“, bet su vis ta pačia dilema, kaip išlikti žmoniems, valdomiems nežmonių. Galima tik stebėtis, kad „*išnaikintųjų visuomenėje*“ vis dar atsiranda žodį parašančiųjų ar ištariančiųjų, užuot stebėjusis, kaip mikliai tie asmenys užujami ir nutildomi. Šis procesas buvo nutrūkęs, kai griuvo Rytų imperija, bet dabar viskas jau sugrąžinta į rusiškos istorijos įprastinį (velnio) ratą, – tiesa, dangstomasi jau ne socializmo statybų, o kitais šūkais, aktualizuotais pagal šio akimirkos poreikius. Visuomenės sankloda griunama, naikinant viską, kas žmogiška. Grąžinama sistema, kurią Afanasjevas apibūdino taip: didėjanti visuomenės atomizacija ir chaotizacija, kai kiekvienas yra tik už save, nes valdžia jį laiko už trumpo pavardžio, tokiu pavardžiu laikytina ir alga, neatitinkanti net minimalių

gyvenimo poreikių.⁸ Kažin ar verta smulkiai aptarti ir sugretinti dar Aukso Ordos į Rusiją, o iš ten ir pas mus įdiegto, taikant pavergtos populiacijos genocidą, civilizacinio modelio ypatumus, nes galiausiai vis tiek grįšime prie to paties teiginio, kurį suformulavo minėtas rusų istorikas: „*Iš tiesų tęsti tokią raidos imitaciją reiškia užsitikrinti labai greitą galą...*“⁹

Korupcija, valdžios kriminalai, nebaudžiamumas viso labo tėra išorinė daug gilesnių priežasčių išraiška. Pagal degeneracijos tempus netrukus galėsime prizinės vietas dalytis su Kabardino-Balkarija ir Dagestanu, būdami ten pat, t. y. Rusijos Federacijos „sudėtyje“. O jeigu mažajam stebuklui ir vėl įvykus (juk Lietuva tapo ir ES, ir NATO nare), vis dėlto liksime Europos Sąjungoje, jai teks sukti galvą, ką daryti su ištuštėjusia pasienio provincija. Tačiau nenukabiname nosies, vis tiek turėsime į ką lygiuotis. Žinoma, tikrai ne į Liuksemburgą (nebent pagal gyventojų skaičių, bet ne pagal gyvenimo kokybę) ir ne į Graikiją, net jeigu ją nuvartų dugnan dar vienas bankrotas.

Bus lengva ir malonu keisti statistinių duomenų atrankos kriterijus bei vertinimo principus, antraip prastai atrodysime jau ne tik Latvijos su Estija, bet ir Bulgarijos su Rumunija fone.

Decivilizacijos lenktynių priešaky kol kas šmėžuoja Somalis ir Zimbabvė. Bijau, kad tiek jį, tiek ją ne tik pavysim, bet ir aplenksim. ■

¹ Fr. Muckermann. Bolševizmas žygiuoja. *Naujoji Romuva*. 1931 m. spalio mėn. 4 d., Nr. 40, p. 945.

² Ten pat, p. 946–947.

³ Prof. E. Volteris. Kodėl reikėjo ištirti Apuolės piliakalnis? *Naujoji Romuva*. 1931 m. spalio mėn. 4 d., Nr. 40, p. 949–950.

⁴ Ramūnas Trimakas. Fundamentinė gerantologija. Stagnacinės elegijos. *Naujasis Židinys – Aidai*. 2004, nr. 7–8, p. 390.

⁵ Ričardas Gavelis. Vilniaus džiazas. Vilnius: Vaga. 1993, p. 379–381.

⁶ Ten pat, p. 383.

⁷ Юрий Афанасьев. Мы – не рабы? *Журнальный зал*. Internetė: <http://magazines.russ.ru/continent/2008/138/af11.html> [žiūrėta 2017-11-26].

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

AIKŠTĖ

Lietuvos rašytojų sąjungos pasiūstas į Maskvą studijuoti vertimo, prisimenu, apstulbau, aptikęs aikštę, tokią pat kaip Vilniuje. Suoliukai, žibintai tokie patys, net raudonai žydinčios alyvos... Tiesa, aikštės centre, į kurią vedė takai, pabarstyti tokiais pat maltomis plytomis kaip ir Vilniuje, stūksojo kitoks, menkesnis, bolševikų vadas. Išsiaiškinau, kad tai tipinis paradinių aikščių projektas, padarytas svarbesniems Maskvos rajonams ir SSRS sričių centrums. Kai dabar girdžiu apie „saugotinas vertybes“, galvoju: negi ir praėjus šimtmečiui saugosime tipines sovietinės propagandos iliustracijas? Ar apskritai yra ką saugoti iš sovietmečio meno? Suprantu, kad tuoj pasigirs balsų apie nelaimingus menininkus, kurie buvo priversti, kurie buvo išprievartauti, bet vis tiek kūrė Lietuvai ir t. t., ir pan. Labai tipiška tuo atveju buvo, ačiū Dievui, jau pasibaigusi, diskusija dėl Žaliojo tilto balvonų, kuriuos sukūrė žinomi lietuvių skulptoriai. Bet ar gali tapti „saugotina vertybe“ tipinės sovietinės skulptūros lietuviškas atlikimas? Juk nuo to sovietinės valdžios užsakymo pats talentingiausias skulptorius negalėjo nukrypti nė per colį. Ant Žaliojo tilto atsirado ne tik raudonarmietis su automatu, bet ir šachtininkas su pneumatiniu kūju, – privalomi sovietinių paminklų komponentai visoje šeštadalį pasaulio užimančioje šalyje.

Atsimenu pirmųjų dienų, nuvertus stabų stabą, euforiją – tada būta pasiūlymų Lukiškių aikštėje pastatyti paminklą Lietuvos laisvei, monumentą Ne-

priklausomybei, Triumfo arką, įrengti Nežinomo partizano kapą (su amžinąja ugnimi ir garbės sargyba). Daug būta svajonių, kurios menko sulig kiekviena valstybės, atkurtos Kovo 11-ąją, diena.

Dabar vietoj stabo plevėsuoja raudona vėliava, tiesa, su Vyčiu. Bet vėliava iškelta taip aukštai, kad reikia tiesiog žinoti, jog Vytis ten yra. Pamenu, per televizorių mačiau reportažą apie pirmąją Rusijos „humanitarinį konvojų“ į jos okupuotą Ukrainos dalį. Virš baltų sunkvežimių plaukstėsi, kaip man pasirodė, vėliavos su mūsų herbu. Nepatikėjau savo akimis. Išsiaiškinau, kad fonas iš tikrųjų toks pats, tačiau raitelis visai kitas – šv. Jurgis iš Rusijos herbo. Yra toks ant auksinio dvigalvio erelio krūtinės. Mane suklaidino skaisčiai raudona vėliavos spalva.

Visi esame skaitę apie 1905-ųjų Didįjį Vilniaus Seimą, prieš kurį, pakvipus Lietuvos nepriklausomybe, galvota ir apie būsimos valstybės vėliavą. Daug kas norėjo joje matyti Vytį. Tokie projektai buvo atmesti dėl Vyčio fono – raudona spalva tada simbolizavo socializmą. Tačiau tai buvo XX a. pradžioje. Dabar, XXI a. pradžioje, daugeliui lietuvių ji nebesimbolizuoja nieko, nors, man atrodo, turėtų priminti okupaciją.

Išstatyme, kurį Aukščiausioji Taryba priėmė 1990-ųjų balandžio 10-ąją, kalbama apie Lietuvos herbą, pažymint, kad jame pavaizduotas sidabro spalvos šarvuotas raitelis raudoname lauke. O koks to lauko spalvos raudonis? Raudona juk gali būti nuo rožinės

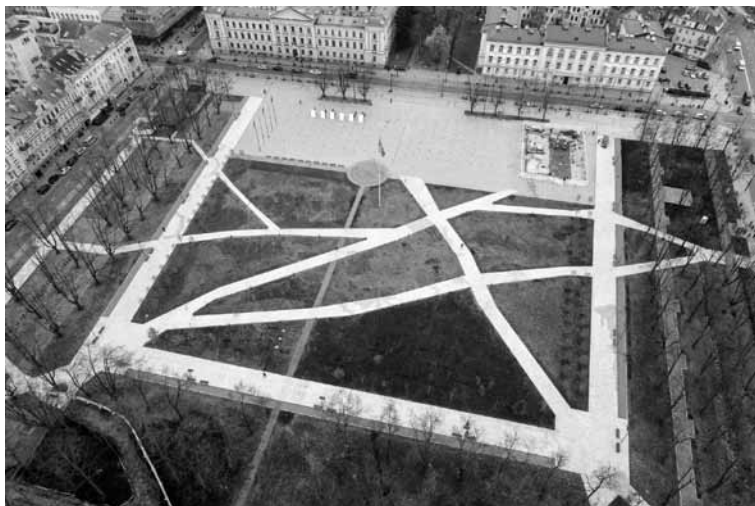
iki vyšninės. Negi žinome tik SSRS vėliavos atspalvį?

Bet ar kalta spalva? Niekur neskaičiau, kad Algirdo raiteliai būtų joję į mūšius su raudonomis vėliavomis. Kad jojo su Vyčiu, skaičiau. Istorikai turbūt pasakys, kad tokia spalva, kaip tų vėliavų, kurios plevėsuoja vidury Vilniaus, XIV a. buvo labai brangi, reta. Ji paplito, tik išradus cheminius dažus. Senovėje audeklus – bent jau taip sakoma – raudonai dažydavo tiesiog vyšniomis arba burokėliais. Bet argi svarbi fono spalva? Kai kurie autoriai rašo apie Vytį žaliame lauke. Visos spalvos turi daugybę atspalvių. Tamsi raudona viduramžių spalva iki mūsų dienų išliko Latvijos vėliavoje.

Gal man pasirodė, bet pastaruoju metu pastebėjau pastangas Trispalvę pakeisti raudona vėliava su Vyčiu. Tai vadinamoji istorinė vėliava. Himnas sako, kad stiprybės semiamės iš praeities. Bet ar tikrai Lietuvos praeitis, iš kurios turėtume semtis stiprybės, baigiasi viduramžiais? Bent man atrodo, kad naujai kartai istorinė Lietuvos vėliava tapo Trispalvė. Naujoji Lietuva semiasi stiprybės ne tik iš kunigaikščių, bet ir iš partizanų, kurių krauju aplaisyta demokratinės naujųjų laikų Lietuvos vėliava.

Bet ar iš tikrųjų tautai reikalinga istorija? O gal paprasčiau tikėti mitais? Ta supaprastinta iki mito istorija apie buvusią imperiją, stipresnę už Maskvą, šildė mus okupacijos laikais, tuos mitus puoselėjo ir menikai išsilavinusi valdžia, paskirta tų pačių okupantų. Vytis šuoliavo į Rytus. Algirdas kalaviju beldėsi į Maskvos vartus. Bet mūsų jaunimui, atrodo, kur kas svarbesnė netolima jų prosenelių ir senelių, ne taip seniai liejusių kraują už Lietuvos laisvę, praeitis. Ta istorija dar nevirto mitu.

Nenorėčiau, kad mane palaikytų Vyčio priešininkai. Nedaug valstybių pasaulyje turi tokį seną, unikalų, dinamišką, šiuolaikišką herbą, kuris kviečia į ateitį. Vytis tikrai nereikalauja teisinio akto, kuris nurodytų, kur jį statyti. Tiesa, dabartinis Seimas toks, kad galime tikėtis net ir tą statymą reglamentuojančio įstatymo.

Rekonstruota Lukiškių aikštė

Jam priimti, iš akies paskaičiavus, balsų pakanka.

Kartais pagalvoju – gal dešimtmečius trunkantys ginčai dėl Lukiškių aikštės reiškia, kad tam tikra visuomenės dalis nesuvokia, kas įvyko Kovo 11-ąją? Lietuva pasirinko Laisvę. Tai nebuvo sovietinės santvarkos reforma, kai vienas stabas keičiamas kitu. Todėl tada ir svajojome apie monumentą Nepriklausomybei.

Ketvirtį amžiaus netyla ginčai dėl Lukiškių aikštės pertvarkymo. Kiek pamenu, iškart po Lenino nuvertimo kalbėta apie tautos pasipriešinimo okupacijai įamžinimą. Kažin ar būta tokių aršių ginčų, prieš statant Laisvės angelą? Žinoma, jis turėjo stovėti ne Kaune, o Vilniuje, Lietuvos sostinėje, įtvirtintoje Vasario 16-osios Akto. Įdomu, kur jis būtų buvęs pastatytas. Gal Katedros aikštėje?

Juk Lukiškių aikštės niekas tada net nevadino pagrindine Vilniaus aikšte. Ji tokia tapo, kai Lietuvą okupavo rusai. Tiek šimtmečių nuo savo įkūrimo Lietuvos sostinė (kaip ir daugelis pasaulio sostinių) puikiai išsiversdavo be centrinės aikštės. Išvis tokios aikštės būdingesnės diktatūroms, nes autoritariniai vadai skubėdavo, kol jų nenuvertė, priiminėti jose karinius paradus.

Dabar, kaip Vytauto ir Žygimanto Augusto laikais, aikštė prie Arkikatedros ir Valdovų rūmų vėl tampa pagrindine miesto aikšte. ■

APIE ISTORIJOS MOKSLO NAUDĄ

Paplitęs požiūris, kad sparčių technologinių pokyčių laikais visuomenė tiek istorikus, tiek kitų humanitarinių mokslų atstovus laiko nenaudingais. Tačiau pastaraisiais mėnesiais diskusijos, vykstančios viešojoje Lietuvos erdvėje, yra susijusios ne su naujausiais Elono Musko projektais ar Iljos Laurso idėjomis, bet su istoriniais įvykiais ir istorinių sukažčių minėjimais.

Prieš porą mėnesių rašytoja ir viešųjų ryšių specialistė Rūta Vanagaitė pareiškė, kad 1940 m., per pirmąją sovietinę okupaciją, Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas neva pasirašė bendradarbiavimo sutartį su NKVD, tapo agentu. Esą jis galėjo dalyvauti ir Holokauste, nes buvo 1941 m. birželio sukilėlių būrio vadas, taigi lyg ir „*tų procesų dalyvis*“. O suimtas ir tardomas neva „*išdavė visus savo bendražygius, visus ryšininkus ir rėmėjus*“. Tokie samprotavimai internete sukėlė didžiulę reakcijos bangą, kuri neatslūgsta iki šiol. Šios diskusijos kontekste iškilo ir Holokausto vertinimo Lietuvoje klausimai, į kurių aptarimą įsitraukė platus rašančiosios publikos sluoksnis – nuo žurnalistų iki poli-

tikų, nuo nacionalistiškai nusiteikusių komentatorių iki rašytojų intelektualų, raginančių tokius jautrius klausimus vertinti empatiškai ir niuansuotai.

Ką turėtume daryti su Petro Cvirkos paminklu ar Salomėjos Nėries mokykla Vilniaus centre? Juk šiedu kūrėjai irgi vyko „Stalino saulės“ parvežti. O kaip elgtis su Kazimiero Škirpos ir Jono Noreikos-Generolo Vėtros įamžinimu Vilniuje arba paminkliniu akmeniu Juozui Krištaponiui Ukmergėje? Kokiomis architektūrinių artefaktų formomis reikėtų paminėti Lietuvos valstybės šimtmetį? Šie klausimai kelia ne mažiau karštas visuomenės diskusijas negu minimalios algos dydis, progresiniai mokesčiai ar valstybės vykdoma alkoholio ribojimo politika. Interneto erdvėje tos diskusijos nėra gilios, nes profesionalūs istorikai, kiti humanitarai, mokslininkai, tyrėjai retai jose dalyvauja, viešąją erdvę palikdami *tautai*. Internetas jau tapo universaliu tarpininku, kanalu, kuriuo per akis ir ausis pasiekia smegenis didžioji informacijos dalis. Šie informacijos kanalai ne tiek suteikia medžiagos mąstymui, kiek formuoja mąstymo procesus.

Apie Holokausto tyrimus

Francis Baconas rašė, kad visuomenės opiniją lemia aukščiausiosios tautos: „*Žmonės bendrauja kalba, o žodžiai nustatomi pagal minios supratimą. Tad blogas, nevykęs žodžių parinkimas keistu būdu užgula protą. Apibrėžimai ir paaiškinimai, kuriais mokyti žmonės įpratę apsiginkluoti, kad apsaugotų nuo kai kurių dalykų, čia visiškai nepadedą. Žodžiai tiesiog perversina protą, viską sumaišo ir skatina žmones bergždžiai ginčytis, daug ką prasimanyti.*“¹

Mintys, susijusios su pernelyg laisvai vartojamais žodžiais bei terminologija, pasitelkiant dėstymo, kurį lyg ir būtų galima vadinti moksliniu, logiką, kilo, kai *Kultūros baruose* perskaičiau Tomo Kavaliausko straipsnį „Antilietuviškas patriotizmas, arba „Kad Lietuvai būtų geriau“.“² Autorius rašo apie 1940–1941 m. sovietizaciją, apie genocidą Lietuvoje, remdamasis „dviejų genocidų koncepcija“, prieškarinius ir pokarinius trėmimus vadina „lietuvių tautos genocidu“, nesutinka, kad apibūdinti procesams, vykusiems Baltijos šalyse, būtų vartojamas strato-cido („sluoksniocido“) terminas, siūlo kurti bendrą atminimo kultūrą („kad lietuviai ir žydai pagaliau priklaupytų prie ekumeninio altoriaus bendrai maldai už visų genocido aukų atminimą“), niekaip nesusietą su judaizmo tradicija. Moksliskai argumentuotas yra Raphaelio Lemkeno genocido apibrėžimas, kuriuo remiantis akivaizdu, kad sovietai represijas taikė ne tiek pagal tautinę priklausomybę, kiek pagal ideologinį „klasinės priklausomybės“ požymį. O teiginiai, kad Leonidas Donskis buvo Efraimo Zuroffo bendražygis arba kad pora intelektualų (Tomas Venclova ir Leonidas Donskis) žydų tragedijos Lietuvoje atminimui „nuveikė daugiau negu visas būrys istorikų, ilgai nedrįsusių apie tai kalbėti tiesiai šviesiai“, yra klaidinantys.

Žodžiai, pretenduojantys tapti moksliniais teiginiais, t. y. dėstomi ne pagal *minios supratimą*, turėtų būti pagrindžiami faktais. O faktai rodo, kad lietuvių ir žydų santykių, Holokausto tyrimai prasidėjo tuoj po Nepriklausomybės atgavimo. Žydų

genocidas buvo pripažintas valstybės lygmeniu, pradėta rūpintis Holokausto atminimo vietomis, organizuojamos konferencijos, seminarai, rašomos monografijos ir studijos, nagrinėjančios Holokausto Lietuvoje klausimus. Mokslininkai, dirbantys senose (Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas) ir naujai įkurtose (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, Klaipėdos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus Gaono žydų muziejus) mokslo, studijų ir kultūros institucijose, pradėjo vykdyti archyvine medžiaga paremtus Holokausto Lietuvoje tyrimus. 1993 m. spalio 11–16 d. Vilniuje vyko tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui, joje pirmą kartą kalbėta apie antisemitizmą, Holokausto Lietuvoje procesą, apie žudikus ir gelbėtojus, apie lietuvių požiūrį į Holokaustą, pradėta diskutuoti dėl kaltės ir atsakomybės, dėl Holokausto aukų atminimo įamžinimo.³ Politinėje plotmėje Holokausto Lietuvoje problema iškilo, užmezgant santykius su pasauliu po nepriklausomybės atgavimo, ypač kilus skandalui dėl Lietuvos vyriausybės paskelbtos žmonių, kuriuos nuteisė sovietai, reabilitacijos, nes į sąrašą pateko ir asmenys, įtariami vykdę žydų genocidą. Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas, 1995 m. oficialaus vizito nuvykęs į Izraelį, Knesete atsiprašė už kai kurių tautiečių įvykdytus nusikaltimus prieš Lietuvos žydus. Šį žingsnį mūsų šalies visuomenė sutiko nevienareikšmiškai. Tuoj iškilo į paviršių kalbos apie „dvigubą genocidą“, klausta, „Kas atsiprašys lietuvių tautos?“ Nors toks klausimas nėra nei moralus, nei krikščioniškas.

Holokausto problematika buvo analizuojama tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Istorija ir genocidas Lietuvoje“, minint Vilniaus Gaono 200 mirties metines. Klaipėdos universiteto istorikai ją surengė Nidoje 1997 m. rugsėjo 8–13 d. Dar vieną impulsą moksliniams Holokausto ir jo ištakų tyrimams suteikė 1998 m. spalį Vilniaus universitete vykusio Lietuvos katalikų mokslo akademijos suorganizuota konferencija „Katalikų bažnyčia ir lietuvių-žydų

santykiai“. 1998 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus įsteigė Tarptautinę komisiją nacių ir sovietų okupacinių režimų nusikaltimams įvertinti, kartu dirbo ekspertai ir istorikai iš JAV, Rusijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Izraelio. Leidiniai, atskleidžiantys Holokausto prielaidas ir eigą Lietuvoje, išleisti lietuvių ir anglų kalbomis, su-
laukė nemenko skaitytojų atgarsio.

2000 m. balandžio 14 d. Lietuvos Katalikų bažnyčia visos krikščioniškosios bendruomenės vardu atsiprašė prieš Dievą už tai, kad „*dalys Bažnyčios vaikų Antrojo pasaulinio karo metais stokojo meilės persekiojamiems žydams, neišnaudojo visų įmanomų būdų juos ginti, kad stokojo ryžto paveikti tuos, kas talkindavo naciams*“.

Istoriko Sauliaus Sužiedėlio teigimu, „*nuo 1990 m. patys įdomiausi ir išsamiausi tyrimai apie Holokaustą Lietuvoje yra vykdomi Antrojoje Respublikoje*“.⁴ Šie žodžiai buvo pasakyti 2006 m., o nuo tada Holokaustą Lietuvoje nagrinėjantys istorikai ir ne istorikai paskelbė dar daugiau dokumentais pagrįstų monografijų, straipsnių bei studijų. 2010 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 2011-ieji buvo paskelbti Holokausto aukomis tapusių Lietuvos gyventojų atminimo metais. LGGRT centras išleido sintetinį leidinį, apibendrinantį pastarųjų dviejų dešimtmečių tyrimus Holokausto tematika.⁵ Ir tai anaip tol ne viskas. Istorikai savo darbą atlieka nuosekliai. Per dvidešimt metų surinkta daug faktografinės medžiagos apie Holokausto dalyvius, nacių vykdytų žudynių organizavimą, naikinimo vietas, vietinius žudikus, aukas, gelbėtojus ir pan. Bet, kaip rodo diskusijos, Holokausto nusikaltimų masto vi-suomenė dar nepajėgia suvokti.

Nemokslinę „dvigubo genocido“ arba „simetrijos“ koncepciją savignyos tikslais sugalvojo lietuvių išeiviai. Pagal ją žydų žudynės Lietuvoje, vykusios 1941 m., buvo „atpildas“ už žydų komunistų veiklą sovietų okupacijos metais, už Rainių žudynes, už sovietų saugumiečių siautėjimą. Tačiau šios teorijos šalininkai turėtų paskaityti tokių istorikų kaip Arūnas Bubnys, Saulius Sužiedėlis ar Christophas Dieckmanas studijas, liu-

dytojų užrašus, su kraupiais civilių gyventojų žudynių vaizdais, – tai nesusiję su jokių pseudoracionaliu „kerštu“ už komunistų nusikaltimus lietuvių atžvilgiu. Štai vienas pavyzdys iš naujo istorikų tyrimo apie Palangos žydų, tarp jų moterų ir vaikų, sušaudymą Kunigiškių miške. Prieš tai lietuvių policininkai buvo įtikinėjami, neva „*žydai padegė Kretingos miestą, karui prasidėjus*“:

„*Kalinės su vaikais bei pagyvenusieji žmonės šešiais reisiais buvo suvežti į apie 300 m nuo parengtos žudynių vietos nutolusį baraką. Žudynės pradėtos po 1 val. nakties. Jos organizuotos pagal masinėse žudynėse Gargžduose ir Kretingoje taikytą metodiką: 20–25 aukų grupės, lydimos kelių ginkluotų policininkų, buvo varomos į netoli žudynių parengtą ir vieno sunkvežimio žibintais apšviestą aikštelę, kurioje buvo verčiamos nusirengti iki apatinių drabužių. Egzekutoriai aukų drabužius pradėjo dalintis jau žudynių metu, dėl ko kilo nemenkas sąmyšis ir iškilo pavojus „akcijos tvarkai“. Žudynių dalyvių teigimu, dalybos buvo nutrauktos tik įsikišus Pranui Jakiui, pagrasinusiame sušaudyti visus „neramumų kėlėjus“ (aukų drabužių, avalynės bei kitų daiktų dalybos buvo pratęstos, juos atgabenus į Palangos policijos būstinę, – dalis egzekutorių vėliau skundėsi, kad geriausius daiktus išsirinko būstinėje likę ir žudynėse nedalyvavę policininkai). Dalis nužudytųjų daiktų buvo atgabenta ir į Palangos sinagogą. Toliau aukos buvo varomos į iškastą duobę – ši žudynių vieta taip pat buvo apšviesta sunkvežimio žibintais. Į suvarytas bei joje suguldytas aukas šaudė 6 šautuvais ginkluoti policininkai (egzekucijos dalyvių teigimu, buvo šaudoma ir pistoletais). Kiekvienam policininkui nurodyta šauti į 4 aukas. Po kiekvienos aukų grupės sušaudymo egzekutoriai buvo rotuojami, o atvaromos naujos aukos buvo verčiamos gultis ant prieš tai nužudytųjų lavonų ir laukti sušaudymo.*“⁶

Dėl partizanų karinio patyrimo

Kontroversiškoji Rūta Vanagaitė viename iš interviu retoriškai klausia (tikėtina, dėl nežinojimo): „*Kam*

įdomu, kad dalis „miško brolių“, 1944 metais išėjusių į miškus ir kovojusių su sovietais, jau turėjo karinės patirties? Ką tai reiškia? Rusų nuo 1941 metų vidurio iki 1944 metų vidurio Lietuvoje nebuvo, su vokiečiais lietuviai nekariavo, o „karinės patirties“ buvo galima įgyti tik šaudant žydus. Koks istorikas išdrįstų tuo pasidomėti?“⁷

Istorikai pokario partizanų karine patirtimi jau pasidomėjo. Jokios karinės patirties, kaip kovoti miške ne vienerius metus, neįgausi, dalyvaudamas masinėse civilių žudynėse. 2015 m. išėjo knyga, kurioje apibendrinamas tyrimas, kokia buvo Lietuvos šaulių sąjungos ideologija (*šauliškumas* kaip socialinis veikimas, „tautinė karyba“, propaganda ir fizinės kultūros propagavimas), kaip šauliai tarpukariu rengėsi galimam pasipriešinimui, t. y. partizaniniam karui Lietuvoje.⁸ Šaulių ideologų suformuotos *šauliškumo* nuostatos skatino, kad šalies visuomenė valstybės gynybą suprastų kaip *pilietiškumo* išraišką. *Šauliškumas* tarpukariu tapo sudėtine kolektyvinės lietuvių tapatybės ir neatsiejama socialinės bei kultūrinės veiklos dalimi. Per partizaninį karą (1944–1953) pagrindžio spauda, ženkla, partizanų uniformos pabrėžė ideologinį *šauliškumo* tradicijos tęstinumą.

Remiantis šiuo tyrimu, padaryta išvada, kad dauguma laisvės kovų dalyvių buvo *pirmojo partizaninio karo Lietuvoje* (1918–1923) liudytojai, vėliau tapę tarpukario Lietuvos kariuomenės karininkais, puskarininkiais, kariais, Šaulių sąjungos nariais bei rėmėjais. Per antrą (1944–1948) ir trečią (1948–1953) pasipriešinimo etapus į mišką išėjo jaunesnioji Lietuvos partizanų karta, karinį pasirengimą įgijusi, su partizaninio karo principais, su *šauliškumo ideologija* susipažinusi tarpukario Lietuvos mokyklose. *Partizaninio pasipriešinimo* strategiją pokario partizanams perteikdavo ne tik buvę nepriklausomos Lietuvos mokytojai (dažnai priklausę ir šauliams), bet ir platesnis socialinis sluoksniu – karininkai, puskarininkiai, kariai, turėję teorinių karybos žinių ir praktinių įgūdžių. Tai ir buvo partizanų sąjūdžio organizacinis branduolys, apėmęs įvairias tiek so-

cialines, tiek amžiaus, tiek lyties grupes. Pokario partizanai rėmėsi tarpukario Lietuvos kariuomenės statutais, juose įtvirtintais partizaninės kovos metodais, Šaulių sąjungos diegtais „tautinės karybos“ (*pilietinio paramilitarizmo*) principais. Šiame kontekste visi svaichiojimai apie karinę patirtį, neva įgytą dalyvaujant Holokauste, priskirtini iracionalumo sričiai.

Koks būtų šio teksto moralas? Kai einate pas gydytoją, paprastai renkatės diplomuotą mediką, o ne šarlataną. Skaitykite profesionalių istorikų studijas ir straipsnius, kurių nuo Atgimimo laikų paskelbta tikrai nemažai. O kokie tekstai vertingi, klauskite profesionalių istorikų. ■

¹ Francis Bacon. Naujasis organonas. Vertė Romanas Plečkaitis. Vilnius: *Margi raštai*. 2004, p. 23.

² Tomas Kavaliauskas. Antilietuviškas patriotizmas, arba „Kad Lietuvai būtų geriau“. *Kultūros barai*. 2017, nr. 11, p. 2–7.

³ Atminties dienos. *Tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui*. 1993 m. spalio mėn. 11–16 d. Vilnius: *Baltos lankos*. 1995.

⁴ Saulius Sužiedėlis. Lithuanian Collaboration during the Second World War: Past Realities, Present Perceptions, „Kollaboration“ in Nordosteuropa. *Erscheinungsformen und Deutungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden. 2006, p. 163.

⁵ Žr. plačiau: Vygantas Vareikis. Ką atsiminti? *Holokausto tyrimai Lietuvoje: problemos ir kontroversijos* / What Should be Remembered? The Research on the Holocaust in Lithuania: Problems and Controversies, *Holokaustas nacių okupuotose Rytų ir Vakarų Europos valstybėse: tyrimai ir atmintis* / *The Holocaust in the Eastern and Western European States Occupied by the Nazis: Studies and Memory*. Straipsnio rinkinys. Kaunas: *Spindulio* spaustuvė. 2017, p. 25–35.

⁶ Hektoras Vitkus. *Galutinis sprendimas* Palangoje 1941 m. birželio–spalio mėn. In: *Palangos žydai. Išnykusi miesto bendruomenės dalis*. Straipsnių rinkinys. Sud. Hektoras Vitkus. Klaipėda: *Druka*. 2017.

⁷ <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vanagaites-abejones-uzsienio-ziniasklaidoje-is-kur-dalis-misko-broliu-1944-m-isejusiu-i-miskus-jau-turejo-karines-patirties.d?id=76432125>

⁸ Vytautas Jokubauskas. Jonas Vaičenonis. Vygantas Vareikis. Hektoras Vitkus. Valia priešintis. *Paramilitarizmas ir Lietuvos saugumo problemos*. Sud. V. Vareikis, H. Vitkus. Klaipėda: *Druka*. 2015.

Sylvia

verčiu Plath: platininę banko
kortelę: ji duoda daug tik reikia žinoti
pinkodą; net Tedas Hughe'as, sudaręs
ši rinkinį, jo nežino, jį su savimi į
Amžinybę
Išsinešus Sylvijai: o aš, programišė įsilaužėlė,
turiu jį atspėti: ne taip lengva, ne taip lengva,
sau sakau kaip konsolėi: konsonantų agresija
ir sonantų švelnumas:
bet tūpt stot tūpt stot atvažiavus į stotį galinę
kur šiekštas atsisveikinimui ranką paduoda
kur šiukštu negalima nieko
paliest

jaunystės fotografija

tai buvo aštuonių tūkstančių straipsnių
senumo žurnalistė išnuomotu automobiliu
lėkusi per savaną sava net berberų
berniukų iniciacijos ceremonijoje kirtusi
ekvatorių ir taigos medžius gerai įsikirtusi
į pastarųjų metų politinę situaciją ir iš peties
atsikirtusi savo priešininkų stovyklai
likimo ironija tokiai kietuolei turėti tokį
pavydų vyrą: namuose neliko nesuplėšytų
ne tik darbinių bet ir jaunystės fotografijų
neliko ir suplėšytų bei iškritusių kaip sniegas Pešte
arba pieniniai dantys ūkininkams boikotuojant

pieno supirkimo punktus:
prie durų skambutis: ji labai punktuoli
atvyko susitartos savo jaunystės fotografijos kurią
jos draugė visada saugojo savo šeimos albume:
tai lyg medaus kopinėjimas: vargu ar tokiai originali
pakaks nuotraukos kopijos

Savam

kaip gera man gyvent taikos metu
ir kaukę nusimetus miestelėną
mylėt kai rausias jis tarp atmatų
jam atmatuojančių tą kąsnį vieną
kaip gera net susirgt ir kuo uoliau
pasveikti stengtis jei liga išgydoma
ir į senatvę grimzti pagaliau
neypatingai gražią ir su ydomis
kaip gera savininke ne pilių
man būti bet smėlėtų kauburėlių
kur ilsis tie kuriuos vis tiek myliu
nors šito neišaiškintų būrėja
kaip gera man gyvent savam krašte
mažam mažam bet ten kur išsitenka
visi suvienyti vienam rašte
nepervaziuojamame prieš tankų

taikos

taikos taikos aš trokštu tik taikos
kai žvanga ginklai ir kai juos parduoda

iš to dar pasipelnę dėl tvarkos
nenusipelnę skruzdėms lakstant oda
valstybių galvos ir slapti pirkliai
ir perpardavinėtojai prieš žmones
prieš tuos kam rodo balti arkliai
ir tuos kas ruošias amžinai kelionei
prieš moteris auginančias vaikus
prieš jų tėvus jau gavusius šaukimą
taikos taikos aš trokštu tik taikos
ir myliu jus visus šaukiu užkimus
o jeigu mizoginai vėl laimės
o jei į valdžią brausis mizantropai
palaukite ant krašto pragarmės
jie mizansceną suvaidins jums stropiai

Vienas

Niekas nelaukia iš miesto sugrįžusio
gal tik katė kad ką būti turėtų
pavasareja ir upėse ižas jau
grūdas pro cerkvę ir pro minaretą
bet jam padėti negali religija
skelbianči meilę savam artimajam
su jau besprogstančiu pumpuru lygint ją
galima būtų bet viskas tik maja
akivaizdu kad padėt nebegalima
jeigu likimas už ją taip nusprendė
jau neprišauksi vaikų kurie alina
savo gimdytojams joja ant sprando
taip turi būt su kate dubenėlyje
pasidalija ne tik jis gardžiuoju
josios maistu pavadinęs Amelija
tą kuria bent prieš kaimynus didžiuojas
juk supa ją tiek žmonių parduotuvėse
vaistinėn žygiuose ir netgi gatvėje
kad patsai oras išretintas buvęs jau
vienišumu nevadina šio atvejo

Tulpės

Tuščia. Lyg būčiau vežama į operacinę,
Po kurios atsibūsčiau palatoje

Su pamerktomis ant spintelės tulpėmis.
Žiedai, atsiveriantys kaip afrikietiškos
Katės nasrai. Afrika! Niekada
Nebuvau taip toli, taip toli nuo namų,
Nuo šeimos, nuo gyvenimo,
Kaip man tulpes dovanojusi Sylvia,
Kažkur iš Anapus. Kaip Tau sekasi ten?
Tu išėjai karštakošiškai, pačiame žydėjime,
Tačiau padvelkus tokiam vidiniam
Speigui, kad galvą teko kišti
Į orkaitę, prieš tai užmigdžius vaikus.
Vasario 11-oji! Po trijų dienų turėtų būti
Mano dukters gimtadienis – šv. Valentino –
Meilės diena, į kurią Tave kviečiau
Per spiritistinę vakarėlį mėgindama
Iškviešti taip, kad imtum tekėti
Lietuviškos kalbos tinklais ir netikėtum pati,
Kad numirei. Netikėtai visiems, bet ne sau.
Besiruošdama ištekt už Ne-buvimo. Etiketas
Reikalauja, kad šiam svarbiam žingsniui
Pasirinktum liudytojus. Ne, aš ne liudytoja,
Bet liūdžiu kaip laidininkė, jei nepavyksta
Laiduoti Aukščiausiam, kad Tavęs
Nebereiks laidoti mano išverstoje knygoje,
Kad tu tekėsi aukštos įtampos kalbos
Laidais, o ne už Tedo Hughes'o,
Arba tekėsi kaip Neris, bet ne Nėris, sunkiai,
Verpetuodama, neaplenkdama akmenų,
Savo puikaus eilėraščio, pro Vėtrų kalną,
Pro narkotišką aguonų lauką liepą ir spalį.
Du ilgas mėnesius
Kalbėjausi su Tavimi lyg su kambarioke,
Mėgindama išgauti Tavo asmenybės
Paslaptį.
Ačiū, Sylvia. Tavo atneštos ir pamerktos
Tulpės ryja orą taip, kad tu atrodei arti,
Nepaprastai arti ir net akivaizdu,
Kad čia Tu kvėpuoji.

2017-01-24

GYVENIMAS IR KŪRYBA KAIP EPOCHOS DIENORAŠTIS

Apie Samuelio Bako muziejų su Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus direktoriumi Jaša Marku ZINGERIU, Tolerancijos centro ir Samuelio Bako muziejaus vadove Ieva ŠADZEVICĖNE ir ekspozicijos dizainere Viktorija SIDERAITĖ-ALON kalbasi Kęstutis ŠAPOKA

Kęstutis Šapoka. Gerbiamasis direktoriau, ką tik atidarytas Samuelio Bako muziejus yra Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus padalinys. Pristatykite plačiau savo vadovaujamą instituciją.

Markas Zingeris. Kaip atsirado Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus? Dainuojančios revoliucijos metais imta vis daugiau kalbėti apie visiškai sunaikintą žydų bendruomenės architektūrinį paveldą, apie istorinę kompensaciją, paprasčiau tariant, iškilo visas kompleksas klausimų, susijusių su Lietuvos žydais ir žydais Lietuvoje. Nes Lietuvos žydai nebūtinai gyvena Lietuvoje. Jų esama Pietų Afrikoje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Izraelyje, Pietų Amerikoje... Taigi pradėjo ryškėti problema, kuri sovietmečiu buvo užtušuota, cenzūruojama.

Jau tuo metu Vytautas Landsbergis, o vėliau ir prezidentas Valdas Adamkus suprato, kad reikia šiuos klausimus spręsti. Tai istorinė problema, nes žydai sudarė didelę Lietuvos miestiečių dalį. Šalies urbanizacija be žydų apskritai neišsivaizduojama. Jų indėlis į miestų plėtrą buvo milžiniškas. 1940-aisiais žydų bendruomenė, kurios didžioji dalis gyveno miestuose ir miesteliuose, sudarė daugiau kaip 8 proc. Lietuvos gyventojų.

Kartu iškilo Holokausto ir etninių lietuvių dalyvavimo tose žudynėse klausimas.

Vienas iš ankstyvųjų valdžios supratimo, geros valios gestų buvo Lietuvos žydų muziejaus, kurį uždarė Josifas Stalinas, pastato grąžinimas 10-ojo dešimtmė-

čio pradžioje. Muziejus veikė labai trumpai, vos trejus metus po karo. Inteligentai, dailininkai, rašytojai gabeno karučiais (yra net ir nuotrauka) iš geto rūšių tai, kas priklausė kaliniams ir buvo slepiama, kad neatsidurtų makulatūros fabrike Verkiuose, nebūtų konfiskuota ir išvežta nacių. Tai buvo, galima sakyti, trūpiniai – keletas tapybos kūrinių, garsių rašytojų laišakai... Kai per vieną iš antisemitinių Stalino kampanijų 1948 ar 1949 m. Žydų muziejus buvo uždarytas, visi eksponatai išdalyti kitoms veikiančioms Lietuvos institucijoms, o jos viską nukišo į specfondus.

Šiais laikais kone visose Europos sostinėse veikia žydų muziejai, nes žydai yra europiečiai. Europos žydai padarė milžinišką įtaką menams, Vakarų civilizacijai apskritai. Todėl Vilniui irgi reikėjo panašaus muziejaus. Reikėjo šviesti visuomenę žydų klausimu, nes šiuo atžvilgiu ji buvo tamsi, nieko nenutuokianti arba pasikliaujanti iškreiptais stereotipais.

10-ajame dešimtmetyje buvo išleista keletas vyriausybinių dekretų, kad žydams būtų grąžinti istoriniai jų pastatai. Na, gal ne tiek tiesiogine šio žodžio prasme, bet žydų paveldo klausimas iškeltas į valstybės politikos lygmenį. Šis procesas lėmė, kad pastate, kuriame tarpukariu buvo žydų dramos teatras, sovietmečiu paverstas „Pionieriaus“ kino teatru, įsisteigė muziejus, o Pamėnkalnio gatvėje, mažame mediniame namelyje, atsirado jo padalinys – Holokausto muziejus. Viena iš Pylimo gatvės pastatų, buvusioje hebrajų gimnazijoje *Tarbut* (Kultūra – *hebr.*), įsteigtas dar vienas padali-

nys – čia saugomos mūsų kolekcijos. Mums priklauso ir Panerių memorialo teritorija, ir buvusi geto biblioteka, kuriai išrūpinome valstybės saugomo paminklo statusą, – tai pastatas Žemaitijos gatvėje.

Nuo to laiko nutekėjo daug vandens. Iš praeities miglų pradėjo kilti aiškesni žydų paveldo kontūrai, o panaikinus cenzūrą žydų problematikos tyrimams, užsimezgė istorinis dialogas, pradėta kaupti muziejaus kolekcijas. Daugybė darbų buvo nepadaryta, todėl skubiai reikėjo spręsti problemas net europiniu ir pasauliniu lygiu.

K. Šapoka. *Kaip cenzūra sovietmečiu varžė žydų problematikos tyrimus?*

M. Zingeris. Na, kad ir toks pavyzdys – net 1988 m. pavasarį, kai mano brolis Emanuelis, nūnai politikas, rengdamas žydų religinio meno parodą, beje, pirmąją Sovietų Sąjungoje po bolševikų perversmo, fotografavo eksponatus, išneštus iš Čiurlionio ir Karo muziejaus saugyklų, jį patį fotografavo saugumiečiai iš juodų volgų (*Volga*, paaiškinsiu šiuolaikiniams studentams, – tai prestižinis sovietų automobilis, kaip nūnai *Jaguaras* Lietuvoje). Paroda įvyko ir tapo sensacija, joje apsilenkė tūkstančiai žmonių iš visos SSRS, net iš Vidurinės Azijos. Po kurio laiko parodą perkėlėme į Vilnių, į Nacionalinę dailės muziejų. Buvo išleistas katalogas, jau tapęs bibliografinė retenybė. Buvo prirašytos dvi milijoniškos svečių knygos. Televizija susuko gal dviejų valandų filmą. Juk Lietuvoje žydų profesionalaus meno paroda paskutinį kartą buvo surengta 1936 m.

K. Šapoka. *O kokia šiandien muziejaus struktūra?*

M. Zingeris. Visų pirma Panerių memorialas, beje, parodęs, kad sovietų statistika negalima pasitikėti. Nužudyta, senaisiais duomenimis, apie 100 000 žmonių, tačiau tarptautinė archeologų grupė neseniai rado naujų šaudymo duobių. Paneriai buvo vienas iš didžiausių nacių nusikaltimų centrų ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir Trečiojo reicho okupuotos Europos dalyje į Rytus nuo Nemuno ir Bugo. Tai mirties fabrikas, didesnis už Babij Jarą prie Kijevo, už Rumbulą prie Rygos, už Maly Trostinets prie Minsko. Trejus metus iš eilės čia tratėjo šautuvai, kulkosvaidžiai, sproginėjo granatos, aidėjo priešmirtiniai klyksmai... Žmonės buvo veža-

mi iš Vilniaus ir žudomi. Kartais jie žinodavo, kas jų laukia, kartais ne, manydavo, kad veža į kokius nors darbus.

Aiškėja, kad ten būta daugiau vartų, po žemėmis aptikta geležinkelio atšaka – tai buvo rimta karinė vokiečių struktūra su sargybos bokštais. Komisija, ekshumavusi palaikus masinių žudynių vietose, šio fakto draugui Stalinui nepranešė. Jai tiesiog reikėjo greitosiomis suregzti raportą apie „fašistų žvėriškumus“, ir tiek. Tyrimai buvo paviršutiniški. Pirmuosius žydų pastatytus paminklus sovietai nugriovė, oficiali formuluotė buvo „čia nužudyti tarybiniai piliečiai“, vartojant tarybmečio žodyną. Dabar tikslaus žuvusių žydų skaičiaus jau nebesužinosime, nes iš palaikų beveik nieko nelikę. Remdamiesi naujais archeologiniais duomenimis, nustatysime bent jau tikrąsias šio Mirties fabriko ribas. Turime ir visą tikro pabėgimo iš Panerių tunelio ilgį, juo keliolika žmonių sugebėjo išsigelbėti. Paneriuose bus pastatytas šiuolaikinis infocentras.

Nedidelis Holokausto muziejus Pamėnkalnio gatvėje, priklausantis VGVŽM, buvo svarbus žingsnis, šviečiant visuomenę. (To labai reikėjo, nes žmonės nežinojo didesnės ir, taip sakant, gilesnės tiesos apie Holokaustą, net ir dabar nežino arba nenori žinoti.) Rengiant ekspoziciją, geranoriškai prisidėjo Vokietija. Tačiau dabar reikia modernaus muziejaus, kokius turi Europos sostinės. Pats tinkamiausias pastatas – buvusi geto biblioteka. Jos direktorius Hermanas Krukas ten parašė garsųjį Vilniaus geto dienoraštį, išverstą į kelio-liką pasaulio kalbų, į lietuvių taip pat.

K. Šapoka. *Koks tas veikalas?*

M. Zingeris. Pusės tūkstančio puslapių dienoraštyje atsiskleidžia Vilniaus geto gyvenimas, aptariama, koks buvo dvasinis pasipriešinimas, ar bandyta priešintis ginklų. Pasakojama apie partijų veiklą, menininkų kūrybą gete. Minimas devynmetis Samuelis Bakas, kuris, būdamas vaikas, laimėjo profesionalių dailininkų parodos prizą, žodžiu, geto vunderkindas. Kai kurias rankraščio vietas Krukas diktavo sekretorei, kai ką pyškindavo pats rašomąja mašinėle. Bibliotekoje buvo apie šimtas tūkstančių knygų keturiomis penkiomis kalbomis (lenkų, jidiš, hebrajų, rusų ir t. t.), visi daug

skaitė, nors buvo pasmerkti mirti. Beje, rūsiuose jaunimas, planuodamas sukilimą, mokėsi šaudyti iš pistoleto, kuriuos pavyko nugvelbti iš vokiečių. Šis pastatas buvusiam žydų gete, mano nuomone, tinkamiausias Holokausto muziejui. Turime labai daug medžiagos, kurią reikėtų tinkamai, pasitelkiant šiuolaikines technologijas, atskleisti. Tačiau tai ilgalaikis planas, tokie dalykai paskubomis nedaromi.

Pylimo gatvėje, pastate, kur kadaise buvo pasaulietinė hebrajų gimnazija, o šiuo metu yra mūsų fondai, kolekcijos, aptarnaujantis personalas, buhalterija, planuojame įsteigti Litvakų tapatybės muziejų. Taigi susidarys tinklas, išsiskleisiantis pastatuose, kurie istoriškai susiję su žydais, ir stipriai padidins Vilniaus magnetizmą. Vaizdžiai tariant, atsiras „skruzdžių takas“, atversiantis įvairias šio milžiniško paveldo briaunas.

Jeigu viskas būtų eksponuojama kokiam nors viename pastate ar mieste, tai reikštų ignoruoti faktą, kad žydai sudarė nuo 27 iki 70 proc. miestelių gyventojų. Be to, nepanaudotume istorinių, išlikusių pastatų (pavyzdžiui, per karą subombarduotoje Varšuvoje tokių visai nelikę). Už septynis šimtus metų bendros istorijos ir milžinišką žydų indėlį į Lietuvos miestų plėtrą taip paprastai negalima atsiskaityti. Tą istoriją reikia atskleisti įvairiais aspektais, istoriniuose pastatuose moderniai, pasitelkiant interaktyvias medijas, įrengtomis ekspozicijomis.

Planuojame atidaryti svarbų filialą Druskininkuose, turio omenyje skulptoriaus Žako Lipšico memorialinį muziejų. Lietuvoje apie šį skulptorių pirmąsyk pradėta viešai kalbėti 1987 m., nors privačiai jis susirašinėjo su kolega Vladu Vildžiūnu, su prof. Vytautu Landsbergiu. Ką tik grįžau iš Ispanijos, Madride, Karalienės Sofijos muziejuje, kubistų salėje netoli Pablo Picasso „Gernikos“, mačiau Žako Lipšico XX a. antrojo dešimtmečio kūrinį „Arlekinas su mandolina ovale“. Nurodyta, kad Lipšicas gimė Druskininkuose, mirė Kipre. O patys Druskininkai, kai ten pirmąsyk apsilankėme, nieko apie tai nežinojo (ten net nepristatoma žydų bendruomenės istorija). Kaip gali Druskininkai – tarptautinis kurortas, veikiantis ištisus metus, – kuriam gyvybiškai svarbus turizmas, išleisti iš akių toki garsų menininką,

padėjusį moderniosios skulptūros pagrindus? Kalbėjome apie tai su meru, jis supranta. Netrukus susitiksim su Druskininkų verslininkais. Taigi planuose – Žako Lipšico muziejus. Turime skulptoriaus šeimos įvairius artefaktus, susirašinėjimus, dokumentaciją, puikų filmą – jame skulptorius Italijoje tašo marmurą, kurdamas memorialą 1966 m. Arno potvynio Florencijoje aukoms atminti, ir pasakoja mokiniams, pameistriams apie savo kūrybos principus.

Kaip minėjau, Vytautas Landsbergis, skulptorius Vladas Vildžiūnas susirašinėjo su Lipšicu, tuos laiškus esame išleidę atskira brošiūra. Pamenu, kaip iš Pompidou centro pirmąkart Lietuvos istorijoje skraidino lektuvu kelias Lipšico skulptūras. Tai buvo beprotiškas kontraktas. Tokiam transportavimui keliamos griežtos sąlygos, neturi būti jokio nuokrypio ir t. t. Mes jas įvykdėme. Paroda, surengta mūsų muziejuje, sukėlė didžiulį susidomėjimą. Nutarėme, kad reikėtų kažko panašaus ir Druskininkams. Europoje niekas nežino, kas tie Druskininkai. O pas mus niekas nežino, kad Markas Šagalas viename paveiksle yra nutapęs Lietuvos vėliavą. Nes XX a. antrojoje pusėje nebebuvo jokios Lietuvos. Šagalo paveiksle, tapytame 1938 m., virš degančios sinagogos plevėsuoja Lietuvos vėliava. Šitas kūrinys yra Čikagos muziejuje.

Esame surengę gerą Man Ray'aus fotografijos parodą. Tai XX a. fotomeno patriarchas. Didysis klasikas. Kolekcijoje turime kelis originalius Man Ray'aus pozityvus.

Reikėtų tarti keletą žodžių ir apie muziejaus Tolerancijos centrą, kuriame šnekamės. 9-ajame dešimtmetyje *tolerancija* buvo populiari sąvoka, nes reikėjo plėsti žmonių supratimą. Tiek tuomet, tiek ir dabar dar vis trūksta empatijos kitaip mąstantiems, kitaip jaučiantiems, net ir tiems, kurie paprasčiausiai yra mūsų kaimynai. Todėl pavadinimas *Tolerancijos centras* buvo pasirinktas sąmoningai. Šiame centre, be kita ko, rodėme pabėgėlių iš Darfuro (Pietų Sudanas), patyrusių genocidą, vaikų piešinius, kuriuose pavaizduota, kaip prievartaujamos jų motinos, žudomos seserys.

Lietuvos žydų istorija siūlo gerą modelį, kaip kovoti už žmogaus teises, skleisti toleranciją, kad visuomenė

kultūringai ir laisvai vystytųsi, būtų palanki menams, kultūrai, gerbtų intelektą ir asmenybę.

K. Šapoka. *Ar planuojate steigti muziejus ir kitoms iškiloms žydų kilmės asmenybėms, menininkams, susijusiems su Lietuva?*

M. Zingeris. Be abejo! Bet čia reikia elgtis profesionaliai, kompetentingai ir išmintingai. Negalima leisti, kad žydų paveldas, kai juo domėtis tampa lyg ir madinga, bent jau inteligentiškoje aplinkoje, virstų egzotika žiopiems, aptarnautų primityvius analfabetų poreikius. Kičą palikime blusų turgaus prekeiviams.

K. Šapoka. *Litvakų paveldo kontekste ypač išsiskiria Chaimo Sutino vardas...*

M. Zingeris. Pirmosios mano poezijos knygos „Namas iš kedro“, išleistos Vilniuje 1984 m., pirmas eilėraštis dedikuotas Chaimui Sutinui.¹ Jis įdėtas ir į žydų profesionaliosios dailės katalogą, išleistą 1988 m. Parašiau tą eilėrašį lyg ir liaudiškais, gatviniais kupletais, įkvėptas Sutino natiurmorto „Pasmaugtas gaidelis“. Jo reprodukciją sovietmečiu pamačiau kažkokiam nelegaliai atvežtame prancūziškame albume, kurį man parodė Stasys Meškauskas, vėliau tapęs M. K. Čiurlionio namų Vilniuje direktoriumi. Aš tuomet gyvenau Pažaislio vienuolyne, beje, pasak restauratorių, tai buvo kunigo-poeto Strazdelio, XIX a. pradžioje patekusio į bažnyčios hierarchų nemalonę, celė. Tas natiurmortas mane pribloškė. Nutapytas negyvas gaidys inspiravo ekspresyviuosius posmus, prasilenkiančius su „normine“, sterilizuota kalba. Beje, sovietmečiu Sutiną nelabai kas ir žinojo. Kai LTV Lietuvos menininkų biografinėje serijoje filmavo laidą apie mane „Kelias namo“, paprašė perskaityti kaip tik šį eilėrašį, nes Nacionalinėje galerijoje buvo eksponuojamas Chaimo Sutino paveikslas.

K. Šapoka. *Gal galėtumėte ir dabar perskaityti tą eilėrašį?*

M. Zingeris. Jį pavadinau „Daina apie gaidį“:

Chaimas Sutas, padūkęs
Lietuvos žydukas,
tėškė drobėn dažų –
ir nutapė pamažu

tą sumaigytą, nusmaugtą
gaidį –

Kaip krautuvėj Levinsono
trys gaideliai be kalsonų
ir dangus Lietuvos
floimencimeso spalvos

Suko virvę vokietukas
mano motinos plaukų –
tų storų ir paikų,
ir minkštų kaip ūdros kailis.

Ir palaidojo dieduką
su švarku be sagų, –
kelios dėmės taukų...
Nepabaigus pasakėčios
apie avį tarp vilkų.

Nežinau, ar dailiai tiksiu
į paveikslą šių laikų.
Mano smuikas, mano žirklys,
mano sauja pinigų.

Ir vaidinsiu Žemėj pirklį,
ir smuikuosiu nuo stogų,
saulės brylius, saulės brylius
ant linksmų rudų akių...

ak, jūs!
mano protėviai kudloti,
mano skersgatviai priploti...

K. Šapoka. *Sutiniškas eilėraštis!*

M. Zingeris. Pasiutusiai sutiniškas. Ačiū. O grįždamas prie muziejaus, pasakysiu, kad jis jau tampa tinklu. Ir tai puiku, tačiau viskas turi būti motyvuota. Tarkime, kas atrado širdies ritmo atstatymo aparatą, kurį naudoja viso pasaulio greitosios pagalbos? Lietuvos žydas. Jo pavardė, jei teisingai atsimenu, Bernardas Lownas. Jis buvo organizacijos *Gydytojai prieš atominį karą* pirmininkas, už tą veiklą gavo Nobelio premiją. Yra daugybė Vilniui svarbių litvakų, bet kiekvienam juk nepastatysi muziejaus. Tas asmenybės reikėtų sugrupuoti. Tai tikėtų Litvakų tapatybės muziejui, kuris užgriebs ir išėivijos konkrečias asmenybes, jame bus stiprus kultūrinis akcentas. Šis muziejus jau turi Paryžiuje mirusio dailininko Rafaelio Chvoleso (kurį

pokariu labai neigiamai vertino kolega Petras Cvirka) kūrybinį paveldą, gautą iš Prancūzijos.

K. Šapoka. *O kaip atsirado Samuelio Bako muziejus?*

M. Zingeris. Aš tesėjau žodį, prieš šešerius metus duotą tapytojui Samueliui Bakui, kai Bostone, prancūziškame restoranėlyje *Le Voile* (vualis, šydas, vėlimas – *pranc.*), pažadėjau, kad Vilniuje jis turės muziejų. Žydų kilmės Lietuvos kūrėjų paveldą tuo metu iš tikrųjų gaubė užmaršties šydas. Čia tik pradžia, pirmoji stadija, nes bus ir antra muziejaus salė, tokia rotunda. Pirmame aukšte veiks Samuelio Bako švietimo centras.

Iš pradžių rūpinomės tiesiog surengti Bako kūrybos parodą Vilniuje, kad atgytų dailininko ryšiai su Lietuva. Mums buvo daug žadama – aukštu lygiu, oficialia retorika, – bet mažai daroma. Tiesa, jo parodoje Bostone apsilankė net premjeras Andrius Kubilius. 2011 m. gruodį vis dėlto surengėme Bako parodą „Gyvenimo stotys“. Tai buvo savotiškas testas, kuris parodė, kad visuomenė domisi ir domėsis šiuo autoriumi. Todėl atidarėme nuolatinę Bako kūrinių ekspoziciją. Materialinė jos vertė yra didžiulė. Dar viena svarbi ypatybė, kad turėsime tiesioginį teleryšį su Bako studija Bostone. Tam tikromis dienomis, tam tikru metu, gal porą kartų per mėnesį, lankytojai galės tiesiogiai pabendrauti su dailininku, kuris tiesiogiai kalbės iš savo studijos. Galima sakyti, esame pirmieji ir kol kas vieninteliai pasaulyje – tai ne lenktynės, bet malonu, kad aplenkėme Teksasą, nes kitais metais Samuelio Bako muziejus atidaromas Hiustone. Į Lietuvą atvykęs Bakas jautėsi labai laimingas. Atvažiavo jo dukros iš Paryžiaus, būrys draugų iš JAV. Žinia pasklido ir lietuvių išeivijos spaudoje, apie tai rašė žydų spauda anglų kalba, paminėjo Izraelio, JAV, Rusijos laikraščiai, *Neue Zürcher Zeitung* (Šveicarija), *Republica* (Italija), *Le Figaro* (Prancūzija)... Vien į atidarymą (tai buvo du vieši renginiai) atėjo apie 700 žmonių.

Mano nuomone, muziejaus filialų įtvirtinimas, jų plėtojimas yra būtini Lietuvos tapatybės, pasitikėjimo savimi stiprinimui. Valstybei reikia užsitikrinti vietą pasaulyje. Tačiau pirmiausia tai būtina visuomenės švietimui, pakylėjimui į aukštesnį kultūros lygį. Šiame

kontekste paminėčiau Bako memuarus „Nutapyta žodžiais“ – tai knyga, išversta į daugybę pasaulio kalbų. Joje Vilniaus yra labai daug. Vienas geriausių Izraelio rašytojų Amosas Ozas dailininko memuarams parašė puikią pratarinę (nepamenu ar ji yra lietuviškame vertime), pasak jo, Bakas moka tapyti ne tik spalvomis, bet ir žodžiais. Šioje knygoje yra nemažai įžvalgų, padėjusių formuoti muziejaus koncepcijai.

K. Šapoka. *O kokia buvo pirminė Bako muziejaus ekspozicijos idėja?*

M. Zingeris. Apie tai daugiau galėtų papasakoti ekspozicijos kuratorė, naujai atidaryto muziejaus vadovė Ieva Šadzevičienė ir ekspozicijos dizainerė Viktorija Sideraitė-Alon.

Ieva Šadzevičienė. Atidarėme dar tik pirmą ekspozicinę salę su trisdešimt septyniais kūrinių, antroji bus šiek tiek mažesnė, tilps apie dvidešimt penkis-trisdešimt kūrinių. Visus jau turime. Iš anksčiau turėjome Samuelio vaikystės piešinių knygą. Beje, tai vienintelis egzempliorius, unikalus eksponatas. Vilniaus gete Šmerkė Kačerginskis ir kiti pastebėjo Samuelio talentą, kai jam buvo vos devyneri. Popieriaus niekas neturėjo, vaikui davė seną, XIX a. žydų bendruomenės kronikų knygą, kuri vadinosi *Pinkas*. Ir jis mokėsi paišyti, eskizavo ant tuščių tos knygos lapų. Tarsi metraštininkas fiksavo, ką matė – Bako atsiminimai ne veltui vadinasi „Nutapyta žodžiais“. Samueliui piešinių knyga buvo labai brangi, niekad su ja nesiskirdavo. Bet kai gelbėjosi iš geto – tėvas išnešė sūnų maiše – knygą turėjo palikti. Samuelis nesitikėjo, kad ji atsiras. Po karo, kai getas likviduotas, žmonės ten vaikščiojo, ieškojo kokių nors daiktų, unikalių dalykų ir tą knygą rado. Ji atsidūrė Nacionalinio muziejaus rinkiniuose, vėliau buvo perduota Žydų muziejui. Knygos fotokopijas į JAV Bakui nuvežė jo draugas Rimantas Stankevičius. Muziejuje *Pinkas* eksponuojamas po stiklu, knygos negalima pavartyti, tačiau galima susipažinti su ja virtualiai, pasiėmus planšetę. Samuelio vaikystės piešiniai, sukurti Vilniaus gete, yra didžiulė vertybė, jų neturi daugiau nė vienas pasaulio muziejus.

M. Zingeris. Žydų palikimas apskritai išsibarstęs. Sakykime, pats vertingiausias muziejaus eksponatas,

Samuel BAK. *Senovinis miestas*. 1969-2005. Drobė, aliejus
© Samuel Bak / © Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus / © Pucker Gallery

Samuel BAK
Šeima. 1974
© Pucker
Gallery

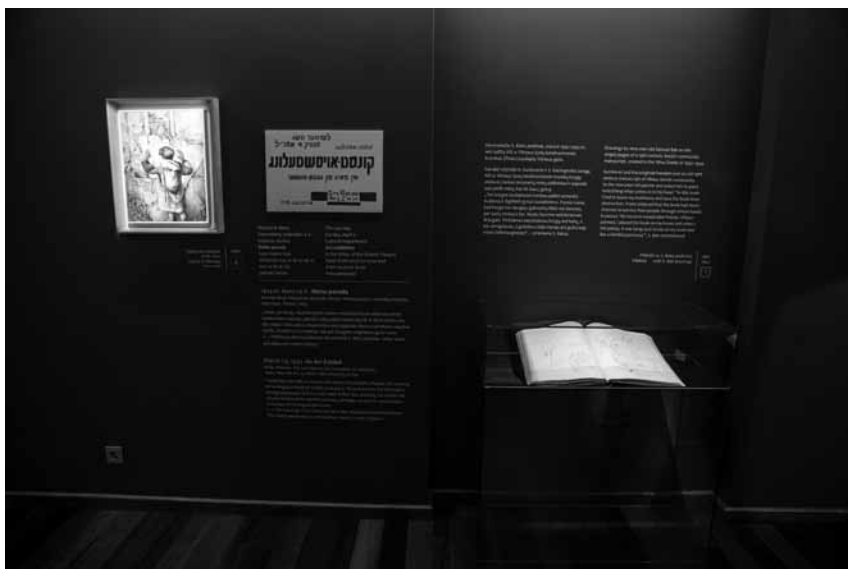

Samuel BAK
Siurrealistinis
peizažas

XVIII a. Vilniaus auksakalių kūrinys su Dešimčia Dievo įsakymų, kabojęs Didžiojoje sinagogoje, atsidūrė Ateizmo muziejuje, kuris jį gavo iš Vilniaus gyventojų, tuos Dievo įsakymus per visą karą saugojusio po lova. 10-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos institucijos pradėjo tuos išsibarsčiusius eksponatus po truputį grąžinti mūsų centrui.

I. Šadzevičienė. Kai kūrėme muziejų, pats dailininkas savo dirbtuvėje atrinko kūrinius, kurie atspindėtų kertinius jo gyvenimo etapus ir tapybos raidą. Stengėmės laikytis tos chronologijos, žinoma, derindami paveikslus, kad tikėtų vienas prie kito. Todėl griežta chronologija nežymiai pažeista. Pradžią – darbai, 1946 m. sukurti perkeltųjų asmenų stovykloje. Kartą konteineryje Bakas rado perplėštą drobę, vaizduojančią šventąjį. Iškirpęs dalį savo pižamos, užlopė, kad galėtų tapyti. Dažų jam atsiuntė vieno JAV karininko, tarnavusio toje stovykloje, žmona. Šio periodo kūriniuose gausu atsiminimų apie Vilniaus getą, tiesiog persekiojusių dailininką. Per Holokaustą gyvi liko tik Samuelis ir jo mama. Kiti artimieji žuvo. Tapymas jam buvo tarsi skausmo terapija.

Bakas šiek tiek mokėsi Vokietijoje, vėliau – Izraelio meno mokykloje. Ten gavo stipendiją mokytis tapybos Paryžiaus *École des beaux-arts*. Tuo metu iškilo naujos meno srovės – abstraktusis ekspresionizmas ir pan. Bakas užsikrėtė jomis. To periodo, kai gyveno Romoje, darbų irgi turime – tai abstrakčiojo ekspresionizmo ir arte povera mišinys. Kartais į paveikslą įmaišydavo žemių, klijuodavo ištįžusį popierių faktūrai išgauti. Norėjo išreikšti karo metų jausmus, pojūčius, kai dangus maišėsi su žeme. Manė, kad emocijas geriausiai gali perteikti abstrakčiomis formomis. Vienas iš to periodo kūrinių paremtas atsiminimais, kaip vaikas jautėsi slėptuvėje po sprogimo, – buvo labai karšta ir aklina tamsa.

Samuelio Bako ekspozicijos fragmentas

7-ojo dešimtmečio kūryboje pradėjo ryškėti realistinės, figūratyvinės tendencijos, nes pajuto, kad žmonės geriau supranta būtent tokią plastinę kalbą. Bakas yra eruditas, išstudijavęs renesanso, klasikos dailę. Jam tai sielos atgaiva. Todėl perėjo prie klasikinės tapybos manieros, tačiau laikėsi savo simbolių kalbos. Tai tarsi pasaulis pagal Baką. Sakykime, jo tapyboje dažnas kriaušės motyvas, paverstas rojaus praradimo ir atsivėrusio pragaro (karas) simboliu. Kriaušės kaustytos šarvais, turinčiais rakto skylutę, tačiau raktas pamestas. Figūrinėse kompozicijose, pavyzdžiui, cikle „Adomas ir Ieva“ pirmųjų žmonių motyvas supinamas su Bako šeima – dailininkas tarsi klausia, ką darytų jo artimieji, jeigu būtų išgyvenę? Vaikščiotų po pasaulį, vildamiesi sulipdyti jį iš naujo? Bet pasaulis jau niekada nebus toks, koks buvo.

Natiurmortai susiję su atmintimi – dailininkas tarsi bando atkurti savo vaikystės kambarį, kuris asocijuojasi su prarastu rojumi Vilniuje, su tėvais, su seneliais... Todėl nutapytoms spintelėms vis trūksta kokios nors dalies.

M. Zingeris. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad hebrajų kalbos žodžiai turi labai stiprius reikšminius laukus, kurių pagrindas – tūkstančius metų vykę filosofiniai disputai, komentarai kanoniniams tekstams, sakmės.

Samuelis Bakas su šeima Vilniuje

© Samuel Bak / © Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus / © Pucker Gallery

Kartais Bakas naudoja net pačias hebrajų raides. Sakykime, viename iš jo peizažų liepsnoja raidė „alef“ (א) arba „alfa“. Sakome, pavyzdžiui, alfa ir omega, kitaip tariant, gyvenimo pagrindai. Graikai tas raides pasiskolino iš senesnės – hebrajų – kalbos. Taigi „alef“ arba „alfa“ yra pasaulio pagrindas. Bako paveiksle „alef“ dega. Čia slypi ir mažiausiai dar vienas įvaizdis, sakykime, iš Biblijos – degantis krūmas, kai Dievas kreipiasi į Mozę. Taigi Bako paveikslai, sklidini metaforinės žaismės, provokuoja įvairias interpretacijas. Papasakotos sakmės, alegorijos – tai daugybė sluoksnių, nuo kiekvieno žiūrovo priklauso, kiek jų ir kaip jis perskaitys. Įskaitomas paveiksluose ir Vilniaus leitmotyvas. Todėl neatsitiktinai pirmasis Bako muziejus atidarytas būtent čia.

I. Šadzevičienė. Pridurčiau, kad ekspozicija, vedanti Bako kūrybos keliu, atveria ir gyvenimo kelią, nes tai, ką patyrė, jis perteikia plastine kalba. Tarsi dalijasi išmintimi su žiūrovais. Kad geriau suprastume dailininko intencijas, parodą lydi ir jo mintys. Kūryba jam yra taikdarystės misija. Tarkime, ekspoziciją baigiantys paveikslai „Akis už akį“ tarsi sako, kad absoliuti tiesa neegzistuoja, išgelbėti pasaulį gali tik kompro-

misas. Bakas, perėjęs Antrojo pasaulinio karo pragarą, apskritai nepasitiki politinėmis sistemomis. Jį gąsdina ir tai, kas vyksta šiandien. Pasak dailininko, pasaulio tvarka visada pavojingai netvari.

M. Zingeris. Bakas savo akimis matė, kaip žaibiškai viskas gali sugriūti tarsi kortų namelis. Jo kūrybos leitmotyvas toks – kultūra, civilizacija yra labai trapūs dalykai ir visada jaučiama praradimo grėsmė. Tai paranojiška būseną, tačiau ji paremta asmenine patirtimi. Štai paveikslas „Karas ir taika“ – kareivis ir knygius ar menininkas supasi sūpuoklėse, tačiau jos labai nestabilios, pa-

statytos ant knygų krūvos, galinčios bet kada sugriūti. Dar vienas dalykas – nors visuose paveiksluose koduota grėsmės nuojauta, jie nutapyti vaikiškomis spalvomis, vadinamosiomis *happy colors*. Man tai primena dar caro laikų vaikiškas knygas su iliustracijomis, pridengtomis „papirosiniu“ popieriumi. Tokios knygos dabar retenybė. Bakas tarsi senoviniame foliante vaizduoja tragišką žmonijos sakmę. Tai irgi vienas iš prasminių sluoksnių. Bakui svarbu išreikšti kuo tikresnį, autentiškesnį santykį.

K. Šapoka. Apibendrinant galima sakyti, kad Bako kuriamas pasaulis paremtas reminiscencijomis, be to, jis turi būti nuolatos atkuriamas, nes yra be paliovos griauinamas? Tai tragiška dualistinė būseną...

I. Šadzevičienė. Taip, pagrindinis motyvas ir yra klausimas, kaip pasauliui egzistuoti po to, kas įvyko per Holokaustą? Kartu tai ir emigracijos, šaknų praradimo, kai pasaulį reikia susilipdyti iš naujo, tema. Tačiau Bakas akcentuoja šviesiąją pusę, antai jis nutapė ciklą „Viltis“, išreiškdamas galimybę atsitiesti. Dailininkas sako, kad jo paties gyvenimas – tarsi sėkmės loterija. Buvo pasmerktas mirti, tačiau išgyveno. Būdamas Lie-

tuvoje, duodamas interviu žurnalistams, Bakas minėjo keistus jausmus, apimančius, kai sėdi kavinukėje prie Šv. Kotrynos bažnyčios, kurios vienuolyno rūsiuose slėpėsi Antrojo pasaulinio metais, beje, priešais buvo jo senelių butas. Samueliui, kaip ir visiems žydams, tuo metu buvo uždrausta eiti šaligatviu, leista tik gatvė... O dabar jis yra Vilniaus garbės pilietis. Kiek visko telpa į vieno žmogaus gyvenimą.

K. Šapoka. *Kokia yra ekspozicijos dizaino koncepcija?*

Viktorija Sideraitė-Alon. Muziejaus ekspozicijos vizualinę koncepciją padiktavo 2011 m. įgyta patirtis, kai rengiau Samuelio Bako parodą „Gyvenimo stotys“. Suvokiau, kad jo paveikslai išpūdingiausiai atrodo dramatiškai apšviesti tamsioje erdvėje, tarsi simboliniai langai į šviesą. Dramatiška, metaforų kupina Bako tapyba geriausiai suvokiama jo biografijos kontekste, be kurio paveikslai netenka didelės dalies emocinio krūvio. Tai paskatino ekspozicijoje panaudoti savotiškas paveikslų „potekstes“ – citatas ant sienų. Dokumentinės nuotraukos irgi sukomponuotos su lydinčiomis citatomis iš dailininko atsiminimų knygos „Nutapyta žodžiais“. Ekspoziciją papildė videosiužetai, filmų fragmentai – Bakas komentuoja savo kūrinius, dalijasi gyvenimo išmintimi. Visa tai įtraukia į dailininko vizijų pasaulį, kuriame niekas nėra vaizduojama šiaip sau, kiekviena detalė turi prasmę, mintį, transliuoja žinią. Kaip tas suvokiama, priklauso nuo gebėjimo perskaityti simbolius, pajusti širdimi arba perprasti protu, kokia informacija žiūrovams siunčiama. Bako paveiksluose glūdi begalinė simbolika, kurią kiekvienas gali interpretuoti savaip, tačiau dailininko žodžiai suteikia tam tikrą mąstymo kryptį.

K. Šapoka. *Girdėjau, kad specialiai užsakėte inovatyvią apšvietimo sistemą?*

V. Sideraitė-Alon. Vizualinė muziejaus koncepcija įgyvendinta minimaliomis priemonėmis: sienos, paveikslai ir šviesa – trys būtini dalykai, kad galėtume dailininko kūrybą suvokti „pasąmonės lygmeniu“. Erdvė buvo duota, pasirinkimo neturėjome, stengėmės net ir gana žemoje patalpoje sukurti kuo tinkamesnes sąlygas eksponuoti tapybai, kruopščiai parinkome spalvas, medžiagas, detales. Pradinėje interjero kūrimo sta-

dijoje aktyviai dalyvavo pastato architektas, šviesaus atminimo Leonidas Merkinas, kuriam itin svarbus buvo stilistinis interjero vientisumas, Tolerancijos centrą susiejant su būsimu (dabar jau esamu) Samuelio Bako muziejumi. Dėl lėšų stygiaus statybos užtruko ilgai, bet galiausiai tai tapo privalumu, nes glūdinant kiekvieną interjero smulkmeną, buvo sukurtas labai kokybiškas ir vientisas interjeras. Kokybės išpūdis, matomas ne vien profesionalams, suteikia ekspozicijai solidumo.

Reguliuojamus perimetrinės šviesos prožektorius užsakėme Italijoje. Panašius galima pamatyti atnaujintuose pasaulio meno muziejuose, tačiau Samuelio Bako muziejaus erdvėje jie sukūrė tikrą stebuklą – tai pati tinkamiausia šviesa šio dailininko tapybai. Šviesos poveikis dvejopas. Viena vertus, maksimaliai išryškina meistriška Bako tapyba – čia ji atsiskleidžia visa jėga, paveikslai atgyja, švytėdami iš vidaus, atsiveria šviesos ir šešėlių efektai, kuriuos tradicinis apšvietimas tarsi prigesina, padaro nematomus. Antra vertus, sukuriamas savotiškas „magnetinis laukas“ – iš tamsos išnyrantys paveikslai prikausto žvilgsnį, įtraukia į daugiaprasmių vizijų, įkvepiančios energijos ir informacijos sūkurį. Apšvietimo izoliuoti nuo blaškančios aplinkos, lankytojai patiria labai stiprų išpūdį.

K. Šapoka. *Ar derinate savo koncepciją su pačiu dailininku?*

V. Sideraitė-Alon. Bandžiau derinti, bet Samuelis Bakas atsisakė dalyvauti dizaino kūrimo procese, pasitikėdamas mano kompetencija. Žinoma, man garbė būti jo įvertintai, tačiau atsakomybės našta dar labiau padidėjo. Tik išvydusi pirmuosius apšviestus paveikslus, supratau, kad mano pasirinkta vizualinė koncepcija buvo teisinga. Už pagalbą ir bendrą kūrybą norėčiau padėkoti kolegai – šviesos maestro Aidui Launikoniui (UAB *LaForma*).

Tikiuosi, po kelerių metų atidarysime ir antrą Samuelio Bako muziejaus salę, įrengtą ne prasčiau negu pirmoji.

K. Šapoka. *Dėkoju už pokalbį.* ■

¹ Markas Zingeris. Namas iš kedro. Vilnius: *Vaga*. 1984, p. 6–7.

AR MUMS DAR REIKIA LIETUVIŠKOS TRADICINĖS RIMTOSIOS MUZIKOS?

Kas buvo mums lietuviška muzika? XX a. pradžioje Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Česlovas Sasnauskas, Juozas Naujalis, vėliau Juozas Gruodis, Vytautas Bacevičius, Kazimieras Viktoras Banaitis, dar vėliau Balys Dvarionas, Stasys Vainiūnas, Eduardas Balsys, Julius Juzeliūnas, dar vėliau Bronius Kutavičius, Feliksas Bajoras, Osvaldas Balakauskas... Tai buvo idėjinis siekis garsais vis iš naujo atskleisti pasaulį, ugdyti skonį, supratimo gylį ir plotį, remiantis krikščioniška Europos muzikos tradicija, kuri ne veltui vadinama rimtąja – ši muzika skirta ne pramogai, bet intelektui ir susikaupimui, dvasiniam pakylėjimui.

Kai studijuodamas konservatorijoje pradėjau suprasti, ką daro kompozitorius, koks jo siekis ir uždavinys, ši fundamentali tradicija buvo svarbiausia. Išgirdęs Kutavičiaus sonatą smuikui – talentingiausių kūrinių, parašytą prokofjeviška stilistika (Sergejus Prokofjevas anuomet buvo vienintelis leidžiamas naujumo pranašas), – patikėjau, kad tai ir yra muzikos tikslas, jos esmė. Kai studentai Algimantas Bražinskas ir Teisutis Makačinas šalia rimtų darbų pradėjo rašyti pramogines dainas, man jos atrodė pilnos klišių, nederančios šalia didžiųjų muzikos uždavinių. Taigi tapau rimtosios lietuvių muzikos fanatiku. Su Vilniaus kvartetu grojome faktiškai viską, ką parašydavo mūsų šie, prašydavau, kad rašytų. Ta aistra liko ir vėliau. Šv. Kristoforo kamerinį orkestrą. Sovietmečiu, kai vyko didžiuliai mūsų rimtosios muzikos pokyčiai, pažinojau visus kompozitorius, visą Kompozitorių

sąjungą, buvau labai arti kūrybos proceso. Diskutavome estetikos klausimais, ginčydavomės dėl formos, dėl išraiškos priemonių, aptarinėjome rašomus kūrinius, stilistines tendencijas. Beje, kiekvieną savaitę Kompozitorių sąjungoje vykdavo vadinamosios naujų kūrinių perklausos, dabartinėm akim – nuostabus dalykas, nes susirinkdavo nemažai kompozitorių, būdavo išklausomi ir aptariami nauji kūriniai, dėl jų karštai ginčytasi. Žinoma, vidinė tų susirinkimų spyruoklė – žinojimas, kad nuo aptarimo labai priklauso, ką pirks LSSR Kultūros ministerija. Buvo toks sovietinis iškrypimas.

Ką aš anuo metu labiausiai vertinau? Muzikos naujumą. Tai buvo visos jaunosios kartos idealas. Patetikos neigimas su antisovietiniu prieskoniu, nauja garsų kalba, kitokia estetika ir brėžiamas turinys. Tada dar nepastebėjome, kad mūsų adoruojamų vertybių laukas po truputį traukiasi, mažėja. Nepriklausomybė ir rimtosios muzikos sales atnešė iki tol nematytą klausytojų gausą. Be to, išsivadavę iš sovietizmo, galėjome laisvai keliauti, kurti ką norime, be jokių Kultūros ministerijos biurokratų nurodymų, Kompozitorių sąjungos vadovybės reikalavimų. Kai kas iš lietuvių užsienyje jau turi savo išskirtinius atlikėjus ir palyginti gerus honorarus. Besidžiaugdami laisve, nepastebėjome, kad iš paskos velkasi ir senos problemos – menkavertė muzikos kritika, užsienio reikšmės mitologizavimas, fetišizuojant sėkmę svetur... Nepriklausomą, nereklaminį kultūros vertinimą siaura žiniasklaidos

magnatų grupelė mikliai išstūmė į paraštes.

Koks laisvės rezultatas? Byranti kompozitorių bendruomenė. Individualizmo triumfas. Bendraminčių grupelės nyksta. Nors kai ką, pavyzdžiui, elektroninės muzikos kūrėjus būti kartu verčia technika, bet uždaryti į atskirus lovius jie pastebimai vienodėja. Kiti po vieną veržiasi į užsienį. Jau niekas nesistebi, kad vienintelis naujo kūrinio atlikimas dažniausiai tampa ir paskutiniu, autoriui viliantis, gal jo vertę patvirtins, ryšį su publika užmegs įrašas mediatekoje ar *youtu-be*. Ką šis gyvo ryšio su klausytojais trūkumas reiškia kultūrai, nežinia. Atrodo, klausytojas vis labiau darosi menamas, nepaisant konkretaus įrašo perklausų skaičiaus. Gal tas ryšys jau tik katutės po premjeros, bet jos nieko nesako apie kūrinio vertę. Svarbiausia, kad buvo sunaikinta, o gal pati sunyko net ir toji menka muzikos kritika, kuri anuomet irgi buvo kritikuojama, bet dabar jos apskritai pasigendama. Vis klausiamo, kas vyksta, kur dinga kultūrinė refleksija, tokia būtina kultūrai? Ji sumokslėjo, pasitraukė į uždaras konferencijas, kur kelios dešimtys muzikolog(i)ų aiškina vieni kitiems, ką ir šiaip žino. Kas pasakys, ar vertingas, ar reikalingas tas ar anas muzikos kūrinys, jei nuo klausytojų visi jie slepiami mokslo knygoje?

Tokių minčių kamuojamas, buvau pakviestas į Kompozitorių sąjungos žiuri – turėjome nustatyti 2016 m. geriausias lietuvių rimtosios muzikos (ne popso) kompozicijas. Apsidžiaugiau, nes užimtumas buvo privertęs nutolti nuo kasdieninio naujų kūrinių klausymo, o dabar turėjau progą perklausyti 55 kompozitorių, regis, 67 kūrinius.

Koks pirmasis įspūdis? Ogi didžiuliai stilistiniai, kompozicijų paskirties ir uždavinių suvokimo skirtumai. Sau pačiam netikėtai turėjau apsispręsti, kokie mano prioritetai, koks mano skonis, kaip aš suprantu kompozicijų paskirtį. Klausydamasis pajutau, kad naujumas prarado iki tol turėtą vertybinį prioritetą. Naujumo vertė nugrimzdo į prasmę, į turinį, kompozitorių vartojamos stilistinės normos neteko hierarchijos. Pasaulinis postmodernizmas paseno. Taigi buvau priverstas girdėtą muziką sugrupuoti pagal kai kuriuos išorinius požymius.

Pradėsiu nuo tos grupės, kuri atrodė man artimiausia ir nekėlė didelių vertinimo problemų. Tai kūriniai, besišliejantys prie XX–XXI amžių naujosios muzikos, kuriai būdingas tradicinis prasmės naratyvas, emocinė informacija, pasakojimų įvairovė, tradicinis muzikinio charakterio supratimas, ryšys su tartimi ir žodžio raiška. Kartu tai muzika, besilaikanti tradicinės žanrinės paskirties – simfoninė, kamerinė ir vokalinė. Taigi stiliaus ir žanro požiūriu tai rimtosios akademinės, šiuolaikinės muzikos tradicija, kurią sąlygiškai galima įterpti tarp Stravinskio ir Adamso.

Pirmiausia paminėsiu tuos, kurių pavardės nedažnos koncertuose, retai minimos muzikologų. Štai Nijolės Sinkevičiūtės „Kryžkelės apeigos“ simfoniniam orkestrui. Vaizdinis naratyvas – kryžkelės tema, realizuojama kaip tradicinis muzikinis pasakojimas, dramatinizuojamos emocinės faktūros išdėstytos pagal charakterių liniją. Naudojamos visos įprastos konstrukcinės priemonės – harmoninės spalvos, dinaminiai kontrastai, tempas, ritmas. Išradingai pasitelkiamas vokalas. Kitoje vietoje prasiveržia Kutavičiaus „Iš jotvingių akmenų“ prisiminimai. Gana teatrališkas kūrinys, suręstas profesionaliai, nepaisant to, kad muzikinė medžiaga nėra itin nauja. Panašiai nuteikė ir Lino Balto, gyvenančio Anglijoje, koncertas tūbai „Rasa“. Reto žanro kūrinys sukomponuotas efektingai, gerai jaučiant vario instrumentų skambesio specifiką, suteikiant ironijos ir dramatiško koncertiškumo. Justina Šikšnelytė kameriniame kūrinyje „Pick Up“ žaidžia spalvomis ir ritmu, lyg sutartinės skambėtų saksofono tartimi. Egidija Medekšaitė pateikė du kūrinius. Ryškesnis pasirodė „Pratiksha“, fortepijono faktūras ir spalvinius pluoštus derinantis su styginiais. Man patiko autorės noras siekti ne vien kontempliacijos, bet ir muzikos judesio.

Iš tų man mažiau žinomų autorių gerą įspūdį padarė Raimondos Žiūkaitės „Vilniaus bokštai“ su labai efektinga fortepijonine pradžia. Vieningas kūrinio tempas tarsi sulydo formą. Vis dėlto išlaikyti ryškaus pradžios charakterio nepavyksta. Juntamas formalus noras kažkaip pratęsti muziką, kaip nors ją sukonstruoti ir tai slopina dėmesį – neatsitiktinai pabaigoje

prisivertinama primityviu triukšmu. Tačiau kompozitorė gabi. Tokį pat gerą išpūdį padarė Gailės Gričiūtės rytietiškas „Thangton Gyalpo“ orkestrui – patraukė nedirbtinis mąslumas, natūralus aleatorikos panaudojimas. Kitas konkursinis jos darbas – „Silver Citadel“ – originalaus kolorito, lyg ketvirtatoniais skambančių instrumentų piešinys, savotiškai be tikslo skambantys garsai primena svaigulį nuo narkotikų. Ievos Marijos Baranauskaitės irgi rytietiškas, šiaip jau banalokas, „Barm-e dastigo“ po teatrališkos pradžios gana maloniai nuteikė, kai atsirado melodija (retas dalykas šiai klišės tipo muzikai) ir vykusi stakatinė fleitų faktūra. Iš Andriaus Šiurio dviejų kūrinių norėčiau išskirti „Some kind of dream about itself“ styginiams, fortepijonui, klarnetui ir fleitai dėl raiškių, ekspresionistinių kalbinių, ypač smuiko, intonacijų, natūraliai susietų su spalviniais garsų pluoštais. Labai patiko Dalios Raudonikytės „You Enlightened Me“ balsui – vientiso stiliaus, dramatiškas, temperamentingas išsisakymas. Nedaug turime tokios emocionalios ir ryškios vokalinės muzikos. Simpatiškas raminančios muzikos pavyzdys – Juliaus Aglinsko „xxx“.

Iš žymesnių (vyresnių) autorių pirmiausia noriu paminėti Onutę Narbutaitę, kurios gebėjimas kurti emocinę dramaturgiją, užburiančią bet koki klausytoją, yra nuostabus. Ji seniai laikoma talentingiausia „pokutavičinės“ kartos kompozitore, net nereikėtų čia dar ką nors pridurti, tačiau jos „Heliografija“ – spektaklis balsui ir instrumentams – tikras šedevras, kai iš švelnių prisilietimų, tylos taškelių lipdoma ramybė ir atsiskleidžia bundantis jausmas. Puikus, labai subtilus jos kūrinys „Tuštumoje“, atkartojantis teminę „Heliografijos“ idėją. Labai ryškų išpūdį padarė Vytauto Germanavičiaus „Povandeninė geometrija“ (apdovanota šios apžiūros premija) – koncertas saksofonui ir orkestrui. Aiškus sumanymas, tikslingai išdėstyta originali muzikinė medžiaga, ryški solisto partija. Ypač efektinga ta dalis, kur temperamentingi ritmai susipina su solisto šūksniais. Kūrinio, kurį sudaro keturios ryškios dalys, plėtotė labai artima džiaziniam mąstymui, bet ne standartiniam, o savaip atliepiančiam Viačeslavo Ganelino

simfonines džiazio improvizacijas. Išpūdinga saksofono kadencija, labai muzikali, uždeganti ir natūrali. Netikėtai ironiškas baigiamasis saksofono pūkštelėjimas *staccato* tarsi pabrėžia viso kūrinio žaislingumą. Puikus ir kamerinis Germanavičiaus opusas „Tirpstančiam ledynui“. Čia irgi vyrauja madingos rytietiškos asociacijos, tačiau netuščios, labai funkcionalios. Į visą audinį puikiai įpintas klavesino skambesys, išraiškinga fleitos partija, styginių spalvos. Džiazinėmis asociacijomis „Povandeninei geometrijai“ artimas ir Gintaro Sodeikos „Tettigonia perdidą“ – ritmizuotas, gyvas fortepijono koncertas. Gaila, kad po efektingos pradžios panyrama į gana standartizuotą dėstymą, kūriniui tarsi pritrūksta išradingumo, įkvėpimo. Sodeika konkursui pristatė ir dar du kamerinius kūrinius: „Dru Ka Ja Mu Di“ ir „Petardas“. Patraukė antrasis kūrinys fortepijonams. Ritmo reikšmė tiek faktūrų charakteriui, tiek muzikos spalvoms atrodė labai perspektyvi. Bet, man regis, autoriui nereikėtų per daug žavėtis repetityviniais dalykais, kai nedideli motyvai kartojami daugybę kartų, tarsi popmuzikoje. Rimtą kūrinį pristatė Anatolijus Šenderovas „... after Chagal“. Jau pavadinimas nurodo aiškią programą, tam tikrą muzikinį simbolizmą. Šenderovas pamėgęs mušamuosius, ritmines ir spalvines jų galimybes. Pati tematika priartino kompozitorių prie klezmerių stilistikos, žydiškos romantizuotos, gailios melodikos, kuri suteikia daug galimybių individualiai atlikėjų ekspresijai. Ir, žinoma, įprastas Šenderovo naratyvizmas, charakteringa muzikos pasakojimo kryptis, žavinti daugelį klausytojų.

Pats didžiausias konkursui pristatytas kūrinys – Arvydo Malcio ketvirtoji simfonija „Europos saulėlydis“. Grandiozinė, pasaulinė pretenzija, spengleriška idėja. Kūrinį įrėmino du reikalavimai – žanras (simfonija) ir tema (saulėlydis). Mano galva, išgirdome Malcio kūrybos kvintesenciją – jam įprastus dramatiškai dinamiškus pakilimus ir nusileidimus, rimtumo, reikšmingumo demonstravimą, meistriškai pabrėžiant simfoninio žanro pobūdį, griežtai laikantis užsibrėžtos temos. Bent tris kartus visas orkestras

groja ilgą gamą, iš garsų aukštumos krintančią į giliai žemų garsų duobę. Neabejotinas Europos saulėlydis. Savo muzikinės kalbos principų neišduoda ir Zita Bružaitė. Jos simfoninis kūrinys „Skydas“ turi gana konkrečią programą. Prasideda agresyviu, kovingu, turbulentišku judesiu. Po to atgaivą suteikia tradicinė, bet labai muzikali lyrika. Įdomiai sukomponuoti subtilūs fleitos ir styginių garsai. Efektinga, temiška funkcionali mušamųjų kadencija. Taigi kūrinys turi visus koncertiškumo bruožus. Įkrito į ausį ir Dalios Kairaitytės Trio „Šermukšnėjančio vakaro kontrapunktai“ – tokia meili muzika su retai pas mus skambančia arfa. Gerai sutvarkyta, įprasta muzikinė kalba leidžia pasireikšti atlikėjams. Trio neabejotinai bus koncertiniame repertuare. Moteriškos muzikos dvasią puoselėja Loreta Narvilaitė, pateikusi poetišką kompoziciją styginiams „Į krantą jūra krenta“. Gyvas, romantiškas, ištisai pakilus, todėl truputį egzaltuotas pasakojimas su improvizaciška vidurine dalimi. Spalvinga Mariaus Baranausko „Delta Cephei“ – lėta, kontempliatyvi muzika, paremta susiliejančių ir kontrastingų garsų tėkme. Violončelės melodiją apsupa mušamųjų atgarsiai tarsi dialoguose. Varpai, lėkštės, grynį metalo garsai, įdomiai panaudoti timpanai – šis sonorizmas padarė gerą įspūdį.

Konkurso organizatoriai kūrinių programoje nenurodė kokio nors žanrinio ar teminio kūrinių grupavimo, todėl įtartinais atrodė grupė autorių su vienodais koliažais – į kokį nors kompozitoriui artimą simfoninį gabalą įterpiama kontrastinga autentiška liaudies daina. Gal buvo paskelbtas koks specialus konkursas? Algirdo Martinaičio „balsai / balsai“, Ryčio Mažiulio „Balnojo tėvelis“, Jono Jurkūno „Du karveliai“, Algirdo Klovos „Epizodai“, Arūno Navako „Pjaun lankoj“ – visi kaip vienas. Ar jie turėjo konkuruoti tarpusavyje? Kuo? Profesionalūs autoriai, orkestrą valdo. Visi tie kūrinių retkarčiais gali būti pritaikomi kokiai nors progai, bet kas tomis progomis gaus simfoninį orkestrą? Deja, neturiu ką gero pasakyti apie pateiktą chorinę muziką – pasenusi, nekalbanti, pritvinkusi klišių, neįdomi.

Grupelė kompozitorių pateikė trumpesnius kūrinius. Čia daug išmonės, įvairovės ir paradoksų. Jurgio

Juozapaičio tradicinis „Adagio“ smuikui ir styginių orkestrui tęsia gedulingos lietuvių muzikos tradiciją, o Jono Tamulionio jau anksčiau parašyti „Kolibrai“ bando kurti virtuozinį įspūdį, tarsi paukščių skriejimą. Ironiškame ir ekstravertiškame kūrinyje „Šauklis V“ Vidmantas Bartulis cituoja savo paties Schuberto koliažus, kurie tarsi nubraukia ankstesnę ironiją, o šio koncerto bisui puikiai tinka Giedriaus Kuprevičiaus „Fate of F. P.“. Išradingas, kupinas fantazijos žaidimas, efektingos pauzės, stabtelėjimai ir netikėti klasikos koliažai nuteikia smagiai.

Dabar apžvelgsiu jauniausių (moderniausių), tarsi kontroversiškiausių autorių kūrinius. Į šią draugiją įveda jau pagarsėjusi Justė Janulytė. Jos „Harp is a Chrd“ padarė keistą įspūdį – labai panašių arpedžijuotų akordų virtinė, ir viskas. Atrodo, tai kūrinys pačiai autorei, nes klausytojui tie švelnūs tarsi kanklių akordai nieko nesako, nebent ramina ir migdo. Muzika be jokių įvykių. Ir štai paskui Janulytę į konkursą plūsteli būrys jaunų kompozitorių, kurių uždaviniai, pasirinkta įkūnijimo forma, o svarbiausia – garsinė medžiaga beveik niekuo nesiskiria. Daugiausia tai muzika styginiams. Visi prasideda ppp ir ta spalva visų (!) išlaikoma iki pat vidurio (įdomi klišė). Spalvos po truputį keičiamos, autoriai naudoja sul ponticcelo, tremolo, fležoletus. Visi atmeta bet kokį ritmo, kuris yra būdingiausia muzikinės raiškos priemonė, vaidmenį. Pabrėžtinai aritminė muzika. Kūrinio viduryje atsiranda nežymūs spalviniai pakitimai arba nedidelis dinaminis pakilimas. Viskas baigiama taip, kaip prasidėjo – ppp. Stengiausi atspėti, kuo vienas autorius skiriasi nuo kito. Kokie jų skoniai, individualios savybės. Nepavyko. Skiriasi nebent detalės, spalvų keitimo tvarka. Pradžioje kažkas arba šniokščia, arba ne. Pabaiga ir vėl identiška. Viskas. Vertinimo komisija iš aibės kūrinių, pateiktų konkursui, išskyrė būtent šį stilių ir nugalėtoju išrinko Dorniką Digimą. Turiu pripažinti, kad tarp šio stiliaus kolegų jis, ko gero, geriausias. Be abejo, turi muzikinę uoslę ir dramaturgo gabumą. Patiko jo „Walking Through the three Points“ elektronika su vaizdu. Bet vis dėlto ar jis tikrai yra viso šio konkurso, visos sti-

lių gausybės lyderis, kurio muzikos stilius yra prioritetinis ir į kurį tarsi turėtų lygiuotis kiti? Digimas apdovanotas ne tik už geriausią konkurso kūrinį, bet ir kaip geriausias jaunas autorius, be to, gavo publikos (įdomu, kokios?) prizą. Įdomu, kaip skambėtų koncertas, jei šios manieros, t. y. spalvinės kontempliacijos, adoratorių kūrinius sudėtume vieną šalia kito? Nuo Žibuoklės Martinaitytės „Sort Sol“, Iljos Pikalovo „Nox“, Simo Gabrieliaus Sapiegos „A Torinolo“, Dominyko Digimo „no sense“, Karolinos Kopūstaitės „Litosferos“, Vytauto Jurgučio elektroninės „Telosferos“, o baigtume Ryčio Mažiulio „Nema“? Tikrai pajustume ir mąstymo, ir įvaizdžių, ir garsinės medžiagos klišę. Gal tai naujas stilius, kai vienas kopijuoja kitą, visi vienodai jaučia pasaulį, atsisako individualybės, ritmo ekspresijos, pasakojimo, teatro, judesio, gesto?

Pasvarstymus įprasta baigti elektronine muzika, o čia vaizdas visai neblogas. Jau minėjau Digimo kūrinį. Tačiau man didžiausią įspūdį padarė Jono Jurkūno „Dušėlės paraphrasis“ – tie giedojimai, posminės dainelės, sutvarkyta muzikinė medžiaga, aiški dramaturgija, natūraliai pereinant į popsinį šokį, visai nėra vienareikšmiai dalykai. Svarstau, ar tai kur nors buvo ir kokią galimybių erdvę tai atveria. Atrodo, tie bandymai ima konceptualiai kalbėti apie kažką daugiau – apie pasaulio suvokimą, apmąstymą. Lygiai kaip ir visiškai netikėta, provokuojanti paskaita-koncertas „Apie akusmatiškumą“. Tradicinė, be jokio maivymosi, tikra paskaita, lydima muzikos, su rimtais ir scherzo epizodais, su dainavimu gale. Kažkaip neįprasta ir konceptualu, bet (aiman) prasminga. Beveik valanda kalbos ir muzikos visiškai neprailgo. Atgulė į atmintį. Kodėl?

Tad kokių minčių sukėlė šis konkursas? Deja, ne labai linksmų, nors paminėjau ne visus kūrinius (atsiprašau iškritusiųjų iš teksto). Rūpėjo atkreipti dėmesį į būdingiausius, bandant užčiuopti tendencijas. Vis galvojau apie lietuvių tapatybę, siejamą su kultūra ir kūryba. Bandžiau įsivaizduoti, kuo toks konkurso kūrinių sąrašas savo stiliumi ir tendencijomis skirtųsi nuo suomių ar danų? O kaip atrodytų pa-

saulio muzikos kontekste? Kur skamba ši naujai kuriama muzika? Iš koncertų salių, iš muzikos vartojimo dar niekur nedingo Johanas Sebastianas Bachas ar Wolfgangas Amadeus Mozartas. Įsitvirtinę ne tik romantikai, bet ir tirštas, atradimais vis dar tirštėjantis barokas, renesansas. Tai komercinio koncertinio gyvenimo, muzikos įrašų industrijos pamatas. O kur visa XX a. ir dabarties muzika? Kokią vietą sekuliarizuotame pasaulyje užims Digimas ar Germanavičius šokių apsuptyje? Pasaulis totaliai užspaustas popso, primityvumo, lengvai ir greitai virškinamų dalykų. Populizmas ir paviršutiniškumas persmelkęs tiek literatūrą, tiek filosofiją, tiek politiką, tiek religiją. Lietuva šiuo atžvilgiu itin ryškus pavyzdys. Lietuvių žiniasklaidos savininkai pelno labui jau išstūmė iš viešumos rimtųjų menų populiarinimą, jį pakeitė reikšmingi nutylėjimai, o vertinimams priimta verslo logika sujaukė vertybinius meno kriterijus. Procesas dar nepasibaigęs, šiaip taip dar gyvuoja tradiciniai menai, opera, orkestrai... Valstybės institucijos iš įpročio dar susivokia, kad reikia kaip nors valstybiškai įvertinti veiklą, reikalaujančią talento, kūrybiškumo ir didžiulio darbo. Tačiau tai laikina. Nes dėl Eurovizijos jau vyksta tokia pati isterija kaip dėl krepšinio – štai kur naujoji lietuvių religija, gilusis tikėjimas.

Gyvename keistais laikais – regime neįtikėtiną kūrybingumo ir talentų Lietuvoje proveržį, nepaisant to, kad plačiai visuomenei vis dažniau užkertamos galimybės sužinoti, ką turime, ir tuo pasidžiaugti, įvertinti. Interneto portalai mūsų didžiųjų menininkų nepriartina prie žmonių. Ar dažnai rašoma apie Urmaną ar Žlabį? Įdomiau kalbėti apie padidintas krūtis, popsininkų vedybas arba skyrybas. Talentai verčiami reklamuotis kaip turguje, tarsi jie neturėtų savaiminės vertės. O tas nutylimas talentų potencialas vis dar priklauso ne marginalinei kultūros bendruomenei, bet taikosi į normalų buvimą ir reikšmę mums visiems, nors turi vis mažiau galimybių likti Lietuvoje, nes pati aplinka veja juos lauk. Bet žvėriška konkurencija neleidžia mūsų kultūros našlaičiams ryškiau atstovauti Lietuvai užsienyje.

Tad ką mums sako ši situacija? Ar dar galime galvoti apie tokį archajišką dalyką kaip tautinė tapatybė? Ar mums išvis reikia apie ją galvoti? Kokia yra mūsų meno, taigi ir muzikos, paskirtis? Ar kopijuojantys vienas kitą, dėl banalumo palmės šakelės lenktyniaujantys rokeriai ir popsininkai yra mūsų tautinės tapatybės garantas, kuria ir išlaiko vidinį dvasingumą? Ar šiame kontekste rimtieji akademiniai kompozitoriai jaučia savo kūrybos paskirtį, ar ta paskirtis inspiroja jų kūrybos pobūdį ir stilių? Gilėjančią lietuvių kultūros krizę, sutrikimą rodo ir tai, kad į valdžią renkami žemiausios kultūros ir intelekto žmonės, kuriems nei lietuvių kultūros, nei rimtojo meno absolučiai nereikia, jie jo nesupranta, jį niekina, o ta keistoji lietuvių tapatybė jiems apskritai tuščias garsas, nebent būtų kalbama apie skilandžius, cepelinus ir naminę. Pažiūrėkite, kiek ministrų ar seimūnų ateina į paprastą kasdienišką, bet puikų mūsų kompozitorių kūrinių koncertą. Tikras kolūkietiškas nulis. Taigi truputį žvilgtelėjau į marginalinį, marginalinės Kompozitorių sąjungos – uždarnos bendruomenės – kūrinių paklausymą.

A propos. Baigdamas negaliu nutylėti vieno būdingo dalyko – Kompozitorių sąjunga, pateikusi šio konkurso kūrinių įrašus, net nepaminėjo atlikėjų. Kaip žinome, kompozitoriams atlikėjai yra ne bet kas. Kartais šie iš prasto kūrinio padaro kažką, ko įmanoma klausytis. Didelę dalį kūrinio prasmės atskleidžia būtent atlikėjo interpretacija. To nesuvokia net Seimo Kultūros komitetas, kuriam atrodo, kad Vytauto Juozapaičio dainavimas nėra kūrybinė veikla. Negerbti savo atlikėjų – sena lietuvių kompozitorių tradicija. Jie lankstosi prieš atlikėjus, artėjant premjerai, labai nori, kad jų kūrinys būtų atliktas kuo geriau. O po to viskas, tylą. Vergas atlika savo darbą, vergas gali eiti. Svarbu turėti įrašą, kurį galėtum parodyti kitiems atlikėjams, gal ir tie atliks, o svarbiausia – kad pastebėtų užsienis. Tai gi sklaida. Todėl mūsų kompozitoriai, gink Dieve, nepropaguoja mūsų atlikėjų. Tokia mat nelabai kultūringa tradicija. Bet ką jau padarysi. Tokie esame. Lietuviai. ■

KOMPOZITORIAUS ATSAKOMYBĖ

Su Davidu LANGU kalbasi

Lina NAVICKAITĖ-MARTINELLI

Vieni jau keletą dešimtmečių žinojo Davidą Langą kaip vieną iš ypač ryškių Niujorko muzikinės scenos figūrų, legendinio akademinių rokerių ansamblio *Bang on a Can* įkūrėją, ekscentriškų ritmų ar meditatyviai paveiktų kūrinių autorių. Kiti ne taip seniai susižavėjo jo muzika, skambėjusia italų režisieriaus Paolo Sorrentino kino filmuose. Pats kompozitorius nuo jaunumės savo kūryboje derina avangardo idėjas ir populiariosios muzikos skambesį, tačiau save visų pirma laiko prisiekusiu klasikinės scenos gynėju ir propaguotoju.

Su *Bang on a Can* lankęsis Lietuvoje prieš dvidešimt metų, Davidas Langas šį rudenį atvyko net į du šiuolaikinės muzikos festivalius – „Permainų muziką“ Klaipėdoje ir „Gaidą“ Vilniuje. Abiejų vizitų metu kompozitorius mielai bendravo su klausytojais ir atsiskleidė kaip talentingas savo muzikinio pasaulio advokatas, nesibodintis traukti iš atminties užkaborių komiškų ar jautrių istorijų, detaliuoti savo kūrybinio proceso ir skleisti žinią apie tai, kas jam svarbu. Viskas *pokalbio* vardan.

Lina Navickaitė-Martinelli. *Norėčiau pradėti nuo klausimo apie „dvi muzikas“ – klasikinę arba akademinę, ir populiariąją, nes Jūsų kūryboje abi labai integraliai susipina. Kaip suvokiate skirtį tarp šių muzikos rūšių, kaip kiekviena iš jų yra Jus paveikusi?*

David Lang. Iš pradžių susidomėjau klasikine muzika, ir niekas man nesakė, kad ji galėtų kam nors nepatikti, kad ji nepopuliari, kad jos klausosi vieni nuobodos... Buvau tik informuotas, kad ta muzika labai gera. Jaunystėje grojau repo grupėje, džiazio ansamblyje, aranžavau muziką įvairiausiems atvejams, ir man visa tai buvo tiesiog *muzika*, be jokių skirtumų tarp jos rūšių.

Kiek vėliau, jau tapęs vyrėlesnis, su nuostaba supratau, kad klasikinė muzika rūpi labai nedidelei saujelei žmonių, o visi kiti nė nenutuokia, kad tokia muzika egzistuoja, arba suvokia ją kažkaip šaržuotai. Taigi nuo ankstyvo amžiaus ėmiau svarstyti, gal turėčiau kaip nors padėti klasikinei muzikai, tapau jos gynėju. Nusprendžiau burti publiką, tiesti tiltus tarp skirtingų muzikos bendruomenių, keisti savo paties rašomą muziką, kad ji būtų patraukli platesniam klausytojų sluoksniui... Viso to reikia, kad klasikinė muzika taptų kiekvienam pažini ir prasminga, prieinama pasauliui, kuriame ji verta skambėti.

Kokias ankstyvasias muzikines įtakas išskirtumėte? Kas Jums, dar paaugliui, padarė didžiausią įspūdį?

Kompozitoriumi tapau dėl Dmitrijaus Šostakovičiaus. Jis yra pagrindinė priežastis, kodėl kuriu muziką. Mano tėvai buvo Amerikos imigrantai, kurie labai vertino išsilavinimą, bet visiškai nesidomėjo muzika. O kai aš... Tiek to, čia pernelyg trikdanti istorija...

Prašau, tęskite!

Kartą, kai buvau devynerių, pamenu, smarkiai lijo. Per pietų pertrauką, kad nesiautėtume mokyklos koridoriuose, mums liepė sėdėti klasėje ir paleido filmą. Jis vadinosi „Leonardas Bernsteinas diriguoja Niujorko filharmonijos orkestrui: Šostakovičiaus Simfonija Nr. 1“. Klasiškai triukšmavo, mėtėsi maistu ir popieriais, o man atrodė, kad išvydau patį nuostabiausią iš ligšiol matytų dalykų. Bernsteinas tame filme pasakoja, kad Šostakovičius šią simfoniją parašė, būdamas devyniolikos, ir ji sulaukė didžiulės sėkmės – kompozitorius per naktį tapo garsus visame pasaulyje. Pamenu, pagalvojau: „Man devyneri, vadinasi, turiu dar dešimt metų.“ Nuo tada mane visiškai apėdė Šostakovičius ir jo muzika. Mokykloje įkūriau Šostakovičiaus klubą, mokiausi rusų kalbos, vėliau studijavau Rusijoje... Nuo to laiko, žinoma, gerokai pažengiau į priekį, mano muzika pasikeitė, bet anuomet buvau visiškai pakerėtas.

O kas buvo Jūsų muzikos mokytojai?

Tiesiog ėmiau rašyti muziką. Buvau devynerių ir nieko apie ją neišmaniau. Iš draugų arba iš savo mokyklos skolinausi muzikos instrumentus ir užrašinėčiau popieriuje kažką, kas atrodė kaip muzika. Mokykla turėjo tromboną, tad pirmasis mano kūrinys buvo Trio: grojau trombonu, o fone skambėjo įrašas su Beethoveno smuiko sonata, atliekama Davido Oistracho ir Sviatoslavo

Richterio. Grįždavau iš mokyklos, pasileisdavau tą įrašą ir ant viršaus grodavau savo trombono partiją. Toji muzika buvo parašyta vaikiškai... Tikrai nežinojau, ką daras, tačiau palaipsniui ėmiau rašyti vis daugiau. Niekada negirdėjau jos skambant, net neįsivaizdavau, kaip ji galėtų skambėti, tačiau turėjau pilnas dėžes kūrinių orkestrui ir styginių kvartetui... Kai buvau trylikos, mama nuvedė mane į Los Andželo Kalifornijos universitetą (UCLA), pas kompozicijos pedagogą, labai rimtą ir griežtą imigrantą iš Bulgarijos – Henri Lazarofą. Pas jį mokiausi dvi dienas per savaitę ketverius metus iki kolegijos.

Paminėjote rašymą ir nežinojimą, ką rašote, tačiau persikelkime į tuos laikus, kai jau žinojote. Kaip vertinate vakarietiškoją muzikos notaciją? Ar kada peržengiate jos ribas?

Puikus klausimas! Žinote, notacija niekuomet nebus tiksli, ji tik apytikriai prie ko nors priartėja. Kompozitorius negali įsakinėti atlikėjams, nederėtų manyti, kad įmanoma kiekvienam visiškai tiksliai pasakyti, kaip jis turėtų groti. Pasitelkdamas notaciją, iš tikrųjų gali vos kai ką pasiūlyti. Tarsi sakytum: „Čia atnešiau parodyti šį tą, ką tu, man regis, galėtum padaryti.“

7-ajame dešimtmetyje tam tikri sluoksniai pakvaišo dėl savotiško fetišo – stengtasi kuo tiksliausiai užrašyti kiekvieną muzikos atlikimo niuansą. Tačiau kompozitoriaus darbas yra viso labo patarti atlikėjui kažką, kas padėtų šiam įsivaizduoti, kuo jis pats galėtų prisidėti prie kūrinio. Tai daryti galima, pasitelkiant tiek natas, tiek žodžius. Turiu kūrinių, kurie yra tik tekstinis atlikimo aprašymas.

Kompozitorius privalo suteikti atlikėjui pakankamai informacijos ir laisvę kažką pridėti prie to, kas jam pateikiama. Mąstau apie Bachą. Įdomu, kad kai kurie geriausieji iš neįtikėtinai toli siekiančių jo kūrinių neturi jokių nuorodų – jokios dinamikos, *legato*, visiškai nieko. Iš tiesų nuostabu tai, kad kiekvienas atlikėjas turi pats asmeniškai sugalvoti, kaip tas problemas spręs. Tai suteikia atlikimams universalumo.

Kadaise įkūrėte ansamblį Bang on a Can veikiauusiai todėl, kad rūpinatės savo ar apskritai naujosios

muzikos atlikimo kokybe. Kas Jus labiausiai trikdo, kai atliekama šiuolaikinė muzika, o gal – kas džiugina? Jau šiek tiek užsiminėte apie tai, kaip komunikuojate su atlikėjais...

Kartu su kitais dviem kompozitoriais – Michaelu Gordonu ir Julia Wolfe – *Bang on a Can* įkūrėme 1987-aisiais, šiemet ansamblui jau trisdešimt. Padarėme tai, nes aplink būta dalykų, kuriuos norėjome pakeisti. Vienas iš jų – muzikos formalumas, dėl kurio daugybė potencialių klausytojų nenorėjo lankytis koncertuose. Dar mums nepatiko tai, kad garsūs žmonės gerbiami labiau, negu tie, kurie mažiau žinomi. Kėlė abejonių ir įsigalėjusi klasikinės muzikos mokymo praktika – akademinės muzikos mokomės, studijuodami tai, kas sukurta praėjusiais amžiais. Garbiname praeities muziką, meldžiamės jai. Viena vertus, tai puiku, nes toji muzika yra nuostabi, kupina galingų pranešimų, kuriuos mums perteikia. Tačiau bėda ta, kad žmonės, neturintys specialaus išsilavinimo ir nežinantys visų šių dalykų, atėję į koncertą jaučiasi nepageidaujami, tartum jiems nepaktų išmanymo tapti to koncerto dalimi. Maniau ir manau, kad, norint suprasti muzikos kūrinį, nereikia jokių išankstinių žinių. Jei kažką žinai, turi pasirengimą, esi girdėjęs nemažai kitokios muzikos, tai, žinoma, pagilins tavo patyrimą. Tačiau kultūra, grindžiama meile kažkam, sulaukusiam 500, 200, tegu ir 100 metų, nebus gyva. Ji nekvėpuos. Tad ko mums reikia? Surasti būdus, kaip padaryti, kad toji muzika egzistuotų dabartyje. Ir kad kiekvienas klausytojas atviromis ausimis galėtų ją gėrėtis. Tai ir buvo viena iš esminių *Bang on a Can* idėjų.

Esu parašęs kūrinių koncertų salėms – įprastinei, tradicinei aplinkai, taip pat tokių, kurie skirti atviroms erdvėms, dar kitus sukūriau specialiai teatrams su teatro žiūrovais ir teatralizuotu atlikimu. Kiekvienam muzikos kūriniai reikia tokios aplinkos, kuri leistų žmonėms jo klausytis pačiu tinkamiausiu būdu.

Pakalbėkime apie gyvo koncerto ritualą. Kokiomis priemonėmis naudojotės, kad kuo geriau perteiktumė-

te savo idėjas klausytojams, – ar pakanka vien pačios muzikos?

Gyvas koncertas visuomet yra teatrališkas. Gyvai atliekama muzika paveiki tu, kad matai ją, gimstančią tau prieš akis. Tai ypač svarbu dabar, kai daugelis žmonių nebeturi gyvos muzikos patirties. Net ir tokie klasikinės muzikos mylėtojai kaip aš didžiąją jos dalį išgirsta iš įrašų, žiūri *YouTube*, *Spotify*, kitas platformas. Taigi man svarbu užtikrinti, kad gyvame koncerte būtų kažkas ypatinga, kas gali įvykti tik ten ir tik tau esant, kol tu tai stebi. Pastaraisiais metais esu sukūręs daug kūrinių, kuriuos sumodeliavau taip, kad juos galima atlikti tik-tai gyvai. Ką tai reiškia? Na, pavyzdžiui, galima parašyti kūrinį, kurį sugroti taip sudėtinga, kad atlikėjai tiesiog nesugebės to padaryti. Ir niekas niekada nenorės įrašyti muzikos kūrinio, atlikto su klaidomis.

Juk tai žiauru!

Taip, žiauru, tačiau būtent todėl mums patinka koncerto žanras. Todėl į juos ir vaikštome, kad laikome atlikėjus herojais, turinčiais įveikti šį sunkumą. Jie ištis labai stengiasi, tačiau tos jų kovos, kuri juntama gyvo atlikimo metu, niekada nepajusime, klausydamiesi įrašo.

Kalbate lyg Glennas Gouldas, tik, užuot pasidavęs, einate dar toliau...

Teisingai – esu Glenno Gouldo priešingybė. Aš iš tikrųjų noriu iškelti gyvo atlikimo fenomeną. Antai prieš keletą metų sukūriau „Šnabždesių operą“ – viskas atliekama taip tyliai, kad negalėtų būti įrašyta. Opera rodoma specialiai suprojektuotame 40 vietų teatre, kur išgirsti šiek tiek teksto, suvokti, kas vyksta, galima tik tada, kai dainininkas ar instrumentalistas prieina pakankamai arti. Norėjau sukurti kūrinį, kuris negalėtų būti atliekamas niekaip kitaip, tik gyvai. Kad jį išgirstum, turi ten dalyvauti.

Minimalistinės muzikos virtuoziškumo samprata visiškai kitokia negu romantinės. Ar savo kūrinius vadinumėte virtuoziškais?

Dėščiau (be viso kito, kuo užsiimu, esu dar ir kolegijos profesorius) net kursą „Virtuoziškumas“. Būda-

vo labai įdomu pažvelgti, kaip skirtingai kompozitoriai traktuoja virtuoziškumą, ką jie daro, norėdami atkreipti klausytojų dėmesį į tai, kas virtuoziška. Štai imkime Paganinio kapričius – dėmesys krypta vien į tai, koks nuostabus atlikėjo virtuoziškumas, koks techniškai griežimas. Kaip tik dėl to šios pjesės nėra labai įdomios harmoniškai, ne itin sudėtingos melodiškai, net formos atžvilgiu gana paprastos. Nes kiekvienas iš tų elementų, jei būtų nors kiek sudėtingesnis, nukreiptų dėmesį į save. Ir tada negalėtume susitelkti į tai, ką Paganinis norėjo pademonstruoti, – kaip mikliai judina pirštus, nes neįtikėtinų galių jam suteikė velnias. Virtuoziškumas įdomus tuo, kad kiekvienas kompozitorius pasirenka ir tartum sako publikai: „Noriu, kad šiame kūrinyje klausytumėte štai to, nes anuose dalykuose aš nepersistengiau, nenorėjau, kad jie trukdytų jums klausytis to, kas yra svarbiausia.“

Savo kūriniuose, žvelgdamas į juos iš savo žiūros taško, virtuoziškumą suvokių kaip teksto funkcionavimą kūrinyje. Jaučiu, kad aš kaip chorinės muzikos kūrėjas teksto atžvilgiu turiu elgtis kiek įmanoma teisingiau, kukliau ir paprasčiau. Beje, nuo tada, kai pradėjau dirbti su tekstais ir kai prieš gerus 20 metų ėmiau rašyti operas, supratau, kad teksto ir balso derinys ypač paveikus, todėl man labai svarbus. Rašymas balsui ir chorui – viena svarbiausių mano veiklos sričių.

Taigi stengiuosi svarbiausiu elementu paversti tekstą, o muziką prislopinti, padaryti taip, kad joje visko vyktų kuo mažiau. Vienas iš sėkmingiausių mano kūrinių yra „Pasija mergaitei su degtukais“ [*už jį Davidas Langu apdovanotas Pulitzerio premija* – L. N.-M.]... Jį kurdamas supratau vieną dalyką. Bandydamas perpasakoti „Mergaitės su degtukais“ istoriją ir šv. Mato pasiją, vienoje iš padalų sukūriau labai gražią melodiją. Dirbdamas su kūriniu, vos ją pasiekęs, vis pagalvodavau: „Kaip gražu! Tai nuostabu! Dar niekuomet nesu parašęs nieko gražesnio!“ Nustojau galvojęs apie tekstą. Ir staiga supratau, kad galėsiu užbaigti kūrinį tik tada, jei atsikaksyiu tos gražiosios melodijos. Kai klausysitės „Pasijos“, įsiti-

kinsite – melodija ten nuslopinta, antraip ji būtų užgožusi istoriją, patį pasakojimą. Tai tartum kompromisas. Būtent taip suprantu virtuoziškumą.

Ar tą melodiją panaudojote kur nors kitur?

Taip, panaudojau. Niekas niekur neprapuola!

O kaip randate, parenkate tekstus savo muzikai?

Kurdamas daug laiko praleidžiu studijoje pats vienas, galvodamas apie save. Dažniausiai kompozitoriai ieško poezijos, literatūros tekstų, įvairiausių dalykų. Man tai tiesiog netinka. Kažkieno kito parašytas tekstas, kad ir koks būtų puikus, atspindi kito žmogaus jausmus. O aš noriu, kad muzikos kūrinys padėtų man geriau pažinti patį save, kad savo atžvilgiu būčiau visiškai sąžiningas. Tekstus pasitelkiu kaip autorefleksijos būdą.

Nemaža dalis mano kūrinių parašyti pagal tekstus, kurie vienaip ar kitaip reflektuoja Biblijos ar šiaip tikėjimo tam tikrus aspektus. Esu tikintis, tad man nėra svetima mąstyti apie muzikos ir religijos santykį. Šis santykis reikšmingas ir pačiai klasikinei muzikai – ne tik todėl, kad daugybė didžiųjų kūrėjų buvo tikintys, bet ir todėl, kad Bažnyčia ilgą laiką buvo pagrindinis kompozitorių darbdavys. Nepaisant to, tikintys ar ne, jiems buvo mokama už tai, kad tokie atrodytų. Tad nieko nuostabaus, kad akademinis muzikas praleidžia nemažai laiko, mąstydamas apie religiją.

Norėčiau ir dar šį tą pridurti, manau, tai svarbu. Pasaulyje jau esama tiek daug puikios, pačios įvairiausios muzikos, visi ją mylime. Tad kam rašyti naują? Priežastis paprasta – bent jau aš kuriu muziką todėl, kad jaučiu savo emociniame gyvenime, jausmuose slypint kažką, ko kiti kompozitoriai veikiau- siai neturėjo, kas dar nebuvo išreikšta kitų būtent taip, kaip tą padaryti galiu aš. Esama dalykų, kurie jaudina mane vieną arba mus visus, bet niekam – esu tuo visiškai tikras – emocinis mano pasaulis nerūpi taip, kaip man pačiam. Tad kūrybos prasmė – sužinoti daugiau savo paties jausmus ir kurti muziką, kuri jaudintų žmones, o su manimi rezonuotų taip, kaip to nėra padaręs Beethovenas, Bachas ar Mahleris.

Tai privalau padaryti aš, niekas kitas to nepadarys. Ir kaip tik todėl man svarbu rašyti pagal savo paties tekstus, nes tiek muzika, tiek tekstu bandau atrasti savyje tai, dėl ko verta kurti.

Kuo Jums patrauklus muzikos filmams rašymas? Ar tęsis Jūsų bendradarbiavimas su režisieriumi Paolo Sorrentino?

Turiu prisipažinti... Prašyčiau niekam to nesakyti. Tai paslaptis. Iš tikrųjų man nepatinka rašyti muziką filmams. Kaip jau minėjau, kurdamas noriu sužinoti daugiau apie save patį. O kai rašai muziką filmui, daugiau sužinai apie režisierių. Myliu Paolo Sorrentino – jis puikus žmogus, ir neturiu nieko prieš, jei geriau jį pažinsiu, tačiau yra daugybė kino režisierių, apie kuriuos sužinoti ką nors daugiau visai nenoriu.

Štai kaip viskas nutiko. Paolo susirado vieną mano kūrinių ir panaudojo jį savo filme „Didis grožis“. Nieko apie tai negirdėjau – jis tiesiog nusipirko teises iš mano leidėjo. Sužinojau apie tai tą dieną, kai iš filmavimo aikštelės man paskambino dirigentas ir papasakojo, kad jie visi kupini entuziazmo ir tuoj filmuos mano kūrinio atlikimą. „Ką?!“

Vėliau Paolo nutarė statyti filmą „Jaunystė“ apie kompozitorių ir paprašė tam personažui sukurti muziką. Tai man tikrai patiko.

2016 m. sukūrėte operą pagal Thomas'o Bernhardo „Grimzdėją“ – tai vienas paveikiausių XX a. romanų, absoliutus mano favoritas. Kaip prie jo priėjote ir kodėl nutarėte sukurti jo pagrindu operą, kurios libretą parašėte pats?

Aš – prisiekęs Bernhardo gerbėjas. Apskritai labai daug skaitau, visuomet labai domėjausi literatūra. Šią knygą perskaičiau gal prieš 25-erius metus, vos tik pasirodė angliškas jos vertimas. Visų pirma tai knyga apie muziką, apie Glenną Gouldą, tad nenuostabu, kad ji labai įdomi žmonėms, besidomintiems klasikine muzika. Visa istorija yra pasakojimas žmogaus, kuris jaunystėje studijavo, ketindamas tapti koncertuojančiu pianistu, ir buvo pakankamai geras, dalyvavo net Vladimiro Horowitzo meistriškumo kursuose, kur

mokėsi (tai nėra biografinė tiesa) ir jaunas Glennas Gouldas. Tasai žinojimas, kad Gouldas visada bus geresnis už jį, sužlugdė ne tik romano naratoriaus, bet ir jo draugo gyvenimą. Tai pasakojimas apie griūtį, kurią sukelia žinojimas, kad niekada nepasieksi tokio lygio, kokį žinai egzistuojant.

Tam tikru atžvilgiu ši knyga pasakoja apie nesėkmę, o kartu – apie tą paradoksalią situaciją, kai tu kažką apie save žinai, bet tuo pat metu ir nepažįsti savęs pakankamai. Romanas labai juokingas (kas mėgsta juodąjį humorą), bet labiausiai man patiko toji pamatinė kiekvieno muziko baimė. Manau, tai ir buvo BernharDO idėja. Man regis, kiekvienas muzikas iš tikrųjų to bijo – privalai visiškai pasišvęsti muzikai, visa esybė pasinerti į tą pasaulį, studijuoti, praktikuoti, sunkiai dirbti, viską, ką turi, paaukoti tokiam gyvenimo būdui, kad pasiektum išmanymo lygį, leidžiantį suprasti, ar apskritai vertėjo visa tai daryti.

Tai išties galinga idėja – taip sunkiai dirbi, o gyvenimo pabaigoje, kai jau viską esi paaukojęs, galbūt pasieksi tašką, kai teks pasakyti sau: „Štai dabar užtektinai išmanau, kad suprasčiau: ne, aš nesu pakankamai geras.“ Tai buvo neteisingas pasirinkimas, aš tam netinku. Bet negalima išsyk to apie save suprasti, nebent visą laiką ir energiją skirtum šiam suvokimui. Matau tai kaip esminę dilemą, ką apskritai reiškia gyventi. Bet aš nieko neišmanau apie gyvenimą. Šiek tiek nutuokiu tik apie tai, ką reiškia būti muziku. Taip aš interpretuoju BernharDO knygą.

Prie kompozicijos pasukote iš medicinos studijų. Gal jau galite pasakyti, ar pasirinkimas buvo teisingas?

Dar negaliu. Žiuri išėjo pasitarti... Nežinau, kas padės nuspręsti. Bet manau, kad viskas, ką darome, yra vienaip ar kitaip susiję su tikėjimu. „Grimzdėjo“ atveju reikia tikėti, kad tai, ką nori daryti, yra verta tų pastangų. Taip, kolegijoje aš studijavau mediciną ir chemiją. Kai nusprendžiau mesti studijas ir pereiti į aukštąją muzikos mokyklą, mano tėvai nepaprastai supyko. Tiesą sakant, mama taip ir nesulaukė, kol pradėjau šiek tiek uždirbti kaip kompozitorius, ji mirė manydama, kad padariau didžiausią gyvenimo

klaidą. Ačiū Dievui, tėvas dar gyvas, ir jis ant manęs jau nebepyksta.

Pamenu, savo apsisprendimą argumentavau taip: „Jei tęsiu medicinos mokslus, tapsiu gydytoju, bet laisvalaikiu vis tiek kursiu muziką. Ir jei iki gyvenimo pabaigos nesulauksiu sėkmės kaip kompozitorius, jausiuosi siaubingai dėl to, kad nesurizikavau. Visada manysiu, jog priežastis, dėl kurios nieko nepasiekiau, buvo ne ta, kad esu prastas kompozitorius, o ta, kad nedrįsau rizikuoti.“ Neišdegė. Tokia motyvacija jų neįtikino, nors man šis argumentas atrodė puikus.

Kalbant apie baimes... Daugybė muzikų – tiek atlikėjų, tiek kompozitorių – vengia verbalizuoti savo kūrybos procesą. Jūs esate įgiję daktaro laipsnį, pats dėstote, todėl tikriausiai nepriklausote šiai kategorijai?

Ne, aš daug mieliau kalbėčiau apie muziką, negu jos klausyčiausi [juokiasi]. Savo studentams sakau, kad reikia eiti į pasaulį ir pasakoti apie savo darbus. Jie turi priprasti prie tos minties – netgi tie drovieji, kurie jaučiasi nesmagiai, tą darydami. Mano manymu, turime kaip įmanydami geriau atstovauti savo kūrybai. Tai susiję su tuo, kaip gyveni, kokią vietą užimi visuomenėje, koks esi pilietis... Visi tie dalykai šį tą pasako apie tave ir apie tai, koks esi muzikas.

Netikiu, kad muziką rašome sau patiems. Kurti yra labai sudėtinga, tad vienintelė priežastis, dėl kurios verta rašyti muziką, yra galimybė užmegzti pokalbį. Užrašau muziką tam, kad galėčiau su kuo nors ja pasidalyti. Galiu dalytis su vienu žmogumi arba su milijonu, tačiau darau tai todėl, kad muzika padeda užmegzti pokalbį. Ir jei susitauki su tuo, kad tavo darbas yra kalbėjimasis, tuomet viskas, kas padeda tam pokalbiui (kaip įmanoma geriau!) įvykti, tampa tavo atsakomybe. Privalai svarstyti, kaip galėtum nuteikti žmones imliau klausytis, kokia koncertinė aplinka tavo muzikai tinkamiausia, kaip užtikrinti, kad kiekvienas suprastų tavo muzikos ir tavo pasaulio kontekstą. Visa tai yra tavo atsakomybė, jeigu nori, kad pokalbis tęstųsi.

Dėkoju Jums už šį pokalbį!

■

BALTIJOS VIENYBĖ

Jubiliejinė Baltijos medalių trienalė

Medalininkystė Lietuvoje turi gilią šaknį. Lietuviškasis naratyvas, apimantis visą šalies istoriją, buvo įprasminamas medaliuose sovietų okupacijos metais, nepamirštas ir dabar, Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Medalis – svarbiausių datų, sąvokų, asmenybių įamžintojas, lietuviybės skleidėjas – telpa delse, tačiau atveria neaprėpiamus istorijos horizontus, saugo tautos atmintį ir perduoda ją iš kartos į kartą, todėl nepraranda išliekamosios vertės.

Nuo 1986-ųjų vykstanti šio mažosios skulptūros žanro trienalė yra svarbiausias medalio meno forumas

Baltijos šalyse. Trienalės iniciatorius ir ilgametis medalininkystės vėliavnešys Antanas Olbutas sako, kad sovietmečiu ji buvo ne tik kultūrinis, bet ir politinis reiškinys – labai ribota trijų šalių patirtis, kai neturėta beveik jokio sąlyčio su pasauliu, skatino tobulinti formos ir plastikos estetiką, savo jėgomis modernizuoti medalio meną, kuo giliau skverbiantis į jo specifiką. Lygia greta buvo akcentuojama Lietuvos, Latvijos ir Estijos vienybė. X Baltijos medalių trienalė dar kartą paliudijo medalininkystės svarbą tiek kultūrinėje, tiek švietėjiškoje plotmėje.

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Kartu su paroda buvo surengta konferencija, kurioje svečiai iš Latvijos, Estijos, Suomijos, Švedijos, Lenkijos, Belgijos ir, žinoma, lietuviai skaitė pranešimus, aktualizuojančius medalininkystės vaidmenį, nušviečiančius dabartinę jos situaciją ir dažniausiai kylančias problemas. Muziejų fondų saugotojai, medalininkystės sekcijų pirmininkai, parodų kuratoriai ir dailininkai dalijosi tiek patirtimi, tiek nerimu, kad XXI a. medalininkystė praranda anksčiau turėtą statusą, net kyla grėsmė atsidurti kultūros paraštėse. X Baltijos medalių trienalės „Baltijos vienybė“ projekto vadovė, medalininkė Lina Kalinauskaitė valdžios institucijoms priminė priedermę globoti *„aukštos meninės vertės kūrybą, o ypač medalio meną, tiesiogiai susijusį su valstybingumu – tautinių vertybių išlaikymu, svarbiausių praeities bei dabarties įvykių įamžinimu, valstybei nusipelnusių asmenų pagerbimu. Svarbu išlaikyti ne tik meninės raidos, bet ir technologijų / amato tęstinumą. Jei nutiktų taip, kad meninės medalio kūrimo tradicijos nutrūktų, praėjus tam tikram laikui, bus labai sunku atgaminti tiek technologines žinias, tiek amato subtilybes.“*

Jubiliejinė medalių trienalė „Baltijos vienybė“ prisijungti prie projekto pakvietė ir Švedijos dailininkus. Parodoje pristatomi medaliai, sukurti per pastaruosius ketverius metus. Nors tema laisva, tačiau nemažai medalių skirta artėjančiam valstybių šimtmečiui paminėti, tokiu būdu prisidėjusių, o kartu ir prisidėsiančių prie jubiliejaus įprasminimo.

Lietuvos dailininkų sąjungos „Šv. Jono gatvės galerijoje“ eksponuota beveik šimtas medalių. Lietuvių medalininkai istorines inspiracijas valstybės šimtmečio kontekste atskleidžia įvairiais pavidalais. Šalies tapatybė perteikiama per asmenybes (kaip antai Dainiaus Drulio medalis „M. K. Čiurlioniui – 140“, Algirdo Boso – „A. Škėma“, Gvido Latako – „Marcelijus Martinaitis“, Skaistės Žilienės – „Steponas Darius ir Stasys Girėnas“, Petro Repšio – „Kornelijus Platelis“, Petro Barono „Mykolas Kleopas Oginskis“ ir „Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis“, Jolantos Balkevičienės „Medalis skulptoriui Jonui Grundai“, Jurgio Paulausko „Medalis Borisui Šacui“ ir kt.), per istorinius įvykius (pavyzdžiui, Linos Kalinauskaitės medalis

„Oršos mūšiui 500“, Jono Naruševičiaus – „Vasario 16-oji“, Antano Olbuto – „Nepriklausomybės atkūrimas“, Tamaros Janovos – „Via Baltica“). Pasitelkiami ir kiti lietuviškojo naratyvo motyvai (pavyzdžiui, Algirdo Boso „Baltų kalbos *in memoria*“ ir „Tėviškės dangus“, Gedimino Žuklio keturių medalių ciklas „Muzika“, Romualdo Inčirausko pentaptikas „Tegul Tavo vaikai... 1918–2018“ ir kiti).

Latviai trienalėi pateikė dvidešimt penkis eksponatus, nacionalinės tapatybės dvasią ypač gerai perteikia Artos Dumpe's medalis „Poetė Aspazija“, Vijos Dzin-tare's – „Jānis Streičs“, Jānis'o Strupulio „Dr. Kārlis Barons“, Baibos Šime's – „Peizažas“ ir kiti, praturtinę šalies įvaizdį „Baltijos vienybės“ kontekste.

Daugiau kaip dvidešimt medalių pristatė kaimynai lenkai (Jan Szczyпка – „Baltijos unija“, Paweł Łęski – „Baltijos vienybė“, Stanisław Kościński – „Baltija“, Sebastian Mikołajczak – „Via Baltica“, Andrzej Borcz – „Baltija“). Nepamirštas ir šalies jubiliejus (Sebastian Mikołajczak – „Lenkijos nepriklausomybės 100-asis jubiliejus“, Majid Jammoul – „Išlikimo būtinybė“, Alicja Majewska – „Kelias į nepriklausomybę I-II“, Ewa Olszewska-Borys – „Kelias“, „Liublino katalikų universiteto šimtmetis“, Grzegorz Maślewski – „1918...“).

Iš Estijos dalyvavo tik vienas autorius Stanislavas Netsvolodovas su medaliais „Sirtaki“, „Charonas“, „E. Hemingway“, o trienalės debutantai švedai atsiuntė dešimt eksponatų (Christian Wirsén – „Carl von Linné“, Thomas Qvarsebo – „Karalius“, Kerstin Östberg triptikas „Baltasis kaspinas, pilkasis ir raudonasis“, Ernst Nordin – „Lundo universiteto 350 metų jubiliejus“ ir kt.).

X Baltijos medalių trienalė „Baltijos vienybė“, nuo spalio 19 d. iki lapkričio 10 d. veikusi LDS „Šv. Jono gatvės galerijoje“, savo kelionę tęsia po Latviją, Estiją, Švediją ir Lenkiją, plėsdama ir stiprindama Baltijos ir Šiaurės šalių medalininkų bendradarbiavimą, populiarindama šios nepelnytai primirštos meno šakos subtilybes, pabrėždama jos svarbą tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Projektą vainikuos medalio meno labdaros aukcionas, prisidėsiantis prie mecenatystės ir meno kolekcionavimo skatinimo. ■

Lina KALINAUSKAITĖ. Oršos mūšis. 2014

*Sebastian MIKOLAJCZAK
Baltijos vienybė. 2017
Stasio Paškevičiaus nuotr.*

Kęstutis SVIRNELIS. Intymūs reikalai. Kinetinis objektas. Iš parodos „Šerstis“

Mariaus Žičkaus nuotr.

PRIEŠ PLAUKĄ

Kęstučio Svirnelio paroda „Šerstis“

Kęstutis Svirnelis (g. 1976) po skulptūros studijų Vilniaus dailės akademijoje magistro laipsnį įgijo Štutgarte, Valstybinėje meno ir dizaino akademijoje. Gyvena ir kuria Vokietijoje. Analizuoja kapitalizmo, vartotojiškumo, liberalizmo, demokratijos ir asmens, piliečio socialinio, politinio, kultūrinio vaidmens temas.

Personalinėje parodoje „Šerstis“ autorius apie tai kalba paprastai, suprantamai, šikart – dzūkiškai. Net jos pavadinimas tarmiškas „Šerstis“, dzūkiškai „Šerscis“ (kailis). Iš Varėnos rajono Zervynų kaimo kilęs menininkas nuolat pabrėžia savo dzūkišką kilmę, nors neneigia, kad jau 15 metų gyvendamas svetur, patiria stiprią švabų kultūros įtaką. Abi etninės grupės mažos, tačiau išskirtinės, atpažįstamos, turi savo dialektą, tradicijas, savitą tapatybę.

Svarbus kūrybos elementas Svirneliui yra medžiaga, šioje parodoje – kailis, dirbtinis, natūralus, pirkas arba rastas patiltėje, labai švelniais arba šiurkščiais šeriais. Kailiniuotos plastikinės figūros, paverstos kinetiniais objektais, trikdo, sukelia dviprasmiškų minčių apie degeneraciją, desocializaciją, deseksualizaciją ir pan. Kūriniai dvelkia erotika, tačiau kelia ir šleikštulį, traukia ir atstumia tuo pat metu. Toks ir yra menininko tikslas – sukurti nepatogią, provokuojančią situaciją.

„Šerstis“ pritaikyta specialiai galerijos *Meno niša* erdvėms. Nors eksponuojami ne tik nauji, bet ir anksčiau sukurti objektai, au-

torius parodą pateikia kaip vientisą instaliaciją. Savo kūrinius jis vadina absurdiškais absurdiško pasaulio atspindžiais. Albert'as Camus „Sizifo mite“ rašė apie „absurdo žmogų“, „absurdo pasaulį“, „absurdo filosofiją“, o Svirnelis teigia bandantis absurda materializuoti. Tarkime, lopais nusišeriantis Gedimino pilies kalnas, pasak jo, yra gilus ir gąsdinantis simbolis. Slenkantis paviršius išduoda vidinę destrukciją, bet ne kalno arba ne vien jo... Reakcija į tai, kas vyksta, chaotiški gelbėjimo veiksmai paverčia Gedimino kalną sistemos bejėgiškumo, vertybinio nuopuolio, kitų bendražmogiškų dalykų sumaišties metafora.

Iš pirmo žvilgsnio kūriniai gana žaidybiški, parbrėžtinai aiškūs, atviri interpretacijoms – ar jie sukel-

Kęstutis SVIRNELIS. „Šerstis“. Parodos fragmentas

Marius Žičkaus nuotr.

daugiau juoko, ar kartėlio, priklausys nuo suvokėjo nusiteikimo. Pašaipei autoriaus nuoroda ar lengva užuomina slypi nebent pavadinime.

Svirnelio kūryba artima XX a. 7-ajame dešimtmetyje Italijoje kilusiai avangardo srovei *arte povera*. Nepripažindami tradicinių estetinių vertybių, *skurdžiojo meno* atstovai instaliacijas, asambliažus kūrė iš skurdžių medžiagų, sukilo prieš meno komercializaciją, kūrinių pavertimą gamybos produktais.

Svirnelis naudoja labai pigias (guminės pirštinės, celofanas) arba labai brangias (natūralūs kailiai) medžiagas, kurdamas netikėtas vaizdines ir prasmines asociacijas, skelbdamas aktualius politinius ir kartu labai asmeniškumus, net intymius pareiškimus. Jo kūriniai judrūs, performatyvūs.

Vienas ryškiausių kinetinių objektų – iš dolerių sumontuota, į judesio daviklį reaguojanti ir šokčiojanti, besivartanti, besijuokianti žiurkė („Kapitalas“), 2009 m. rodyta *ArtVilnius*. Kitos didelio formato instaliacijos, matytos šioje meno mugėje, – „Paskutinis posėdis“, „Konsumas“ (4 metrų skudurų krūva, prisipučianti ir subliūkštanti kaip oro kolona, o ji, kaip žinome, simbolizuoja vieną iš sistemos atramų), „Senis Besmegenis“, sukurtas iš dujokaukių ir apsauginių kostiumų. 2015 m. mugėje pristatyta efektinga instaliacija emigracijos tema „Žinianešiai“, sumontuota iš guminių pirštinių ir kanalizacijos vamzdžių. Netrukus tarp jau įprastų medžiagų atsirado celofanas, plastikiniai manekenai, pabrėžiantys dirbtinumą, emocinį seklumą, tuščias iliuzijas („Kažkas ore“, 2016). Šiemet mugėje *ArtVilnius* pristatytas kinetinis objektas „Procese“ – vokiškas padėvėtas neįgaliojo vežimėlis su parašytu iš celofano, kabantis ore netoli žemės, yra kandi užuomina apie Europos Sąjungos nesugebėjimą tinkamai spręsti skaudžiausių Senojo žemyno problemų.

Manychiau, patraukliausias, tiesa, paradoksalus Svirnelio kūrybos bruožas yra tai, kad kalbėdamas intymiu tonu intymiomis temomis dailininkas sugeba atspindėti visuomenės vertybių sistemos pokyčius, psichologines, socialines, kultūrines, religines perturbacijas visos valstybės, kontinento, net pasaulio mastu. ■

*Žemės molis ir skliautai žvaigždėti
Čia per sunkūs ir per daug arti.*

Kiršų kaimas, kuriame gimė ir augo Kazys Bradūnas, ribojosi su Salomėjos Nėries gimtine, aštuonis žemės hektarus netoliese turėjo savanoris, ekscentriškasis poetas Juozas Tysliava, Paryžiuje leidęs įvairiakalbį avangardistinį žurnalą *MUBA (Mūsų baro apžvalga)*, kurį iliustravo Pietas Mondrianas, Kazimiras Malevičius, Jacques'as Lipchitzas, o bendradarbiavo įvairių tautų rašytojai avangardistai, tarp jų Jeanas Cocteau... Atsiminimuose, kuriuos užrašė Ona Pajėdaitė, Bradūnas papasakojo istoriją, kaip gavo pamokančią išgyvenimo pamoką. Jie, būrys vaikėzų, dūko ant upės kranto, nekreipdami dėmesio į atjokusį Tysliavą, kuris buvo už juos 15 metų vyresnis. „Jis pačiupo mane ir pūkšt į brastą įmetė. Sako: „Tu Bradūnukas, bradinys – tai iš brastos turi pats išbristi. Ar supranti?“ Jo, sakau, suprantu. Esu Bradūnukas. Čia brasta. Man reikia išbristi. Ir pirmąkart įmestas į vandenį pradėjau filosofijos studijas.“¹

Likimas Kazį Bradūną ne kartą mėtė ir vėtė, jam teko sunki pabėgėlio dalia, vis reikėjo išbristi į naują krantą, viliantis, kad jame pavyks įsikurti. Tačiau poetas nesidalija nuoskaudomis, tik jaučia begalinę gimtosios žemės ilgesį, nes „pasaulinė kultūra kaip ir gražiausias svetimos žemės peizažas dažniausiai pralaimi prieš namų pasaulio harmoniją“.²

„Pirmuose rinkiniuose Bradūnas fiksuoja žmogaus, atsidūrusio svetimoje aplinkoje, jausmą – svetimos duonos skonį, aplinkos kitokumą, svetimumą („Man po kojų skuba upelė – / Tik srovė jos kaip ledas šalta, / Kaip mirtis man krūtinę ji gelia – / Ne, Dievuliau, ne širvinta.“ „Sutelktinė“, p. 121). Panašiai kaip

KAIP SKEVELDRA MANO GIMTO KRAŠTO*

Kazio Bradūno 100-mečiui

ir prozininkas Marius Katiliškis, Bradūnas išsitaria apie emigranto skausmo priežastį – negalėjimą numirti savo žemėje. [...] Bradūnui žemė ne abstrakti, o labai konkreti vieta – ne tiek namų ar sodybos erdvė (kaip Mačerniui), ne jos vidaus daiktai, saugantys praeitį (kaip Nykai-Niliūnui), o geografiškai apibrėžta erdvė: Alvito parapija, bažnyčios šventorius, kapeliai ir juose gulintys protėviai, Sūduvos kraštas, Donelaičio žemė. Tai taškas, iš kurio žiūrima į pasaulį, ir atvirkščiai – į kurį žiūrima [...] kaip į savo kultūrinės mitologijos centrą.³ Pasak Antano Vaičiulaičio, – tai „giminės ir kraujo temos poetinė vaizduotės archeologija. [...] Tai ne oficiali, o nerašytoji mūsų žemės istorija“ ir jos vaizdavimas esąs artimas Vakarų (anglų, prancūzų, vokiečių) magiškajam realizmui. Istorines temas Bradūnas supina su folkloru, mitologija, fantazija.⁴ Pasak Vandos Zaborškaitės, pokario partizanų kovas poetas įtaigiai metaforizavo, pasitelkdamas jam būdingą sakmišką, pasakišką vaizduotę. „Gentis ir žemė ne tik susijusios kraujo ryšiais, ji pašventinta ją gynusiųjų krauju. [...] Pilkapiuose greta karžygių guli ir XX a. istorijos dalyviai – „miega visi, jauni ir gražūs, su rūtomis prie kepurės, / susižiedavę su mirtimi“ („Sutelktinė“, I, p. 553) [...] Kazio Bradūno poezija tyra ir aiški, sklidina skaidrios, ramios šviesos. Ji yra laisvai ir natūraliai atsiskleidusi, nieko neįrodinėja, nieko nesmerkia.“

Pasak Sigitos Gedos, Bradūnas apdovanotas „ypatingu Dievo artumo jausu, kad nesi jam niekuo prasikaltęs. Tokia natūrali prieškarinio Lietuvos

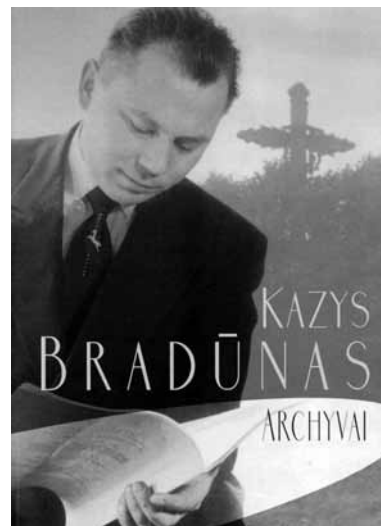
sodiečio sekmadienio būtis.“⁵

Ne veltui Rimvydas Šilbajoris, paklaustas, kaip vadinamieji žemininkai, labai skirtingos pasaulėjautos poetai, yra susiję su žemės idėja, įrašyta antologijos pavadinime, atsakė, kad vienintelis tikras žemininkas, programinis autorius ir yra Kazys Bradūnas, kuris tiki, kad galima „skudučiais sugroti visą žmogaus siaubą ir neviltį, tremties klystkelių sielvartą“. Jo poezija liudija, kad nauja, net radikali revoliucinė poetika neišvengiamai išauga iš tradicijos.⁶

Žemininkams-lankininkams buvo svarbus „ne idėjinis estetizmas, ne partinis tendencingumas, bet graži kūrybinių pastangų sintezė kilniam tikslui siekti“, – rankraštyje „Menas grožiui – grožis gyvenimo tobulumui“ pabrėžė Bradūnas.⁷

Jo poezija yra „pagrindinė gija, siejanti Maironio, simbolistų, neoromantikų ir žemininkų poetines programas, jo eilėmis tarsi lieptu galime nuo neoromantikų kranto pereiti į žemininkų krantą – į savo kartos idėjas, temas, stilių.“⁸

Įdomu, kad poetas beveik nepsichologizuoja gamtos, jam nebūdingas visą lietuvių literatūrą persmelkiantis peizažo ir žmogaus būsenos paralelizmas, „kurį dekonstravo Henrikas Radauskas ir kurį ironizavo Antanas Škėma („Tuose kūriniuose peizažas nuolankiai linguoja galva ir eina liokajaus pareigas. Jei herojui liūdna – lyja, jei linksma – graži diena“). Tai, su kuo susiduriame Bradūno poezijoje, yra kažkas iki romantizmo ir jau po jo. Bradūno poezija tar-

* Eilėraščio „Autoportretas su malūnais“ eilutė

pininkauja ir tarp žemininkų, ieškančių egzistencinio Eldorado, ir tarp bežemių, ieškojusių adekvačios („neornamentuotos“, anot Algimanto Mackaus) kalbos egzilio patirčiai išreikšti.⁹

Tarpininkas, užtikrinantis tarpusavio ryšius, suvienijantis priešybes – toks buvo Bradūnas ir išeivijos kultūriniame gyvenime. Taip jį apibūdina daugelis amžininkų, tarp jų ir Nyka-Niliūnas, vienas artimiausių jo bendražygių, o kartu beveik visiškas poetinis antipodas. Antai apie dviejų tomų „Sutelktinę“, sudarytą iš 17 poezijos rinkinių, „gąsdinančią savo tūriu eilėraščių masę“, jis rašė:

„Bradūno poezijai trūksta tylos. Ją žudo nuolatinis kalbėjimas, žodžiai. Joje per daug laimėjimo, ir ji nežino, kad pralaimėjimas yra daugiau negu laimėjimas. Didelė poezija atsiveria į tylą ir baigiasi pralaimėjimu.“¹⁰

Tačiau Bernardui Brazdžioniui „Sutelktinė“ padarė visiškai priešingą įspūdį: „Žinojau visas knygas ir knygeles nuo pat „arimų“, kuriuos išnešiau iš Lietuvos (tiksliau Kauno) išeidamas [...]. Bet „Sutelktinėje“ jie [eilėraščiai] visai kitaip atrodo ir svoriu, ir tūriu, ir meniniu žodžiu, kuris žavi per abu tomus savo nuostabiu nesiblaškymo išlaikymu. Štai kur tikras „žemininkas“ [...] Tekstai traukte traukia originalumu ir neišdailinta, bet dailia forma“.¹¹

„Mūsų kartos niekas nepakartos“ – rašė poetas viename eilėraštyje. Juk tai pirmoji karta, gimnazijas ir universitetus baigusi lietuvių kalba, bet turėjusi rinktis arba emigranto, arba rezistento, arba vergo kelią.

Bendraamžis, artimas bičiulis Henrikas Nagys laiške Bradūnui rašė: „Aš klausau šiąnakt šulinių srovenimo ir mąstau. Apie lygumas, kuriose liko mano gyvenimas ir mano viltys, mano kraujas ir mano draugai. [...] dažną valandą laukiau šitos tylos ir šalčio – ji dar neatėjo, ir norėčiau, kad ji ateitų Vakarams puolant Rytų gaujas – kovojo. Kareivis menkas aš, bet eičiau pirmas. O juk kas galėtų būti šviesesnio tada už medinį kryžių su data, kuri liudytų greitą laisvę mano žemei?!“¹²

Kitu – ne kovos, o kūrybos – rakursu į tai pažvelgė Bradūnas, pristatydamas knygą „Lietuvių literatūra svetur“ (1968):

„Vargu ar kurioje kitoje tautoje kada nors didžioji dauguma rašytojų taip vienu kartu apsisprendė palikti gimtąją žemę, stovėdami prieš dilemą: vergija ar laisvė [...]. Tačiau ir dabar, beveik po ketvirtadalis šimtmečio laisvosios lietuvių literatūros egzistavimo svetimose žemėse, jau yra akivaizdu, kad lietuviškasis raštas šiuo pasitraukimu didžia dalimi išvengė antrojo spaudos draudimo, tėvynės grąžinto visu XX amžiaus tironijos rafinuotumu. Laisvoji lietuvių literatūra čia ir lėmė, kad net juodžiausiais stalinistinio siautėjimo ir ligšiolinių suvaržymų metais bendroji mūsų kūrybinio žodžio slinktis neatsiliko nuo pasaulinio literatūros pulso, kai tėvynėje tuo metu ne kartą tvyrojo baigi ir bergždžia tuštuma. [...] Kai suvereninės Lietuvos politinis žemėlapis okupanto išbrauktas iš pasaulio atlasų, tebūna ši knyga neištrinamas taškas kultūriniame mūsų tautos žemėlapyje, šiais laikais apimančiame visą pasaulį, kur tik begyvena kūrybingasis lietuvis.“¹³

Ir kur benuvyktų „kūrybingasis lietuvis“, vis tiek veždavosi su savimi gimtąją prarastąją žemę. Nekeista, kad puikiąsias eilutes „*Žemės molis ir skliautai žvaigždėti / Čia per sunkūs ir per daug arti*“, parinktas šio teksto epigrafu, Kazys Bradūnas parašė Rave-noje, stovėdamas prie Dante's kapo... ■

¹ Kazys Bradūnas. Archyvai. Sudarytoja ir teksto autorė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, konsultantė Viktorija Skrupskelytė. 2016. Kaunas.

² Dalia Satkauskytė. Kazys Bradūnas: žemininkas tarp žemininkų. 2017. Pranešimas konferencijoje „Žemės karta: Kazio Bradūno darbai ir dienos“.

³ Rūta Tūtlytė. Istorinė vaizduotė Kazio Bradūno poezijoje. Ten pat.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat..

⁶ Dalia Satkauskytė. Kazys Bradūnas: žemininkas tarp žemininkų.

⁷ Kazys Bradūnas. Archyvai.

⁸ Rūta Tūtlytė. Istorinė vaizduotė Kazio Bradūno poezijoje.

⁹ Dalia Satkauskytė. Kazys Bradūnas: žemininkas tarp žemininkų

¹⁰ Kazys Bradūnas. Archyvai.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat.

GYVENTI ISTORIJOJE

Eimunto Nekrošiaus „Cinkas“

*Kiekvienoje savo knygoje užsispyrėliškai darau tą patį –
bandau susiaurinti istoriją iki pavienio žmogaus.*

Svetlana Aleksijevič

Kaip tuo pat metu gyventi istorijoje ir apie ją rašyti? – klausia Svetlana Aleksijevič savo knygoje „Cinko berniukai“, prisipažindama, kad jėgų atsargos, leidžiančios iškęsti skausmą, kai nuolatos galvoji apie karą, jau yra išsemtos ir, užuot gyvenusi, ji turi gilintis į nebūties filosofiją. Negalėdama kalbėti, bet nenorėdama ir tylėti, Aleksijevič ryžosi kaupti skausmo patirtį. Saugodama atmintį, tyrinėdama (po)sovietinio mentaliteto išpaudus, apmąstydamą totalitarinės sistemos traumas, vergišką karo romantizmą, ji užėmė tokią etinę poziciją, kuri leido suskliausti didįjį istorinį pasakojimą ir atsigręžti į pavienį žmogų – aprašyti jo išgyvenimus, patirtus ribiniais gyvenimo momentais, mintis, nusivylimus, nuopuolius. Anot Aleksijevič, istoriją sudaro smulkūs įvykiai, svarbūs konkrečiam asmeniui, todėl jai neįdomu, kaip ji pristato politinė valstybės retorika, labiau rūpi, koks jis yra kitiems – savo bendražygiams, artimiesiems, draugams. Būtent todėl ji nesištemgia fiksuoti reikšmingų faktų, – nuo jų literatūra jau dūsta, – bet ieško paslėptų akimirkų, išplėstų iš eilinio žmogaus gyvenimo. Šiuo požiūriu rašytojos kūrybą, kritikų vadinamą daugiabalsiais dokumentiniais pasakojimais, galima laikyti pačia giliausia

šiuolaikine dramaturgija, kuri remiasi nevaržomai besiliejančiais socialiniais pašnekesiais (dialogais), kritiniu realizmu ir egzistencinio išgyvenimo drama. Buvo tik laiko klausimas, kada šios sunkiasvorės, skaitytojų nelengvai ištveriamos, dramatiškos istorijos, atveriančios sudėtingus laikmečio ir žmogaus dvasios virsmus, pasirodys scenoje. Autorei įteikta Nobelio premija pagaliau privertė pasaulio intelektualus atkreipti dėmesį į jos kūrybą, tad paspartėjo ir šis procesas. Lietuvoje praėjusiais metais Panevėžio J. Miltinio dramos teatre Linas M. Zaikauskas pastatė „Černobylio maldą“, sukurtą pagal to paties pavadinimo knygą (premjerą, bent jau žiniasklaidoje, deja, nustelbė pačios rašytojos vizitas ir politinės diskusijos), o Rusų dramos teatras neseniai parodė Vladimiro Dorondovo režisuotą monospektalį „Vienišas žmogaus balsas“ (aktorė Aleksandra Metalnikova).

Įkūnyti daugiabalsius Aleksijevič pasakojimus ėmėsi ir legendinis režisierius Eimuntas Nekrošius, sugrįžęs į savo jaunystės laikų teatrą (VJT), kuriame dirbo tada, kai vyko rašytojos apsakymuose minimi karai ir katastrofos. Natūralu, kad šie kultūros korifėjai susitiko kūrybos lauke – juos vienija ne tik sovietinės realybės patirtis, pagarba rusų klasikais,

„Cinkas“. Režisierius Eimuntas NEKROŠIUS. Svetlana Aleksijevič – Aldona BENDORIŪTĖ

bet ir, drįsčiau teigti, dostojevskiškas pasaulio matymas, atveriantis nepaaiškinamą žmogaus dvasios dualizmą, nuolatinį balansavimą ant gėrio ir blogio, dieviškumo ir demoniškumo, vergiško paklusnumo ir neįsisąmonintos laisvės ribos. Viename interviu Aleksijevič minėjo, kad ilgas, alinančias keliones jai padėjo išverti Dostojevskio skaitymas. Jo mintis, kad naikinančia, viską griaušančia nesąmoninga jėga, žiaurumu žmogus gali pranokti žvėrį, ne kartą įvairiais pavidalais atsikartoja tiek rašytojos, tiek režisieriaus kūriniuose, tyrinėjančiuose paradoksalią sovietinę tikrovę. Būtent šiuo laikotarpiu formavosi simbolinis metaforinis Nekrošiaus kalbėjimo būdas, gebantis po giliausiu ženklų sluoksniu išvelgti totalitarinės sistemos prieštaravimuose pasiklydusio, orumą ir laisvę praradusio žmogaus skausmą. Net spektakliuose, sukurtuose pagal Williamo Shakespeare'o pjeses („Hamletas“, „Makbetas“, „Otelas“...), buvo girdimas dostojevskiškas žmogaus-demono, testuojančio kraštutines humaniškumo ribas, šauksmas. Šiandien Nekrošius yra veikiau istorijų pasakotojas ir interpretuotojas nei laikmetį reflektuojantis filosofas,

ne tiek generuoja simboliškas idėjas, kiek meistriškai atskleidžia būsenas, paslėptus jausmus, vidines dramas. Čia jo keliai ir vėl susikryžiuoja su Aleksijevič maršrutais. „*Aš stebiu, kaip keitėsi mūsų jausmai, o ne įvykiai*“, – sako rašytoja, kuriai atskleisti dvasinės metamorfozės daug svarbiau, negu byloti skaudžią, niekuo nepriengtą tiesą.

Savo knygose siekdama parodyti žiaurius santvarkos padarinius žmogui, Aleksijevič pačią sovietinę realybę paradoksaliai suvokia kaip

sisteminės prievartos antipodą. Pasak jos, po Stalino represijų prasidėję vegetaciniai chruščioviški laikai, socializmui suteikę „žmogišką veidą“, išugdė plokščią visuomenę su kontroliuojamais kolektyviniais ritualais, niveliuojančia vertybių sistema ir nuo jos atsijusiu privačiu gyvenimu, sunkiau pasiduodančiu valdžios kontrolei. Gyventi tokioje visuomenėje nebuvo sunku, nes visų sąlygos daugmaž vienodos, ir jeigu prisitaikė, nestojai į akistatą su tiesa, nerzinai partinės nomenklatūros, pilkoje kasdienybėje galėjai jaustis palyginti saugiai. Laikas tekėjo lėtai, laisvalaikį galėjai skirti žygiams į kalnus, smagiems susibūrimams prie laužų, skambant gitaroms. Žvelgiant iš dabarties perspektyvos, toks gyvenimas primena naivią pionierišką pasaką, tačiau daugeliui ji buvo reali. Nieko keista, kad šiandieninę beprotiškai skubančią, nuolatinės pasirinkimų įtampas kamuojamą visuomenę vis labiau apima nostalgija minėtam lengvumui (nesakau, kad sistemai). Aleksijevič knygas „*galima skaityti ir to buvusio laiko dvasia, ir šiandienos akimis*“. Autorė atsigręžia „*į mūsų dienas savo socialiniais liudijimais taip, kad*

nuolatos atmename savo minčių ir patyrimų kilmę“.¹

Nekrošius, regis, renkasi tarpinį variantą – praeities ženklus skaito atsargiai, lėtai, be politinių nuostatų, nesprensdžia iš ano meto paveldėtų problemų, nebando atkartoti autentiškos to laikotarpio aplinkos (Nadeždos Gultiajevės sukurtos vienodo kirpimo suknelės ir stilizuoti uniforminiai švarkai yra neapibrėžto meto atributai), pasikliauja abstrachiais laiko ir dvasinių būsenų riboženkliais. Vis dėlto žaismingumas, jaunųjų aktorių pinamas iš sceninių etiudų, prezentuoja tokią nostalgiką nesudėtingumą, pro kurį prasišviečia Aleksijevič įvardyta naivi, lengva, alogiška ir kvaila sovietinė realybė. Čia ji pasirodo kaip prijaukinta, distancijuota, priartinta prie dabarties, prisistatanti ne tiek kančios, kiek laimės akimirkomis, ramios, žmogiškos kasdienybės momentais.² Gyvenimas „Cinke“ teka sava vaga: po stotį zuja praeiviai, kažkas kažką pasitinka, namuose švenčiami gimtadieniai, puošiamos naujametinės eglutės, dalijamos dovanos, vietoj gitarų skamba saksofonas ir į socialistinę laimę trumpam įsiveržiantis vakarietiškas *Happy birthday*. O lygia greta, grojant rytietiskai muzikėlei, ant aktorių / kupranugarių nugarų iš Afganistano pargabenami cinko karstai su žuvusiųjų kūnais, sakomos patetiškos kalbos, teikiami ordinaai už drąsą, fotografuojamasi garbės lentai, nepasidaliama gyvo sužeistojo garbe.

Nekrošiaus spektaklį iš tiesų galima perskaityti kaip pionierišką pasaką, lydimą nesuvokto vaikiško heroizmo, sekamą po penkiakampe žvaigžde, romantiškai šviečiant žibintams, susuktiems iš gaisrininkų šlangų. Totalitarinės visuomenės kančių istorinė reprezentacija, turinti trauminės patirties gydymo funkciją, prie žiūrovų priartinama, dažniausiai pasitelkiant įvairias įtraukimo praktikas, leidžiančias patirti ne itin malonius dalykus, kuriuos sužadina eksponuojama atmintis. Taip išsilaisvinama iš primygtinai peršamos vienašališkos ideologijos. Rašytojos „įistorintus“ kančios pasakojimus traktuodamas kaip iliuzinę nutolusio gyvenimo ekspoziciją, režisierius sukuria tokią distanciją su kančia, kad dingsta tiek vertybinis, tiek patirtinis santy-

kis su praeitimi. Tam tikru atžvilgiu Nekrošius siūlo postmodernistinį kančios perdirbinį, lengvą kultūrinę mistifikaciją, atribotą nuo vertinimų, siekiančių ne tiek permąstyti laikmečio traumas, kiek „iš naujo pažadinti praeities jausmą“. Kadaisė šį bruožą vaizdžiai nusakė Fredricas Jamesonas, priskyres jį nostalgikam kinui. „Cinke“ nostalgikas sovietinis romantizmas įgauna realų matmenį, ataidintį iš autentiškos režisieriaus patirties, todėl ir sukauptos istorinės prasmės čia tampa ne tiek socialiniais konstruktais, ne objektyviais sovietinės santvarkos veikimo įrodymais, kiek subjektyvaus žvilgsnio į praeitį išraiška.

Subjektyvus ar biografinis santykis su istorija paprastai reikalauja pasakotojo, galinčio ne tik prisiminti tai, kas atrodo svarbu režisieriui, bet ir atskleisti asmeninį jo požiūrį į tikrovę. Gal todėl Nekrošiui vis dažniau prisireikia pasakotojo balso. Pagal Dante's Alighieri'o „Dieviškąją komediją“ režisuotame spektakliu cikle šis vaidmuo buvo patikėtas Dantei (Rolandas Kazlas), vedžijusiam personažus po epinės poemos užkaborius, o „Cinke“ jį įkūnija pati Aleksijevič (Aldona Bendoriūtė), virstanti savotiška režisieriaus personifikacija, jo *alter ego*, per kurį konkretizuojamas savasis pasaulio matymas. Aleksijevič, kaip centrinė figūra, čia nebeprisiklauso uždaram, monolitiniam dramos pasauliui, nėra herojinis personažas, apie kurį sukasi visas veiksmas, o pasirodo kaip periferinė situacijų dalyvė, tik apjungianti punktyriškai sekamus epizodus, dažniau stebinti įvykius iš šalies negu į juos įsitraukianti. Būti „Cinke“ kaip ir daugelyje pastarojo meto spektaklių režisierius eliminuoja, palikdamas tuščią erdvę aktorių improvizacijoms, sceninių įvaizdžių, objektų, gestų žaismei, iš ko ir atsiranda Nekrošiaus teatras. Nykią, buitinę sovietinę kasdienybę čia mena tik vienintelis stabilus scenografinis elementas – scenos gilumoje užsilikęs geležinis stovas kilimams dulkinti, vizualinėje scenos konstrukcijoje tampantis paveikslo rėmais (scenografas Marius Nekrošius). Po šiuo kiemo „ekranu“ susibėgę pailsėti aktoriai, vaidinantys po kelis vaidmenis, stebės, kas dedasi, ir kurs istoriją, atverdami Aleksijevič prisiminimų, minčių, būsenų klotus. Jiems

akompanuos kone per visą spektaklį nenutylanti Algirdo Martinaičio parinkta ir aranžuota įvairiausių laikotarpių ir stilių muzika.

Rašytojos kelionę Nekrošius pradeda vaikystės scena, kurioje jaunoji Svetlana (Ieva Kaniušaitė) pristatoma kaip užsispyrusi, tvirto charakterio, valdingo būdo mergaičiukė, atkakliai bandanti prisiminti eilėraščių, žaisliniu botagėliu muštruojanti dovanotus drambliukus. Bendoriūtės Aleksijevič išsaugos šiuos bruožus, išlikdama ir vaikiškai užsispyrusi, ir jautri kitų skausmui, tvirta nepalenkiamais savo sprendimais ir kartu neapsisprendžianti, kur skristi. Kitų prasčiokiškumo fone ji kartais koketiška, savimi pasitikinti moteris, o kartais, pavyzdžiui, teisme virsta paaugle, susigūžusia prieš valdžios demonstruojamą galią. Sunkiausiomis akimirkomis ją lydės iš gimtadienio atklydęs *Happy birthday* motyvas, nutraukiantis skausmingas išpažintis ir primenantis, kad reikia gyventi toliau. Tačiau prieš tai dar bus kelionė laiku, lėktuvas su besisukančiais propeleriais atskraidins suaugusią Svetlaną, jau garsią rašytoją, atgal į socialistinę realybę. Čia telefonai neveiks, technika strigs, tačiau iš dangaus nusileidęs parašiutininkas maloniai prideds cigaretę. Aleksijevič temps magnetofoną, apsunkusį nuo įrašytų istorijų, stebės kasdienybės spektaklį, tačiau jos neįtrauks nei herojiški ritualai, paženklinanti mirtimi, nei atpalaiduojantis kolektyvinių pirčių džiaugsmas. Ne į visas duris pasibeldusi ji bus geranoriškai priimta, todėl atgauti dvasinių jėgų eis į „talkučkę“, kur „iš po skverno“ pardavinėjami medaliai ir knygos. Iki pirmo pavojaus švilpuko... Pirmo skausmingo susitikimo...

Motinos (Aušra Pukelytė) ir Aleksijevič pokalbis – dramatiškiausia spektaklio dalis, vienu taikliu gestu nusakanti kone visą rašytojos, šioje scenoje neištariančios nė žodžio, kūrybinės egzistencijos prasmę. Įžengusi pro atviras duris, Aleksijevič be jokių sentimentų, be įžangų priremia Motiną prie sienos, visu kūnu užguldamą, užspausdamą jai krūtinę, nepalikdama jokio plyšio, pro kurį galėtų prasiskverbti bent menkiausias melas. Motinai nelieta kito pasirinkimo, kaip papasakoti savo sūnaus istoriją. DUSDAMA

ji sunkiai beria žodžius, retkarčiais, išsilaisvinusi iš atvykėlės gniaužtų, makteli degtinės, sugrįžta ir vėl pasakoja tol, kol abiejų skausmas susilieja. Užima kvapą ir žiūrovams. Daugiau tokių empatiškų susitikimų nebus, Aleksijevič vėl prisiims stebėtojos vaidmenį, o per pašnekesį su kareiviu (Adomas Juška), atskleidžiančiu dvi rusų paslaptis – tai knygos ir degtinės, – matysime jau kitokią Svetlaną. Pokalbį nuolat pertraukiantis jos „uch“ ir švelniai skaldomi koketiški antausiai suteiks šiai scenai flirto su jaunučiu pašnekovu prieskonį.

Koketiška Aleksijevič išliks ir duodama ištikimybės priesaiką SSRS, tačiau šį kartą ji flirtuos su Įstatymu, o koketiškumas išryškins pasipriešinimo azartą, konfliktišką asmenybės susidūrimą su sistema. Neatsitiktinai ši scena pakartojama tris kartus. Įvairiomis progomis kartojamas veiksmas įgauna ritualo statusą, pabrėžia ne tik atliekamo veiksmo reikšmingumą, bet ir įtvirtina normą kaip Įstatymą, kurio privalu laikytis. Pirmą kartą duodama priesaiką rašytoja pasidaro lūpas, užsidega cigaretę, apnuogina pečius. Prisiimdama atvirai įžūlios moters vaidmenį, pažeisdama institucionalizuoto ritualo taisykles, neleistinais peržengdama nustatytas ribas, ji ne prisiekia, o suvaidina normą. Tačiau šis „spektaklis“ pasmerktas žlugti – trečią kartą Aleksijevič prisiekinės, jau klūpėdama ant kelių, tramdydama pyktį ir kūkčiodama. Čia vėl pasigirs *Happy birthday* motyvas, atplukdantis drambliukus, bet šį kartą jie bus su automobilių numeriais. Lojaliems piliečiams sistema atsilygina, ne išimtis ir Aleksijevič. Nekrošius čia tarsi daro mįslingą aliuziją į tai, kad sovietmečiu priesaikos, kaip ir raudonas pasas ar kompartijos nario bilietas, garbingai saugomi celofaniniuose maišeliuose, žmonėms iš tiesų nieko nereiškė, o kolaboravimas su sistema buvo neišvengiamas – norėdamas ramiai gyventi, turėjai nuolatos meluoti, išsisukinėti, flirtuoti su režimu. Priesaikos metu publiką apšviečiantis mirgantis diskotekos rutulys ir plačiai atvertos salės durys – dar vienas iškalbingas režisieriaus gestas, apeliuojantis į žiūrovus, raginantis, kad iš teatro nešdintųsi „dembeliai“ ir kiti neaiškūs tipai.

Ideologinis sovietinio žmogaus portretas atsi-
skleidžia teismo procese,
kurį Nekrošius paverčia
sporto varžybomis. Pa-
gal teisėjo / cenzoriaus
(Sergejus Ivanovas) švil-
puką muštruojama liau-
dis čia pasirodo didi savo
menkumu ir teisinga, nes
gina valstybės interesus,
ragina atlikti internaci-
onalinę pareigą didžiai
tėvynei. Motina (Dalia
Morozovaitė), neseniai
apraudojusi žuvusį sūnų,
jau įtikinta, kad iš karo
grįžo „ne prarastoji, o
atrastoji karta“, kaltina
Aleksijevič, esą ši atėmė

jus sūnaus šlovę. Kareiviai, melagingai žarstę pa-
gyrimus, raudonu siūlu užčiaupia rašytojai burną.
Vieningai skanduojanti minia ragina ją kišti galvą į
kilpą. Tokioje priešiškoje aplinkoje Aleksijevič baimė
ir sutrikimas daug žmogiškesni už kolektyvinę ideo-
loginę drąsą. Vietoj ginamosios kalbos ji ginasi ges-
tais, rodančiais, kad plyšta, sproginėja galva.

Po teismo proceso prasidėjęs chaosas ir atsakymo
nesulaukiantis klausimas, „kas atsitiko?“ nukelia žiū-
rovus į Černobylio žemę, merdinčią, apklotą balta
kaip sniegas drobule. Tragedijos skausmą čia išrėkia
tik Sergejaus Ivanovo imituojamas nebylus smuiko
garsas. Ištuštėjusioje scenoje Aleksijevič, greitakalbe
išskandavusi savąją misiją, vėl užleidžia vietą savo
„herojams“. Nes tiems, kurie buvo katastrofos epicen-
tre, laiko gyventi nebeliko, kiekviena toksiška minu-
tė jau suskaičiuota. Simboliškai nuskamba scena prie
šachmatų stalo, kur vyras (Adomas Juška) ir moteris
(Ieva Kaniušaitė) lošia iš laiko. Grėsmingai tiksint
metronomui, Kaniušaitės Liusenka kone springda-
ma skuba papasakoti savo istoriją, ištarti neišsaky-
tus meilės žodžius tam, kurio gyvenimas kaip tos

Spektaklio „Cinkas“ scena. Lauros Vansevičienės nuotraukos

baltos figūrėlės, nenumaldomai judančios juodųjų
link, jau paženklintas mirties. Žmogaus laikas turi
ribas, ateina momentas, kai sužaidžiama paskutinė
partija. Bendoriūtės Aleksijevič, šią sceną stebėjusi
iš šalies, globėjiškai guodžia ir linksmina liūdinčią
Liusenką, dėl jos suvaidindama klounadą. Įsikąsti į
ranką, kad pasitikrintų, ar nesapnuoja, ją priverčia
vyro (Sergejus Ivanovas), praradusio vaiką, mono-
logas. Viskas, kas jam liko iš kadaise turėtų namų –
tai durys, ant kurių buvo pašarvotas jo tėvas ir ma-
žametė dukra. Jis atėjo paliudyti savo istorijos, nes
kažkas „nori, kad šito neatsimintume“. Tačiau praei-
tis nebesaugoma, viskas tebėra gyva, kaip gyvos ir
Aleksijevič knygos, kuriose užrašyta ateitis. „Aš čia
liksiu“, – tvirtai apsisprendžia rašytoja... ■

¹ Gintautas Mažeikis. Pažadinti iš nebūtos didybės: daugiabalsė Svetlanos Aleksijevič kūryba. Šiaurės Atėnai. 2015, lapkričio 13 d.

² Nerija Putinaitė. Atminti ir pajauti mūsų sovietmetį. *Naujasis židinys* – *Aidai*. 2015, nr. 8, p. 58.

„DREAMLAND“ – JŲ SVAJONIŲ LIETUVA

Internetiniai šaltiniai pateikia įvairias sąvokos *pabėgėlis* formuluotes, bet jų prasmė gana panaši. Apibendrinus galima sakyti, kad pabėgėlis – tai žmogus, **priverstas** palikti savo šalį dėl religinių, politinių, rasinių persekiojimų ar dėl karo, kilusio jo šalyje. Kitaip tariant, tai žmogus, kuriam jo valstybės ar aplinkinių valstybių valdžios daromos klaidos ar skriaudos neleidžia pakilti aukščiau negu antrasis Abrahamo Maslow piramidės laiptelis.

Sąvoka *pabėgėlis* dažno lietuvių galvoje pradėjo keistis, kai konfliktas Sirijoje išaugo į iki šiol tebesitęsiantį karą, kurį kurstančios jėgos verčia žmones masiškai bėgti iš gimtinės. Kilus vadinamajai pabėgėlių krizei, ši sąvoka, regis, dažniau koduoja tokią informaciją – tai jaunas ar vidutinio amžiaus vyras musulmonas, ieškantis geresnio gyvenimo ekonomiškai stipriose šalyse, ketinantis gyventi iš pašalpų ir / ar vykdyti teroristinius išpuolius. Įdomu, kad toks požiūris paremtas tikrai nuogirdomis, nes tiesiogiai susidūrę su pabėgėliais yra labai nedaug lietuvių. Nuomonę formuoja ir žiniasklaida, turbūt labiausiai prisidedanti prie to, kad didėja pabėgėlių (ir musulmonų apskritai) baimė. Vaidas Jauniškis tekste „Žiniasklaidos dangus“, remdamasis sociologinių apklausų duomenimis, rašė: „žmonės jaučiasi nesaugūs pirmiausia dėl to, kad apie nusikaltimus rašoma, rodoma, bet patys asmeniškai negalėjo prisiminti, kad kas būtų atsitikę jiems ar jų giminėms.“¹ Perfrazuojant galėtų skambėti taip: atvykėlių nemėgstu, jų bijau, nes kažkas sakė, kad pabėgėliai pavojingi; pats to patikrinti

negaliu, niekada nesu su tokiais susidūręs ir nenorėčiau rizikuoti susidurdamas.

Dokumentinio teatro temai skirtame *Teatro žurnalo* numeryje keletas autorių užsiminė, kad dokumentinis teatras gali tapti atsvara žiniasklaidai. Teatrologė Rasa Vasinauskaitė rašo: „[...] *pas mus daugelį dokumentinio teatro uždavinių itin aktyviai vykdo visas istorinių, politinių ir socialinių problemų viešinimo, net sprendimo formas monopolizavusi televizija, t. y. žiniasklaida*, [todėl] *teatrui atsiveria neribotos jos kritikos galimybės*.“² Tokią funkciją pastaruoju metu tarsi prisiima vykdyti Lietuvos nacionalinis dramos teatras, šiam sezonui pasirinkęs šūkį „Po tiesos mirties“. Beje, pirmajame LNDT organizuojamų „Pokalbių NE apie teatrą“ susitikime vienas iš diskusijos dalyvių įnirtingai tikino, kad tiesos niekada ir nebuvo, nes ji reliatyvi, vadinasi, tai, apie ką kalba dokumentinis teatras, irgi yra tik viena iš tiesos versijų. O pagrindinis skirtumas tarp tokio teatro ir žiniasklaidos yra tas, kad ši pateikia apibendrintą tiesą, nebūtinai sutampančią su ją skleidžiančių žurnalistų tiesa. Dokumentinis teatras dažniau pristato keletą skirtingų tiesų, o apsispręsti dėl jų leidžia žiūrovams.

Po praėjusio sezono pasirodžiusios „Žalios pievelės“, sulaukusios teigiamų atgarsių, dalis šio spektaklio kūrybinės komandos toliau tęsia minėtą praktiką – susipažįsta su tiksline žmonių grupe, analizuoja realias situacijas, atspindinčias pasirinktą temą, iš jų dėlioja dramaturgiją ir stato spektaklį. Naujausiam projektui

Rimantas Ribačiauskas ir Kristina Savickienė subūrė visiškai naują (antrą kartą drauge dirba tik šviesų dailininkas Vilius Vilutis) komandą su jaunu režisieriumi Mantu Jančiausku priešakyje. Spektaklyje „Dreamland“ savo istorijas pasakoja Lietuvoje gyvenantys pabėgėliai Feyzanur Onal iš Turkijos, Abdo Zeinas Al Abedeenas iš Libano, afganistanietis Zabi Ahmadis, rusai Vsevolodas Černozubas ir Daniilas Konstantinovas.

Priežasčių atžvilgiu pabėgėlių problema aprėpta gana plačiai – tai du rusai, pabėgę nuo juos persekiojančio režimo, mylimos moters šalį pasirinkęs libanietis, dėl neramumų savo šalyje į Lietuvą atvykusi turkė ir afganistanietis, persekiotas už pagalbą (ne karinę) NATO kariams. Visi, išskyrus nebent libanietį Abdo, *pabėgo* iš gimtosios šalies, nes buvo persekiojami dėl savo veiksmų ar pažiūrų. Šiuo atžvilgiu Lietuva jiems iš tikrųjų yra laisvės žemė, nors mes patys, žinoma, to jau nebelaikome išskirtine vertybe, greičiau savaime suprantamu dalyku. Mūsų šalyje šie žmonės yra todėl, kad čia jiems saugiau negu namuose – ši idėja tekstuose skambėjo labai aiškiai, nors fonas nuolat tą neigė, iliustruodamas kitokio pobūdžio saugumo trūkumą. Išgirdę atvykėlių istorijas, tuoj pat išgirstame garso įrašą, kuriame vienas per kitą beriami komentarai, atskleidžiantys tiek įprastas, tiek netikėtas lietuvių reakcijas į žmogų, akivaizdžiai priklausantį kitai kultūrai. Kontrastą nuolat pabrėžia ir vienintelė scenografijos detalė – ant Laurynos Liepaitės sukurto kubo sienų rodomos videoprojekcijos (autoriai – Aneta Bublytė ir Aivaras Ligeika). Viena iš jų primena biblinį apaštalo Tomo abejonių (netikėjimo) motyvą (ypač jį atspin-

„Dreamland“. Videoprojekcija pagal Caravaggio paveikslą. Režisierius Mantas JANČIAUSKAS

dintį Michelangelo Merisi de Caravaggio paveikslą) – žmogus beda pirštu į apnuogintą Abdo šoną, o kiti bando pamatyti ir įsitikinti, ar pirštas įstrigs, ar tik perskros orą. Spektaklio kontekste toks motyvas skamba ironiškai ir žiaurokai – kvailių būrys spokso į žmogų, vizualiai išsiskiriantį iš minios, o jis priverstas tenkinti jų norus ir „prisistatyti“ patikrai, kad tikrintojai nuspręstų, ar jį priims į savo bendruomenę.

Tikėtina, kad kiti vaizdai, projektuojami ant kubo sienų, irgi atspindi paveikslų motyvus, tačiau ne viską pavyko atpažinti. Čia galima kalbėti apie tam tikrą pasirengimą, kurio iš žiūrovų reikalauja „Dreamland“, – turiu omenyje ne tik dailės istorijos žinias. LNDT interneto svetainėje spektaklis pristatomas kaip atveriantis imigrantų būseną, vadinasi, empatijos tarsi turėtų pakakti tam, kad perskaitytume jo idėjas. Be to, žmonės scenoje nėra aktoriai, jie – pasakotojai, vadinasi, svarbiausia informacija koduota tekste. Tačiau pasakojamos penkių žmonių, atvykusių iš keturių skirtingų šalių, istorijos, glaudžiai susipynusios su įvykiais tose valstybėse, su asmenine patirtimi, vie-

šąja nuomone, tad natūralu, kad žiūrovams viską išgirsti ir „suvirškinti“ yra nepaprastai sudėtinga. Nors greičiausiai pateikiama tik maža dalelė visos informacijos, kurią surinko kūrybinė komanda, tačiau net ir apibendrinta pažintis su keliais skirtingais kontekstais reikalauja tam tikro pasirengimo. Čia jau galėtų prisidėti teatras, parengdamas, pavyzdžiui, programėlę su svarbiausia informacija apie spektaklyje minimus įvykius ar tiesiog šalių, kuriose gimė spektaklio herojai, pastarojo meto istorijos priminimu. Juolab kad toje pačioje salėje per festivalį *Sirenos* rodytame spektaklyje apie emigrantes valytojas „Švarus miestas“ jau buvo taikyta panaši praktika.

Kita vertus, gal pagrindinės idėjos, kurias norėjo iškelti „Dreamland“ kūrybinė komanda, visai nereikalauja išmanyti konteksto. Diskusijoje, vykusioje po spektaklio, Kristina Savickienė teigė, kad jie kalba apie būtinybę suprasti ir gerbti vienam kitą, leidžiant visiems gyventi taip, kaip jiems atrodo geriausia, neprimetant savo sąlygų, – tai svarbu ne vien kitų tautų, rasių, bet ir aplinkinių atžvilgiu. Šiai idėjai galėtų pakakti to, kas sudėta į dramaturginę medžiagą, – žmonių prisistatymas, žuvusiųjų paminėjimas, gyvenimo gimtinėje istorijos, kelionių maršrutai, pokalbiai telefonu su namiškiais. Tokia dramaturgija atskleidžia, kad pabėgimo faktas nepaverčia žmogaus iš principo svetimu kuriai nors civilizacijai. Šie žmonės (ar bent didžioji jų dalis) – kaip ir dauguma iš mūsų – nori saugiai gyventi gimtojoje šalyje su savo šeima, tačiau negali to daryti, nes kažkam, turinčiam galią, kiekvienas savarankiškai mąstantis asmuo yra kliūtis godumui ar instinktams tenkinti. Šiuo atžvilgiu „Dreamland“ kūrėjai sudarė sąlygas žiūrovams ne tik susidurti (galbūt pirmą kartą) su Lietuvoje gyvenančiais pabėgėliais, bet ir patikrinti, kiek jie patys geba priimti kitokį žmogų ir leisti jam naudotis tuo, ką mūsų tėvai ir mes patys kūrėme visą gyvenimą, bei suteikti atvykėliui galimybę kartu kurti bendrą gerovę.

„Dreamland“ plėtoja ne vien pabėgėlių temą – spektaklis iš principo ugdo viso pasaulio kaip namų sampratą, ragina neskirstyti žmonių į kategorijas MES ir JIE. Beje, šiuo požiūriu labai svarbu, kad po spektaklių

vyktų diskusijos. Pašnekesys po premjeros tapo antra spektaklio dalimi, kurioje atsiskleidė kita dokumentikos pusė – daugumai žiūrovų klausiant, kaip atvykėliai bando integruotis Lietuvoje, dingteli mintis, kad nėsąmoningai keliame reikalavimus pabėgėliams. Lygia greta kuriasi gailesčio persmelkta tolerancija, leidžianti žmonėms išskirti „kitokius“ iš minios (vadinasi, patiems būti pranašesniems) ir nesijausti dėl to blogai.

Galvodama apie spektaklį keletą dienų, galiausiai suvokiau, kad apie žmones scenoje sužinojau labai nedaug – kur kas mažiau negu iš kokio nors dokumentinio filmo, fotografijos, šiuolaikinio meno parodos... Tai visiškai subjektyvu, tačiau kone per visą spektaklį neapleido jausmas, kad istorijos arba neprivedamos prie esmės, arba kalbama ne visai apie tai, apie ką kūrėjai norėjo kalbėti, vos pradėję projektą. Nenustebčiau, jei pasirodytų, kad pradinė komandos idėja visiškai pasikeitė, nes analizuojant temą teko remtis ne tuo, kuo norėtum, o tuo, kuo su tavim pasidalijo žmonės. Ir tai puiku, nes įsikibimas į pradinę idėją ir bandymas prie jos pritempti naujas žinias galėtų baigtis beprasmišku minčių kratiniu scenoje. Diskusijoje po spektaklio Jančiauskas užsiminė, kad buvo tekstų, kurių negalėjo dėti į spektaklį, nes tai keltų pavojų tiek kalbantiesiems, tiek kūrybinei komandai. Kaip pavyzdį režisierius paminėjo tylaus monologo apie Turkiją sceną, tačiau greičiausiai tai ne vienintelė istorija, kurią teko nutylėti. Jei taip buvo iš tikrųjų, tada šiek tiek gaila, kad pats tylos, negalėjimo kalbėti motyvas spektaklyje nėra stipriau akcentuojamas. Dramaturgija sudėliota taip, kad chaotiški, tarpusavyje nesusiję pasakojimai įgautų tvarkingą struktūrą, tarsi bandoma apgauti publiką, esą scenoje kalbama visiškai atvirai. Tačiau jei taip iš tikrųjų nėra (o praleistas tylusis monologas tą sufleruoja), griūna tiek Lietuvos, tiek bet kurios kitos šalies kaip *dreamland* koncepcija. Visi atvykėliai išvien tikina, kad čia jie jaučiasi saugūs, tačiau argi į saugumo apibrėžimą neįeina ir žodžio laisvė? Atsiveria dar viena problema, tokia pat didelė kaip ir nusiteikimas atstumti kitokį žmogų – nė viena valstybė negalės užtikrinti visiškos žodžio laisvės, kol

kitos valstybės šią laisvę ribos. Pasaulis yra kompleksiškas, tad sergant vienam „organui“ kiti irgi nebegali tvarkingai funkcionuoti.

Po spektaklio eidama namo, klausiausi įrašo, kuriame amerikiečių rašytojas Steve'as Ericksonas užsiminė: jei žmogui kažkas nėra svarbu, niekas neprivers, kad jam tai rūpėtų. Spektaklyje afganistanietis Zabi pasakoja apie tai, kaip bėgdamas nuo grasinimų atsidūrė Lietuvoje, kaip Migracijos departamentas (pastaruoju metu spaudoje sulaukęs daug kritikos) jau keletą kartų atmetė jo prašymą suteikti leidimą gyventi mūsų šalyje. Dvejus su puse metų Zabi gyvena Pabėgėlių centre Pabradėje ir laukia paskutinio sprendimo, kuris lems, ar jam bus leista žmoniškomis sąlygomis gyventi ir dirbti Lietuvoje, ar bus išsiųstas namo, kur jam gresia mirtis. Panaši situacija nuskambėjo Facebook socialiniame tinkle liepos pradžioje, kai Andrius Tapinas pavišino rusų žurnalisto Jevgenijaus Titovo istoriją – prieš metus dėl persekiojimų jis pabėgo į Lietuvą, tačiau Migracijos departamentas nusprendė, esą nepakanka įrodymų, kad Titovas yra persekiojamas savo šalyje, todėl atmetė politinio prieglobsčio prašymą. Po Tapino pasipiktinimo problemą pradėta spręsti, rusų žurnalistas įdarbintas *Laisvės TV*, panašiai kaip Zabi įdarbintas LNDT spektaklyje, taigi ne tik jam reikia Lietuvos, bet ir Lietuvai reikia Zabi. Tačiau pirmoji istorija sulaukė daug dėmesio, nes mums rūpi pasipriešinimas Kremliaus valdžiai, mums rūpi ir Andriaus Tapino nuomonė. Bet ar mums gali rūpėti vienišas žmogus iš Afganistano, persekiojamas už bendradarbiavimą su NATO (mūsų sąjungininkų!) kariais? Atsakymas labai baisus, bet kažin, ar neteis-

„Dreamland“. Režisierius Mantas JANČIAUSKAS

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

gas – vargu, ar žmonės iš tikrųjų tuo susirūpins. O čia „Dreamland“ ir vėl atsiskleidžia kaip terpė žiūrovams susitikti su pačiais savimi ir galbūt suvokti, kad jie nėra tokie atviri pasauliui, kokie manė esantys.

Vaikystėje iš vieno svarbaus žmogaus išgirdau frazę: „Reikia džiaugtis, kad Lietuvoje žemas pragyvenimo lygis, nes tai mus apsaugo nuo parazituojančių juodaodžių ir musulmonų.“ Nemanau, kad taip mąstantiems asmenims „Dreamland“ padarytų kokią nors įtaką – spektaklis nieko nemoko, nieko neteigia ir sunku įsivaizduoti, kad radikalesnių pažiūrų žmonės jis nuteiktų keisti savo požiūrį į atvykėlius. Tad spektaklis, matyt, bus sėkmingas tiek, kiek jį pamatę žiūrovai jausis paraginanti domėtis tuo, kas, o svarbiausia – kodėl vyksta pasaulyje, bei svarstyti, ar savo požiūrį susidarome patys, ar pasiduodame masinės informacijos priemonių diktatui. ■

¹ V. Jauniškis. Žiniasklaidos dangus. Prieiga internete: <http://lzinios.lt/lzinios/Komentarai/ziniasklaidos-dangus/243525/> (žr. 2017-12-05)

² R. Vasinauskaitė. Tiesa, tikrovė, turinys. Dokumentinio teatro (Lietuvoje) pėdsakais. Teatro žurnalas, nr. 8, p. 6.

KONCEPTUALIZMAS NĖRA MADA – TAI VIENA IŠ SPECIALIZACIJOS FORMŲ

Apie taikomąjį meną su Redu DIRŽIU kalbasi Kęstutis ŠAPOKA

Kultūros barų nr. 10 paskelbtas pokalbis su stiklo menininke Indre Stulgaite-Kriukiene apie stiklo meno padėtį Lietuvoje ir apie taikomąjį meną apskritai sukėlė atgarsį. Pratęsti pokalbį nusprendė taikomųjų menų atstovas Redas Diržys, 1986–1991 m. Talino dailės institute studijavęs metalo specialybę. Dar prieš studijas, mokydamasis Alytaus dailės mokykloje, artimai susipažino su keramikos specifika, padedamas mokytojo Vytauto Ledo. Grįžęs iš Talino, reiškėsi kaip juvelyras ir skulptorius, vėliau pasuko į performatyvų ir conceptualų, ideologiškai angažuotą meną, tačiau, paties Diržio teigimu, širdyje išliko „taikomistas“. Taigi turi patirties tiek taikomųjų, tiek vaizduojamųjų conceptualiųjų menų srityje. Jo mintys įdomiai pratęsia diskusiją, užsimezgusią po publikacijos „Negąsdinkime vieni kitų. Pokalbis su stiklo menininke Indre Stulgaite-Kriukiene“.

Kęstutis Šapoka. *Redai, kaip atsitiko, kad stojai į Talino, bet ne į Vilniaus dailės institutą?*

Redas Diržys. Iš tavęs – vilniečio – kaip tik tokio klausimo ir tikėjau (juokiasi). Į VDI skulptūros specialybę stojau dvejus metus iš eilės. Manęs nepriėmė. Todėl bandžiau laimėti ten, kur buvo vietų, o Lietuvos SSR jų turėdavo Talino dailės institute. Pasirinkau „medžio“ specialybę. Nelabai įsivaizdavau, ką tai reiškia. Kai paklausiau, kokie egzaminai į „medį“, atsakė, kad interjero dizainas... Nieko neišmaniau apie šią sritį. Tada pasidomėjau, kokie egzaminai į „metalą“? Atsakė, kad reikės paišyti. Persiorientavęs įstojau į Talino dailės institutą ir tapau „metalistu“.

VDI tuo metu, kiek žinau, buvo gana griežta skirtis tarp taikomojo ir vaizduojamojo meno. O kaip Talino dailės institute?

Skirtis buvo, tačiau specifinė, kitokia negu Lietuvoje. Įdomu, kad estai buvo labiau sureikšminę būtent taikomąjį meno pradą, ypač architektūrą, nes turėjo

galias tradicijas. Žinoma, kažkiek elitizuotas buvo ir vaizduojamasis menas, susijęs su socrealizmu. Taikomuosius menus estai laikė laisvais nuo ideologijos. Taigi kurdamas taikomąjį meną galėjai jaustis laisviau. Toks požiūris paradoksaliai atsispindėjo net vaizduojamajame jų mene – patys radikaliesiems estų menininkams atėjo iš architektūros arba kitų taikomųjų menų. Estams tai buvo norma. Apskritai visas jų menas visada buvo ideologiškai labiau angažuotas negu lietuvių. Estijos menininkai kėlė politinius pasipriešinimo klausimus, pas mus to nebuvo.

Ar turi omenyje, kad patys menininkai savo menu kalbėjo apie politiką, ar kad dailė buvo politizuota „iš viršaus“?

Dailė, žinoma, buvo kažkiek politizuota iš viršaus, bet aš turiu omenyje pačių menininkų ideologizavimąsi, priešinimąsi iš viršaus nuleidžiamai politikai. Kalbu apie politizavimąsi iš apačios. Ne iš karto tą supratau, nes atėjęs iš lietuviškos aplinkos visur ieško-

jau romantikos. Kai po studijų Taline grįžau į Lietuvą, meninė aplinka atrodė bekraujė ir bekvapė. Pasigedau ideologinio dailininkų sąmoningumo.

Tyčia pradėjau nuo tolimesnių dalykų, pamažu krepdamas mūsų vietinės tiek 10-ojo dešimtmečio pradžios, tiek dabartinės situacijos link ir prie taikomųjų menų „konceptualumo“, nes šis klausimas, panašu, tebėra aktualus.

Konceptualusis menas yra viso labo nauja specializacija. Stebiuosi, kad Vilniaus dailės akademijoje dar nėra Konceptualiojo meno katedros. Joje galėtų dėstyti filologai, šnekėdami apie teksto sampratą, sąvokų esmę, tropologinius elementus. Nes visi mūsų konceptualistai vartoja buitinio lygmens sąvokas. Šiuo atžvilgiu tiek „vaizduojamistams“, tiek „taikomistams“ tiesiog trūksta bendrojo pasirengimo. Jie nepastebėjo, kad konceptualizmas nėra mada – tai viena iš specializacijos formų.

Sovietmečiu būti vadinamam taikomistu vietinėje aplinkoje reiškė pažeminimą. Taikomųjų menų katedros VDI jautėsi tarsi podukros. Tai buvo naudinga vaizduojamojo meno atstovams, nes reikia kažką pažeminti, nustumti, kad pats atrodytum didesnis, svarbesnis. O vadinamieji taikomistai, kuriuos puikiai pažįstu, nes brendau jų aplinkoje, irgi turėjo ambicijų būti menininkais, kad šiuo požiūriu atsiskirtų nuo meistrų.

Atsimenu tą nevisavertiškumo jausmą. Kai ketinau stoti į Vilniaus dailės akademiją, nuėjau į keleto katedrų „atvirų durų dienas“. Kai pakliūdavau į taikomistų „kursijas“, šalia pasakojimo apie specialybės dalykus visada būdavo priduriama, kad būsimieji studentai mokysis ne tik specialybės dalykų, jie galės kurti ir meną...

„Tikro menininko“ sąvoka akumuliuojo kapitalą, nors sovietmečiu kapitalo sąvokos, žinoma, nevartojoje, tai buvo labiau susiję su visuomeniniu statusu ir privilegijomis. Statusas siejosi ir su valstybiniais užsakymais. Negalėčiau teigti šimtu procentų, tačiau vaizduojamieji menai, kiek atsimenu, buvo geriau apmokami negu taikomieji. Egzistavo užsakymų įkainiai. Imkime kad ir kokį nors pano... Figūratyvinė kompozicija būdavo įkainojama dešimt kartų brangiau negu

vadinamoji dekoratyvinė, sudaryta iš geometrinių elementų ar augalinių motyvų. Todėl dekoratyvines kompozicijas darydavo taikomistai, o imtis figūrinių galėdavo tik tie, kurie turi vaizduojamojo meno kvalifikaciją. Šis statuso aspektas, nubrėžiantis labai aiškias specializacijos ribas, taikomistus visą laiką slėgė.

Svajonė ir Paulius Stanikai pasakojo, kad sovietmečio pabaigoje darė didelį keramikos pano Dauguose, kažkokio technikum ar įstaigos patalpose. Tai buvo valstybinis užsakymas, juk Svajonė – diplomuota keramikė. Jie du nusprendė dekoratyvinę kompoziciją „sufigūrinti“, nes tokiu atveju galioja visai kiti įkainiai. Taigi augalų, gėlių kotelius ir žiedelius stilizavo į „kojeles, rankeles ir galveles“. Kai komisija jas visas suskaičiavo, sumokėjo tokį kosminį pagal tuos laikus honorarą, kad autoriai žagtelėjo... Tiesa, tuo metu kaip tik prasidėjo infliacija ir įspūdinga suma per savaitę visiškai nuvertėjo.

Tai tipiškas pavyzdys. Stanikai šį reikalą traktavo kaip tikri taikomistai – pragmatiškai. O vaizduojamojo meno atstovai visada dangstosi kažkokiomis „kompozicijomis“, turi savo „stiliaus“ suvokimą... Komerciją jie priskiria „žemesnei kastai“. Tikras menininkas tariamai neturėtų veltis į komerciją. O pervartų laikais, kai Stanikai kūrė savąjį pano, keitėsi socioekonominiai santykiai. Galima sakyti, išnyko ribos ir visi tariamai tapo lygūs. Taikomistams niekas nebedraudė kurti figūratyvų, į šalį pasitraukė vadinamosios „meno tarybos“ su ideologiniu antstatu. Toji pervartų situacija buvo palanki taikomajam menui, nes lipdyti galvas ekonomiškai naudingiau negu trikampius. Tačiau kartą prasidėjo šitų dalykų iškraipymas.

Kur link nukrypo taikomasis menas?

Į galvą šovė Čekijos pavyzdys. Mano geras bičiulis Martinas Zetas, skulptorius (ir jo tėvas buvo garsus komunistinės Čekoslovakijos skulptorius), į devyniasdešimtųjų virsmus reagavo jautriai ir idealistiškai. O keramikos, ypač dizaino, atstovai žaibiškai perprato rinkos dėsnius ir pradėjo kurti tai, kas tuo metu turėjo paklausą. Taigi skulptoriai, kurie vis dar laikėsi įsikibę „vidinių dvasinių vibracijų“, „aukštesnių prasmų“

ir sąryšio su Dievu, iškart pralošė. Jie nepastebėjo, kad niekam to nebereikia. Prakutę taikomistai, raštingesni ir išradingesni rinkodaros požiūriu, skulptorius, mokačius apdirbti akmenį, lipdyti, samdė kaip paprastus darbininkus. Kaip taikomistus. Pavyzdžiui, Martinas bent pora dešimtmečių po komunistinės santvarkos griūties uždarbiavo, tarnaudamas meistrui-taikomistui naujesiems taikomistams, virtusiems vaizduojamaisiais.

Kokia taikomojo meno padėtis 10-ojo dešimtmečio pradžioje buvo Estijoje?

Kaip minėjau, didžioji estų avangardistų dalis prieš tai buvo taikomistai, imkime kad ir Leonardą Lapiną, Raoulį Kurvitzą, Jurį Arraką... Arrakas buvo „metalistas“. Matti's Karminas, vienas radikalesnių skulptorių, irgi atėjo iš „metalo“. Toomas Vintas, regis, apskritai kažkoks biologas... Tiesiog jeigu nori daryti, tai ir darai. O kad išmanai metalo ar kokios kitos medžiagos specifiką, yra privalumas. Tiesiog atsisakai taikomojo meno ir pasuki į sritį, kurią galima vadinti „vaizduojamąja“ ar netgi conceptualia. Estijoje tai daryti turėjo teisę visi. Tačiau niekas nesikratė ir komercinių užsakyimų, kurie buvo atliekami kokybiškai, išlaikant dearamą meninį lygį. Amato požiūriu estai gana lengvai tą priėmė, nes atsirado niša. Todėl Estijoje, kiek atsimenu, tokio didelio susipriešinimo tarp taikomojo ir vaizduojamojo meno kaip Lietuvoje nebuvo.

Nuo 10-ojo dešimtmečio pradžios lietuvių taikomistai kaip įmanydami stengėsi tapti menininkais, bet niekaip negalėjo paleisti iš rankų amato, kuris tarsi traukė juos žemyn. Antra vertus, jie jokia būdu nenorėjo būti laikomi amatininkais. Ir tai, sakyčiau, atspindi tam tikrą klasinį klausimą, nes taikomojo meno atstovai, mano manymu, priklauso buržuaziniam tipui. Būtent jie proletarinį lygmenį atskiria nuo meninio lygmens. Taikomistai linkę labai sureikšminti mažą tiražą, niekindami „daugiatiražinį“ principą arba masinę produkciją. Egzistuoja netgi terminas „mažatiražininkai“, žinoma, su pozityviu priklausymo elitui prieskoniu. Ar tarp tapytojų Dailės akademijoje buvo „mažatiražininkų“? Sakykime, nutapančių ne daugiau

kaip šešias kopijas? (Juokiasi.) Fotografai vartoja „mažatiražininko“ terminą. Grafikai irgi.

Ne, tarp tapytojų mažatiražininkų nebuvo... Ne tuo atžvilgiu, kad visi buvo daugiatiražininkai (juokiasi), o tuo, kad tapyboje net kopija laikoma unikaliu kūriniu. Net kopija nėra kartojama!

Nors, gerai pagalvojus, tapytojas Šarūnas Sauka yra prie vietinės rinkos gerai prisitaikęs taikomistas. Net abejočiau, ar galima jį priskirti „mažatiražininkams“ (juokiasi).

Minėjai taikomistų nenorą vadintis amatininkais. Koks paprastai būna taikomistų santykis su meistras?

Sovietmečiu, o ir vėliau, pas mus visada buvo aiški skirtis. Aš geriau susipažinęs su „metalo“ amatu. VDI tokios katedros nebuvo, metalo specialistus rengė Telšių dailės technikumai. Iš Talino su menininkų diplomais grįžę „metalistai“ buvo laikomi pusdieviais. Tarsi atkeliavę iš kosmoso. Susidėliojo gana aiški hierarchija – meistras, kurie žino, kad iki Talino jiems „toli“, ir „pateptieji“, baigę Talino institutą, atseit protingesni, geresni, išmanesni.

Telšių dailės technikumai rengdavo labai gerus metalo apdirbimo meistrus. Jie skulptoriams darydavo skulptūras. Pavyzdžiui, Stanislovas Kuzma samdydavo tokį Vytautą, pravarde „Ventilis“, pamiršau jo pavardę... Gal Navickas... Kombinate ir restauracinėse dirbtuvėse dirbę meistras buvo labai vertinami, nes sugebėdavo atlikti sudėtingas technologines užduotis. Jie patys empiriniu būdu buvo atradę, kaip suvirinti varį, kalti metalą. Vario „auginimo“ genijus buvo toks Arnas. Plačiai žinomas ir kalvio Algirdo Stankaus fenomenas. Skulptoriai, vaizduojamojo meno atstovai, labai gerbė meistrus. Jų tarpusavio statusas buvo lygiavertis. Visi darė tai, ką išmano, vieni kitų nežemino. Jautė abipusę pagarbą.

Kontrastui prisiminiau vieną nutikimą Taline – sovietmečiu daug lietuvių skulptorių liedavo bronzą Estijoje. Skulptorė Dalia Matulaitė atvežė lieti kažką skulptūrą, bet, atrodo, jos net nebaigė, nes nuolat priekaištavo meistras, kad šie nieko neišmano, yra

nemokšos ir panašiai. Nors jos keliami reikalavimai buvo akivaizdžiai neadekvatūs.

Kai sakau, kad skulptoriai ir meistrai vieni kitus gerbė, turiu omenyje ne pačius garsiausius, ne oficiozinius dailininkus. Nes oficiozinių menininkų, kūrusių Leninus, santykiai su meistrais daugiau negu aiškūs – meistrai viską padarydavo, o autoriai atvažiuodavo tik uždėti „autorių“ štrichų. Bet vis tiek buvo ryšys!

O grįžtant prie 10-ojo dešimtmečio, daugelis tikėjosi, kad tokiu būdu sureikšmintas vardas, statusas virs kapitalu, t. y. aukštas visuomeninis statusas, turėtas sovietmečiu, bus automatiškai konvertuotas į kapitalą, į adekvačias pozicijas naujoje visuomenėje. Tačiau ne visiems taip atsitiko. Todėl atsirado daug piktų menininkų.

Gal taikomistų nevisavertiškumo kompleksą ir troškimą tapti „konceptualiais“ lemia tai, kad nėra nei rinkos, nei paklausos? Taikomojo meno rinka žlugo kartu su „Dailės“ kombinatu ir valstybiniais užsakymais, taigi vienintelė išeitis – šlietis prie „šiuolaikinio meno“ rinkos? Dar vienas keistas dalykas – vis skelbiami konkursai paminklams viešosiose erdvėse, čia irgi galėtų būti verslo niša, tačiau ją užima, pavadinkime, konjunktūrinio „meno“ atstovai, kažkoks specifinis verslių asmenų tipas.

Žvelgiant grynai formaliai, Lietuvoje paminklų nišą užėmė ir geriausiai perprato „vaizduojamistai“. Nors jeigu kalbėtume apie tą, kuris daro „sūrius“, t. y. Tadą Gutauską, tai jo generuojamos formos suvokimo požiūriu ganėtinai primityvios, dekoratyvios, o jis pats – tipišką taikomosios-dekoratyvinės dailės atstovas, nes daro būtent tai, kam sovietmečiu būdavo rengiami taikomistai. Jam būdingas ir panašus sentimentalumas, ir prisitaikymas. O tikrieji taikomistai kažkodėl vengia šitos sferos. Bijo daryti tai, ką išmano galbūt geriausiai. Jiems vis atrodo, kad jeigu savo kūryboje naudos

Redas DIRŽYS. Pusė batono. 2000. Gintaras; 8x3,5x12.

elementus, reprezentuojančius ir / ar simuliuojančius „gilią prasmę“, tai jų kūryba taps vertingesnė.

Tačiau konceptualistų, ypač taikomistų, didžiausia problema ta, kad jie nesugeba suformuluoti elementarios koncepcijos. Nes konceptualumas yra lingvistinis triukas. Taikomistai linkę išdarinėti triukus su medžiagomis, o kalbą, tekstą bando pritempti prie to, ką su medžiaga jau padarė. Tai tik žodinis iliustravimas. Žodžio jie nevaldo taip gerai, kaip valdo medžiagą. Todėl nelabai ką gali padaryti tokioje rinkoje, kurios skiriamasis bruožas yra konceptualumas. Jeigu taikomistai nori tapti konceptualistais, jie turėtų atsisakyti visko, ką daro dabar. Tačiau koncentruotis vien į medžiagą, vien į tai, kas yra paklausu, jie irgi nenori. Jų parodos galėtų būti tarsi technologinių pasiekimų pristatymas. Arba jie turėtų generuoti naujas idėjas, požiūrius.

Tiesą sakant, taikomistų-konceptualistų menas nėra visiškai beprasmiškas – greičiau atvirkščiai, nes prasmę generuoja būtent išteklį naikinimas, o jie tą daro labai uoliai... Šiuo atžvilgiu jų darbas hiperprasmingas. Tik nežinau, kam reikia šitiek daug prasmės...

Jei rūpi idėja, tada medžiaga tampa nebesvarbi arba svarbi tik tiek, kiek atitinka konkrečią situaciją. Medžiaga, ypač tokia, kurią ir kaip naudoja taikomistai,

dažniausiai tik trukdo idėjai. Tačiau jie dažnai pasitelkia paradoksalią prasmės apvertimo triuką – jeigu nesvarbu, kokia medžiaga, tai kodėl negalėtų būti stiklas, vitražas, tekstilė, keramika?

Tarp menininkų, neišskiriant ir tapytojų, gajus požiūris, esą nesvarbu, kokius pigmentus, dažus jie naudoja, kas gamino drobes, ant kurių jie tapo, koks jų ryšys su tais, kurie visa tai pagamino. Svarbiausia, kokia mintis toje drobėje surezgama...

Na taip, paveikslo kaip lango į „dvasinį pasaulį“ kliše labai gajį. Taikomistai, panašu, irgi į jį orientuojasi. Viena vertus, prisirišę prie medžiagos, daikto, technologijos, tačiau kartu nori visa tai tarsi „dematerializuoti“, pritempti iki „dvasingumo“, kurį jiems primeta vaizduojamistai kaip aukštesnę, siektiną vertybę.

Geriau pagalvojus, tapytojai irgi yra taikomistai. Nes tapyba – tai specializacija. Tačiau tapytojai, o ir apskritai visi vaizduojamistai, mėgsta kurti istorijas, peržengti vieną ar kitą tabu. Žmonėms patinka, kai kažkas šiek tiek netelpa į rėmus, tai tarsi rodo, kad autorius nėra visiškai prisitaikėlis.

Taikomistams derėtų sugrįžti prie medžiagos. Man atrodo, grynias taikomistas yra Benas Šarka. Jis – tobulas keramikas, nes prisikasė iki medžiagos, t. y. molio, esmės. Jam rūpi tos medžiagos istorija, pradiniai dalykai. Jis nuo tos medžiagos niekada neatitrūks, yra tiesiogiai su ja susijęs. O taikomistai-profesionalai nuo medžiagos atitrūkė.

Čia galima paminėti kelis taikomumo aspektus. Šarkai molis yra esminė gyvenimo sąlyga, be molio jis negalėtų gyventi ne perkeltine, o tiesiogine prasme. Jam molis – gyvas elementas, kurį Šarka valgo, kuriuo gydos.

Kitas aspektas – tradicinė taikomųjų keramika. Kadai, dar sovietmečiu, Algis Uždavinys, rašydamas tekstą apie taikomojo meno parodą, vienos keramikės kūrinių pavadino „kažkokiu makaronų tiltu“. Galima sakyti, kad nuo tų laikų taikomieji menai nė kiek nepasikeitė. VDA Keramikos katedra rengia žmones, kurie nesustodami renčia makaronų tiltus. Tą patį galima pasakyti ir apie kitus taikomuosius menus.

Dar keramika yra toks liaudies amatas, kai kuriami visokie niekučiai. Juos galima priklijuoti prie šaldytuvo, ir labai gražu. Keramika tinka indams, o žmonėms reikia indų, jie juos naudoja.

Ir dar yra vadinamoji „konceptuali“ keramika. Evaldas Jansas, sužinojęs, kad molis valgomas, tyčia jo prisivalgė, kad po to, jau suvirškintą, išdegtų. Padaręs tą meninį objektą, toliau sau filmuoja, tapo, yra menininkas. Tai vadinama konceptualizmu. Molis jam buvo vienkartinė medžiaga, iš kurios jis pasidarė siužetą ir pasiėmė honorarą. Tai projektinis mąstymas.

Visi išvardyti aspektai yra susiję su viena medžiaga – moliu. Ir visi šie santykio su moliu variantai turi savo nišą kapitalistinėje visuomenėje.

Jei teisingai supratau, sakydamas, kad taikomistams reikėtų grįžti prie medžiagos, ragini konceptualizuoti patį santykį su medžiaga, permąstyti jos funkcijas, bet ne tiek estetiniu, kiek ideologiniu, net klasiniu atžvilgiu?

Grįžtant prie jau minėtos dvasingumo sampratos, akivaizdu, kad menininkai niekaip nesugeba išsivaduoti iš dvasinio materializmo ir pereiti prie materijos dvasingumo. Apie tai šneka Šarka, patyli Stankus, tą telepatiška transliuoja mirę darbininkai, nes jie visi po mirties tampa psichodarbininkais. Menininkų klasinis atitrūkimas ir užsižaidimas estetinėmis bei ideologinėmis kategorijomis lemia ir jų atitrūkimą nuo medžiagos ekologiniu požiūriu. Taikomistai, būdami pusiauukelėje tarp medžiagos ir menininko, pasirinko ne tą pusę...

Kitas klausimas susijęs su centralizacija. Ar sovietmečiu buvo finansinė, statuso skirtis tarp taikomųjų iš Vilniaus ir iš regionų?

Taip, didžiulė skirtis. Pavyzdžiui, Taline studijavę ir Vilniuje gyvenantys juvelyrų buvo neišsivaduojamai „pasikėlę“. Nubrėžta labai aiški takoskyra tarp taikomųjų, baigusią Telšių technikumą ir Vilniaus institutą, netgi tarp vilniškių ir telšiškių, studijavusių Taline. Dabar, kai senstame, takoskyra mažėja, artėjame prie „metro iš dviejų“.

Bet juk buvęs Telšių dailės technikumus dabar yra VDA fakultetas!

Tai dar vienas centro santykio su periferija pavyzdys, kuriam reikėtų atskiros pokalbio. Turėjau mokytoją, keramiką Vytautą Ledą, atvažiavusį dirbti į Alytų, provincijos miestą. Man darė įspūdį, kad jis turi ryšių su įvairiausiais žmonėmis. Gamykloje gamino medalius viršininkams. Dėstė dailės mokykloje. Kartu mokė miestiečius žiesti, pasigaminti visokių niekniekių. Nedarė skirties tarp valdžios ir darbininkų, visus laikė lygiais. Buvo visiems reikalingas kaip tarpininkas tarp proletariato ir valdžios. Ledas eksperimentavo su plytomis, izoliacinėmis medžiagomis. Vaikiškai džiaugdavo išradimais, apie kuriuos nuolat visiems pasakodavo, bet nė vieno taip ir neužpatentavo. Mineralinės vatos gamykla, kurioje dirbo, turėjo aukštos temperatūros krosnį, o jis, keramikas, buvo pametęs galvą dėl visokių technologinių dalykų. Žmonės tai tiesiog užburdavo.

Sovietmečiu darbininkas buvo svarbus sistemos varžtelis. Net viršininkai turėjo sutarti su darbininkais, nes visiems reikėjo kažką kažkur padaryti. Sakykime, kalvis tau padaro tvorą, o tu jam leidi pasinaudoti „valdiškais“ gamyklos ištekliais. Kitaip tariant, tai komistai gamyklose sovietmečiu – labai įdomus reiškinys. Alytuje buvo daug gamyklų. Jose dirbdavo fotografai. Antai Zenonas Bulgakovas dirbo šaldytuvų gamykloje, darydavo darbo pirmūnų portretus, o šalia to laisvai eksperimentuodavo, nes turėjo dirbtuvę, neribotą kiekį popieriaus, fiksažo, kurio laistyti galėjo tiek, kiek norėjo. Sovietmečiu vieni žmonės bijojo patys savęs, kiti eksperimentavo, tretieji nedarė nieko... Tokia situacija susiklostė provincijoje.

Sakykime, mano geras pažįstamas kalvis Algirdas Balčius, dirbęs šaldytu-

vų gamykloje kažkokio skyriaus vadovu, 10-ojo dešimtmečio pradžioje užsidegė revoliucinėmis idėjomis, įkūrė profsąjungą, gynė darbininkų interesus. Bet problema ta, kad darbininkus labai lengva papirkti. Pakeičia algą, skiria premiją, padalija po dešros rinkę, ir visi nusišuka nuo „revoliucionieriaus“. Nudėgęs nuo tokių dalykų, Balčius metė visus vadovavimus, demokratijas ir tapo tiesiog labai geru kalviu. Pavyzdžiui, įrankių cechą gauna užsakymą pagaminti šešis raktelius grąžtams užveržti. Rankiniu būdu gaminami tie šeši rakteliai suėda daugybę laiko. Balčius siūlo papras-

Redas DIRŽYS. Mačiūnas. 2003. ŠMC. Sienos gręžinys, dekoratyvinis pano.

tesnį kalvišką būdą – padarysime formas ir galėsime tuos raktelius pneumatiniu kūju štampuoti po kelis tūkstančius, jei reikės. Ir padarė. O kokius įrankius jis gamindavosi! Buvo tikras įrankių poetas – tiesiog iš nieko sukonstruodavo labai paprastus prietaisukus, kurie palengvindavo darbą, galėdavai vienas daryti tai, kam tradiciškai reikėtų pagalbininko.

Vaizduotės nestokojantys taikomistai sugalvodavo ką nors tokio, kas palengvindavo darbą, padidindavo gaminio kokybę. Ir visiems gerai. Visi vieni kitus gerbia. Ir niekas nesipiktina, kaip tu drįsti kištis, čia juk menas, gili mintis! Pavyzdžiui, aš padariau papuošalą, kurio neįmanoma nešioti. Įsivaizduojat, koks konceptualizmas? Tik niekas apie tai nerašo.

Grįžtant prie centralizacijos, tai dailininkai iš centro gaudavo daugiau užsakymų, regionų atstovai buvo laikomi žemesne kasta. O jeigu tu, būdamas menininkas, savo noru važiuoji gyventi ir dirbti į provinciją, vadinasi, tau kažkas negerai. Gal situacija kiek pasikeitė, įsigalėjus kapitalizmui, kai sukaupęs kapitalą, gali važiuoti į bet koki užkampį, o tavo vardas vis tiek spindės toliau. Gyvenimas provincijoje, tarkime, Šarūnui Saukai netgi padeda kurti patrauklią savo įvaizdžio metafiziką. Kažkas panašaus vyksta su manimi, kad ir kaip nemalonu tą pripažinti...

Pabaigai papasakosiu porą atsitikimų, kurie iliustruoja taikomistų troškimą būti menininkais. Maždaug prieš dvidešimt penkerius metus Vilniaus juvelyrė – Marytė Gurevičienė su kolegomis – nutarė surengti konceptualią parodą. Kad visiems būtų aišku, ką čia jie daro, tiesiai pavadino ją „Kreizų paroda“. Juvelyrė sunešė savo „kreizus“ (*juokiasi*) – nepavykusius ar nebaigtus kūrinius, kokius nors šleivus bandymus, dar kažką. Ir staiga prasidėjo atranka. Pasirodo, ne visi „kreizai“ laikytini „kreizais“. Daugiausia išbrokavo tų juvelyrų, kurie ką tik baigė mokslus. Taigi jauni autoriai nebuvo priimti į „kreizų“ parodą. O viena garsi juvelyrė, regis, Birutė Stulgaitė, apžiūrėjusi kolegų kūrybą, pareiškė, kad gerų darbų čia nėra, todėl savo kūrinio tarp „kreizų“ ji nerodys (*juokiasi*).

Prisimenu ir dar vieną šiuo atžvilgiu tipiską situaciją. Prieš kokius penkiolika metų juvelyrė sugalvojo

daryti parodą, kurią būtinai kuruotų profesionalus, viską išmanantis menotyrininkas, ekspoziciją parengtų profesionalus architektas. Kuratore pakviesta Rūta Pileckaitė, kaip tik tada rašiusi disertaciją juvelyrikos tema, prie kurios, kai tapo daktare, daugiau nebegrižo. Parodos P. Cvirkos salone, t. y. Pamėnkalnio galerijoje, architektas buvo šviesaus atminimo Valdas Ozarinskas. Nepamenu, kam kilo mintis paimiti didelę fortepijono dėžę ir sugrūsti į ją juvelyrikos kūrinius. Ganėtinai konceptualus sprendimas. Tačiau autoriai labai susinervino – nepakankamai dėmesio parodyta vyresniems, didesnę kapitalą sukaupusiems vardams, viskas sudėta pramaišui su jaunų, nepatyrusių, net juvelyrų iš Telšių (*sic!*) kūrinių (*juokiasi*).

Nuo taikomistų, save laikančių ypač garsiais, daugiausia velnių, savaime suprantama, gavo kuratorė. Smarkiai sutrikusi Pileckaitė nežinojo, kaip elgtis. Abu su Ozarinsku jau buvo bepradedę viską rankioti iš fortepijono dėžės, kad gražiai sudėtų į standus. Kad būtų normalu kaip parduotuvėje. Kad žinomesnių juvelyrų standai stovėtų arčiau įėjimo, o menininkų iš periferijos kūryba atitinkamai atsidurtų pakampėse (*juokiasi*).

Manau, užgesinti ugnį padėjo mano įsikišimas – pasakiau, kad tokios geros juvelyrinių dirbinių ekspozicijos dar nėra buvę, kad pirmą kartą taikomistai šoktelėjo į ŠMC lygį! Šis argumentas puikiai suveikė. Tiek jau to, palikime tą fortepijono dėžę, svarbu, kad būtų kaip ŠMC! (*Juokiasi*.)

Manychiau, taikomistai yra nuėję klasikinio amerikietiško konceptualizmo, pačia blogiausia prasme, keliu. Kritikas iš Bruklino *Dominique'as Nahas* per vieną mūsų pokalbį įdomiai palygino: geras statybininkas už milijoną dolerių per metus pastatys gerą namą, o geras menininkas už milijoną dolerių per metus pastatys prastą namą. Tai kaip tik mintis apie taikomistų norą tapti gerais, tikrais menininkais. Nes daryti nereikalingus daiktus gali tik žmogus, sukaupęs reikiamą įvaizdžio kapitalą. Tiesiog reikia žiūrėti į kapitalo akumuliacijos formas ir jos padiktuos visus atsakymus.

Dėkoju už pokalbį.

■

Algirdas GRIGARAVIČIUS

JONO BASANAVIČIAUS ĮVAIZDIS PO KOVO 11-osios

Sugrįžantis herojus

Atgimimo metais į žmonių atmintį pradėjo grįžti šalies istorijos veikėjai, kurie Sovietų Lietuvoje buvo koneveikiami ir šmeižiami, pradedant kunigaikščiais, baigiant pirmuoju prezidentu. Jono Basanavičiaus „sugrįžimas“ atrodė vingiuotas, nes sovietai, spekuliuodami kultūriniu daktaro reikšmingumu, iš dalies buvo jį inkorporavę į oficialią ideologinę sistemą. Vis dėlto 50 000 egzempliorių tiražu du kartus perleistą patriarcho biografiją, parašytą tarpukario žurnalisto Adolfo Nezabitausko, žmonės entuziasmingai šlavė nuo prekystalių.¹ Aišku, tai lėmė tautinių herojų pasiilgimas, be to, stengiasi kuo greičiau išmesti iš galvos įvairaus kalibro sniečkus ir kapsukus.

Daugumos džiūgavimas dėl necenzūruojamos tautinės saviraiškos atsargesnius protus nuteikė kritinėms refleksijoms. Tačiau euforinių nuotaikų kritika, bandant nustatyti, koks tikrasis atgimimo veikėjų vaidmuo nacionalinėje istorijoje, rėmėsi ne jų gyvenimo tyrimais, o emocijomis, vertybinėmis nuostatomis, laisvai pasirenkant ir traktuojant faktus. Norėta, kad tautos vertybės kuo greičiau supažėtų su tomis, kurios vyrauja Europos Sąjungoje. Teigta, kad Basanavičius – tų laikų, kai siekta at-

gimimo ir valstybingumo, bet ne jau susikūrusios valstybės politikas, ne jos, o savo gyvenamojo meto visuomenės ir kultūros veikėjas. Apie istorines asmenybes rašyta ir be „vertybinio“ matmens. Algirdas Banevičius enciklopediniame Lietuvos valstybės 1918–1940 m. politikos veikėjų žinyne visus juos pristatė bendrais bruožais, nesiimdamas vertinti gyvenimo ir veiklos, esą tokių įvertinimų ir šiaip apstu įvairių laikotarpių enciklopedijose, prisiminimuose, periodikoje. Nenurodoma ir socialinė veikėjų kilmė. Daktaro biografija – vien sausi faktai ir sumanymai, realizuoti drauge su kitais.² Artima tokiam požiūriui ir Silvos Laurenčikaitės sudaryta biograma jaunimui – 1905 m. į Vilnių Basanavičius grįžo kaip garsus *Aušros* redaktorius, pripažintas europinio išsilavinimo mokslininkas. Lemtingais tautai momentais pasikliauta jo nuomone, nes buvo susipažinęs su čekų, bulgarų, serbų nacionaliniais sąjūdžiais. Politiku tapo, kad galėtų tarnauti Lietuvai.³

Apibūdinimai keitėsi, baigiantis XX a., artėjant 150-osioms gimimo metinėms. Esė rinkinyje „Versmės“ Jonas Basanavičius vadinamas tautos šaukliu, o Vincas Kudirka – lietuviybės žadintoju.⁴

Justinas Marcinkevičius, sakydamas kalbą Ožkabaliuose, prie atstatyto gimtojo Basanavičiaus namo,

daktarą pavadino Lietuvos pradžia, palygindamas jį su plačia ir gilia, skaidria ir neužteršta upe.⁵

Vytautas Merkys knygoje „Atminties prošvaistės“ rašė: „*Cinizmo pavyzdžiu laikyčiau ir vienos filosofės daktarinės disertacijos publikaciją, kurioje su tautiniais mitais kovojama J. Basanavičių apšaukiant psichiniu ligoniu, o V. Kudirką – nevykėliu gydytoju. Kur dar toliau eiti?*“⁶ Aršus nemotyvuotas tautinių istorinių mitų griovimas, istoriko manymu, tolygus „buržuazinių“ nacionalistų persekiojimui sovietmečiu. Nerijos Putinaitės teiginiai, esą daktaras sukūręs sovietinei valdžiai tinkamą *azijinę lietuvių tapatybę*, sulaukė atsiliepimo net Rusijoje. Irina Kukuškina pareiškė laikanti Basanavičių kaltu dėl neeuropinės lietuvių savimonės radimosi. Jau pats straipsnio pavadinimas dvelkia kaltinimu – „Jonas Basanavičius: lietuvių atgimimo patriarchas ar okupantų pagalbininkas“. Kilus diskusijai, istorikės šalininkai rašė, kad ji neneigia daktaro nuopelnų, tačiau ragina peržiūrėti veiklos vertinimus, nes perdėtas atgimimo patriarcho garbinimas leido sovietų valdžiai manipuliuoti jo teorijomis.⁷ Ar tikrai daktaras čia kuo nors dėtas? Edvardas Gudavičius, paklaustas Aurimo Švedo, ar pagoniška Lietuva sovietų valdžiai buvo priimtinesnė už krikščionišką, atsakė, kad sovietai LDK atsiradimą pateisino, nes kilus vokiečių invazijai, lietuviai kartu su „*didžiąja rusų tauta*“ priešinosi grobikams, bloga ji tapusi po krikšto, nuo Jogailos laikų.⁸

Profesorė Vanda Zaborskaitė 2006 m. sausio 6 d. *Lietuvos žiniose* paskelbė straipsnį „Atimti iš visuomenės garbingą simbolį yra šventvagiška“, neigiamai vertindama kėslus nubraukti Basanavičiaus nuopelnus Lietuvai, neva jo požiūris ir mąstysena buvę anti-vakarietiški ir antieuropietiški. Autorės teigimu, tuo siekiama politinę tautą supriešinti su etnine tauta.

Istorikas Jonas Rudokas vadina Basanavičių drausmingiausiu Lietuvos Tarybos nariu, kuris buvo labai reikalingas dėl savo darbštumo, santūrumo, plačios erudicijos, tolerancijos, o idėjinė jo orientacija nebuvo pernelyg griežta. Gal ir nesekdamas Mykolo Krupavičiaus vertinimu, rašo, kad neįkaino-

jamas daktaro nuopelnas *Aušrai* – jo nustatyta realistinė politinė idėjinė leidinio kryptis.⁹

XIX a. lietuvių literatūros vadovėlyje aukštesniųjų klasių mokiniams Basanavičius pristatomas kaip žymiausias aušrininkas ir tautinio sąjūdžio ideologas, aktyviai plėtojęs mokslinę ir kultūrinę veiklą. Jo moksliniai interesai artimi Daukantui, abu tyrė lietuvių kilmę ir kultūrą. 1905 m. grįžęs į Vilnių pasireiškė kaip vienas veikliausių tautos politinio ir kultūrinio gyvenimo organizatorių. *Aušra* apibrėžė tautinės tapatybės pagrindus – lietuvius vienija kraujo ryšys, bendra kilmė ir kalba, kuri yra gyvastingumo laidas. Kalbėti ir kurti reikia gimtąja kalba. Bendra kilmė reikalauja pažinti savo istoriją. Atgimimo viltis grindė romantiniais Lietuvos istorijos vaizdiniais, pabrėžė bendrą lemtį ir būdą (tautos dvasia), siekė išsaugoti ir toliau puoselėti tautos kultūrą ir papročius.¹⁰ Etninė tautos samprata, pasak vadovėlio autorės, nuteikė jį saugoti lietuvių kultūros paveldą.

Penkių autorių sudarytame rinkinyje „Atgimimo ženklai gydytojams“ įdėtos visų Basanavičiaus paminklų ir trijų atminimo lentų Vilniuje nuotraukos, tačiau jis apibūdinamas santūriai: gydytojas, tautinio sąjūdžio veikėjas ir ideologas, mokslininkas, Vasario 16-osios Akto signataras, patriarchas.¹¹

Metodiniame leidinyje „Asmenybės istorijos pamokose“, išleistame 2000 m., Basanavičius pristatomas kaip visuomenės ir valstybės veikėjas, mokslininkas ir gydytojas. Tyrė Lietuvos istoriją, kultūrą, rinko tautosaką, rūpinosi liaudies švietimu, siekė, kad būtų panaikintas spaudos draudimas. Glumina teiginiai, kad „*po žmonos (bulgarės) mirties 1905 m. sugrįžo į Lietuvą*“, kad 1918 m. pradžioje tapo Lietuvos Tarybos pirminku, nors juo buvo tik vasario 16 d.¹² Istorijos vadovėlyje 12 klasei, remiantis istoriko Rimanto Vėbros tyrinėjimu, aiškinama, kad *Aušra* neturėjusi aiškos socialinės ir politinės programos. Klausinama, kodėl Vincui Kudirkai daktaras atrodė esąs pranašas. Apie Didįjį Vilniaus Seimą rašoma: Basanavičiaus vadovaujamai inteligentų grupei kilo mintis sušaukti lietuvių į suvažiavimą, jiems pavyko suburti politines

jėgas ir visą lietuvių tautą. Basanavičiaus nuopelnai įsmeninami tik LMD atveju, nes draugijos steigimu rūpinęsis daugiausia, padovanojęs savo 4 000 knygų rinkinį.¹³

Filosofas Jonas Balčius monografijoje „Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė“ rašė, kad pasaulietinė lietuviškumo kaip kalbiškumo dorovinė interpretacija buvo gerokai modernesnė už katalikiškąją ir atitiko pagrindines nuostatas, vyravusias Europoje ir JAV. Taigi Basanavičius ir Kudirka katalikiškumą ideologiškai pakeitė tautiškumu. Studijoje „Iš krikščionybės santykių su senovės lietuvių tikyba“ daktaras nagrinėjo dorovinius lietuvių tapatybės pamatus, nors Bažnyčios istorinį vaidmenį ir krikštą vertino radikaliai ir kritiškai. Basanavičius ir Kudirka – pasaulietinės etikos pradininkai Lietuvoje, tačiau abu gerai suprato, kad vien etnografiniu pagrindu tauta negalės išlikti, juo labiau sukurti ir išsaugoti valstybingumą, nes atgimstant būtina iš kitų perimti perspektyviausius ir pažangiausius dalykus. Tad etninė Lietuva grindžiama ne dorovine katalikiška, o tautine lietuvių tapatybe: gimtoji kalba + dora + religija (nebūtinai katalikybė). Tačiau tautinės valstybės idėja, pasak Balčiaus, buvo įgyvendinta tik po 1926 m. gruodžio perversmo, kurį įvykdė tautininkai su Antanu Smetona priešakyje.¹⁴

Bene pagrindinis Sovietų Lietuvos istorijos daktikas Zenonas Pilkauskas¹⁵ nusitvėrė rašytojo Vytauto Petkevičiaus knygoje „Prakeiktieji ir pateptieji: apybraižos ir politiniai šaržai“ (Vilnius: *Politika*. 2008) paskleistos „sensacijos“, neva Basanavičių mirtinai sužeidė lenkų žvalgybininkas. Žurnalistų etikos inspektorė Zita Zamžickienė, išnagrinęjusi P. Račiūno ir Seimo narės Vilijos Aleknaitės-Abramkienės skundą, 2010 m. gruodžio 21 d. sprendime Nr. SPR-79 „Dėl Vytauto Petkevičiaus knygoje „Prakeiktieji ir pateptieji“ (Leidykla „Politika“, 2008 m.) paskelbtos informacijos“ apie tai, kad Basanavičių šešiais šūviais LMD būstinėje nušovė „lenkų slapto-sios tarnybos narys“, rekomendavo leidyklai pakartotiniuose knygos leidimuose neskelbti informacijos, kuri neatitinka signataro mirties aplinkybių.¹⁶ Ta-

čiau kita leidykla – *Gairės* – 2011 m. išleido jau minėto Pilkausko straipsnių rinkinį „Gimė, kentėjo ir mirė“, kuriame autorius, šįkart remdamasis daktarės Eugenijos Šimkūnaitės publikacija „Žvakės J. Basanavičiui“, vėl nurodė, neva mirtinus šūvius į patriarchą paleido lenkų fanatikas.¹⁷ Straipsnyje „Pasikelk, daktare Basanavičiau!“¹⁸ įsijautęs aprašė ir kaizerinių okupantų žiaurumus Lietuvoje per Pirmąjį pasaulinį karą, pasitelkdamas didžiojo visuomenininko ir mokslininko (taip įvardijamas daktaras) knygelę „Iš lietuvių gyvenimo 1915–1917 m. po vokiečių jungu“.

2008 m. išleistame istorijos vadovėlyje 12 klasei nurodoma, kad *Aušros* autoriai savo straipsniais pirmąkart atsiribojo nuo lenkų tautinio sąjūdžio tikslų ir Abiejų Tautų Respublikos. Leidinys neturėjo aiškos socialinės ir politinės programos, siekės tik žadinti tautinę lietuvių savimonę. Didįjį Vilniaus Seimą sušaukė daktaro vadovaujama inteligentų grupė. Lietuvių mokslo draugijos steigimu daugiausia rūpinosi pats, turėdamas viltį paversti ją Lietuvos mokslų akademija.¹⁹ Tad Basanavičiaus nuopelnai vertinami aptakiai, įpynus juos į kolektyvinį veikimą ir lūkestį.

Minint 150-ąsias gimimo metines, Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos fasade 2001 m. lapkričio 24 d. atidengta atminimo lenta (skulptorius Julius Narušis). Įrašas skelbia: „Jonas Basanavičius / 1851–1927 / Lietuvos nepriklausomybės akto signataras, daktaras, mokslininkas. Nacionalinio sąjūdžio ideologas ir vadovas, pirmojo lietuviško laikraščio „Aušra“ redaktorius.“ Kraštiečiai „drūtai“ sukalė nuopelnų grandinę, nors spaudos pirmagimis atsidūrė pabaigoje. Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui skirtoje istorinėje ir kultūrinėje Marijampolės apžvalgoje Kęstutis Subačius daktarą įtraukė į „valstybės, politikos veikėjų“ sąrašą, įvardydamas visuomenės veikėju ir ideologu, Vasario 16-osios Akto signataru, kultūros istoriku, folkloristu ir gydytoju.²⁰

Lietuvos Respublikos valstybinė paminklų apsaugos komisija 1996 m. liepos 12 d. sprendime Nr. 28 „Dėl Lietuvių mokslo draugijos ir dr. J. Basanavičiaus gyvenimo ir darbo vietų įamžinimo Vilniuje“ pasiūlė LR Seimui ir Vyriausybei patalpose A. Domaševičiaus

čiaus g. 9, kur 1920–1932 m. buvo įsikūrusi draugija, įrengti ekspoziciją, skirtą įamžinti LMD ir daktaro atminimui, tačiau didesnės paramos nesulaukė. Signatarų namuose Vilniuje J. Basanavičiaus memorialinis kambarys atidarytas per gimtadienį 2003 m. lapkričio 23 d. *Aušros* 120-mečio proga. Pagrindą sudarė jubiliejinės, 150-mečiui skirtos parodos Nacionaliniame muziejuje eksponatai, restauruoti baldai ir asmeniniai daiktai,²¹ kuriuos išsaugojo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai, – visų pirma prieš akis iškyla Pranas Razmukas, dažnai paslaptinai kalbėdavęs apie Vasario 16-osios Akto originalą. Kambario ekspozicijoje nesistengta atkurti autentiško darbo kabineto vaizdo, bandyta atspindėti pagrindinius gydytojo, visuomenininko, mokslininko gyvenimo aspektus, per asmeninius daiktus užmezgant intymesnę santykį.

Vaclovas Juodpusis Muzikos enciklopedijoje Basanavičių pristatė kaip tautinio sąjūdžio, kultūros ir mokslo veikėją, kurio iniciatyva LMD pradėjo užrašinėti tautosaką ir sudarė sąlygas įkurti Lietuvių tautosakos archyvą.²² Žurnalistikos enciklopedija apibūdino jį kaip mokslininką, visuomenės ir politikos veikėją, dalyvavusį atkuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę. Netiksliai nurodyta kultūrinės ir politinės veiklos pradžia, kažkodėl nukelta į Maskvos universiteto laikus. Rašoma, kad pirmininkavęs Lietuvių konferencijoje Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d.,²³ nors buvo tik garbės pirmininkas, kaip ir dera tokiais sueigais. Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Visuotinės istorijos katedros 2003 m. išleistame „Istorijos žodyne“ Basanavičius vadinamas Lietuvos ir Bulgarijos politiku, visuomenės veikėju, mokslininku, gydytoju, tačiau pirmiausia pristatomas kaip Vasario 16-osios Akto signataras. Išvardyti ir istoriografijos pripažinti jo nuopelnai: *Aušra*, Didysis Vilniaus Seimas, LMD.²⁴ Lietuvių kalbos enciklopedijoje paminima, kad, nepaisant didelės erudicijos, neturėdamas pakankamo lingvistinio išsimokslinimo, daug kur klydęs, nors nurodoma, kad nemaža dalis jo surinktų duomenų patraukė tyrinėtojų Ivano Duridanovo ir Vladimiro

Toporovo dėmesį.²⁵ Knygotyros žodyne rašoma, kad jis – gydytojas, kultūros veikėjas, vienas iš tautinio atgimimo ir išsivadavimo judėjimo ideologų. Minima asmeninė 3500 tomų biblioteka, planai surengti lietuvių spaudos parodą Vilniuje, pažymima, kad buvo susipažinęs su įvairių Europos šalių bibliotekomis, archyvais, rankraštynais, juose dirbo, rinkdamas medžiagą.²⁶ Knygnešių ir daraktorių žinyne Basanavičius – visuomenės veikėjas, kultūros istorikas, draudžiamosios lietuvių literatūros rengėjas. Pažymima, kad pirmasis ėmėsi lietuvių tautosakos mokslinio tiriamojo darbo, pats irgi daug jos surinko.²⁷ Vytautas Vanagas Lietuvių literatūros enciklopedijoje rašė, kad Basanavičius buvo istorikas, etnologas, tautosakininkas, publicistas, „žymus lietuvių tautinio judėjimo veikėjas, jo simbolio prasmę įgijusi figūra“. Reiškėsi kaip literatūros tyrinėtojas ir kritikas, publicistikos straipsnius spausdino bulgarų, rusų, lenkų ir vokiečių periodikoje.²⁸ Tai gali tapti kelrodžiu, nagrinėjant daktaro tekstų spaudoje visumą. Vaclovas Bagdonavičius daktarą vadina visuomenės ir valstybės veikėju, rašo apie jo ryšius su Mažąja Lietuva.²⁹

Gydytoja, profesionali fotografė Leona Korkutienė išleido dviejų veiksmų dramą apie Basanavičių *Vade mecum* („Eik su manimi“), kurią netrukus, 1993 m., pastatė Jaunimo teatras.

Pagal *Google* paiešką 2017 m. sausį Simonui Daukantui teko 38 000, Basanavičiui – 64 000, Smetonai – 134 000 pozicijų. Akivaizdu, kad kuo veikėjas laike arčiau mūsų, tuo dėmesys jam didesnis. Pagal šią paieškos sistemą naujienose tautiniai herojai rikiavosi taip: Daukantas sulaukė apytikriai 2900, daktaras – 6500, Smetona – 4900 pozicijų. Tekstų ir paminėjimų Basanavičiui pridėjo paminklo Vilniuje odisėja.

Sociologė Irena Šutinienė, pristatydama 1991, 1992 ir 1994 m. Lietuvos gyventojų apklausas, kuriose atitinkamai buvo 1394, 1164 ir 1007 respondentai, pažymi, kad daktaras pagal paminėjimų dažnumą yra šeštas po didžiųjų kunigaikščių Vytauto, Gedimino ir Mindaugo, Antano Smetonos ir Vytauto

Landsbergio. Vertinamas dėl patriotizmo ir nuopelnų nepriklausomybei. 1991 m. į populiariausių asmenybių penketuką daktarą kartu su prezidentu Smetona ir trimis kunigaikščiais išrinko jaunimas, vyresnės kartos vertino santūriau. 1992 m. Basanavičius atsidūrė žinomiausių tautinio atgimimo veikėjų trejetuke kartu su Kudirka ir Maironiu, o 1994 m. išliko jame su Kudirka ir vyskupu Motiejumi Valančiumi.³⁰ 2011 m. buvo apklausti 243 Šiaulių universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentai, miesto gimnazijų III ir IV klasių moksleiviai, koks jų požiūris į tautinio atgimimo sąjūdį. Žymiausių veikėjų daktarą nurodė 50,55 proc. apklausos dalyvių, po jo sekė Kudirka (40,66 proc.), Maironis (24,18 proc.), Daukantas ir Motiejus Valančius (po 17,58 proc.). Tačiau sudarant svarbiausių Lietuvos valstybės ir kultūros veikėjų dešimtuką, juos vertinant pagal didžiausią, mažesnę ir mažiausią poveikį istorijai, į pirmąjį trejetą pateko karalius Mindaugas, didieji kunigaikščiai Gediminas ir Vytautas. 8,79 proc. apklaustųjų prie veikėjų, labiausiai paveikusių istoriją, priskyrė Vincą Kudirką. Basanavičius su kunigaikščiu Kęstučiu ir prezidentu Algirdu Mykolu Brazausku tarp tokių neatsidūrė. Į žinomiausių valstybės ir kultūros veikėjų sąrašą daktaras įrašytas aštuntu po Mindaugo, Vytauto Didžiojo, Gedimino, Smetonos, Kudirkos, Jogailos ir Algirdo.³¹ Gal daktaro žinomumą lėmė jo atvaizdas ant 50 litų banknoto ar tai, kad Palangoje, Vilniuje, kituose miestuose yra Basanavičiaus gatvė...

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės antropologijos centras 2006 m. vasarą atliko reprezentatyvią 1003 suaugusių Lietuvos gyventojų apklausą. Atsakydami į klausimą „Kurie dalykai, atspindintys Lietuvos istoriją, Jūsų nuomone, svarbiausi, juos reikia labiausiai vertinti, gerbti ir saugoti?“ pusė respondentų nurodė Gedimino ir Trakų pilis, trečdalis – Aušros Vartus. Iš įvykių ir asmenybių du penktadaliai rinkosi Vasario 16-ąją, penktadalis – Kudirką, o Vytautą Didįjį ir Basanavičių svarbiais laikė atitinkamai 14 ir 11 proc. apklaustųjų.³² 2007 m. lapkričio 8–16 d. visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centras „Vilmorus“ 1003

žmones apklausė namuose. Apklausos duomenimis, istorinių Lietuvos asmenybių dvidešimtuke Basanavičius buvo ketvirtas po Vytauto, Mindaugo ir Smetonos, šešiais punktais aplenkdamas tautinio atgimimo herojų Kudirką, atsidūrusį dešimtoje vietoje. „Faktorinėje istorinių asmenybių populiarumo analizės“ lentelėje tarp populiariausių tautinio atgimimo herojų iškilo Basanavičius, Kudirka ir Adomas Mickevičius. Pasak Irenos Šutinienės, moralinių ir tautinių vertybių įsameninimo reikšmė mažėja, tačiau tai vis dar yra svarbus herojų populiarumo kriterijus. Sociologės manymu, autentiškiausi, emociškai paveikiausi patriotizmo pavyzdžiai dabarties žmonėms yra Basanavičius, Kudirka, Valančius, kai kurie Vasario 16-osios signatarai, prezidentai Aleksandras Stulginskis, Kazys Grinius, iš dalies Antanas Smetona. Palyginti su LDK laikų herojais, jų įvaizdžiai konkretesni, labiau susiję su dabartimi. Tokias savybes kaip patriotizmas, sąžiningumas, profesionalumas galima palyginti su šiuolaikiniu gyvenimu, todėl modernių laikų herojai suteikia daugiau inspiracijų dabarčiai negu didieji kunigaikščiai.³³

Mene ir kitur

Įspūdingiausiu paminklu, po Kovo 11-osios atidengtu Basanavičiui, be abejonės, laikytinas iškilęs Vilkaviškyje, nors jo radimosi istorija, prasidėjusi 1988 m. rugsėjo 16 d. per vietinės Sąjūdžio rėmimo grupės mitingą, nusitęsė iki 1996 m. rugsėjo 21 d. Įstabus granito luitas, nusižiūrėtas paties paminklo kūrėjo Albino Žukausko, atkeliavo iš Ukrainos. Basanavičių, užsimetusį koją ant kojos, skulptorius pasodino į krėslą, primenantį sostą ant neaukšto postamento. Panašus sprendimas būdingas ir Augusto Rodino „Mąstytojui“ Paryžiuje. Nupoliruotas akmuo skulptūrą sušildo, mąslus veidas ir skvarbus žvilgsnis užmezga kontaktą su žiūrovais. Monumentali ramybė, kai žiūrinčiam nereikia kelti aukštyn akių, nuteikia bendravimui su patriarchu. Išmintis, kai visi žemės keliai jau nueiti, tarsi skatina susikaupti.

Žymiausia lietuviška J. Basanavičiaus gatvė Palangoje 2002 m. pasipuošė daktaro biustu, kurį Juozas Zikaras sukūrė tarpukariu. Pajūrio kurortui ji padovanojo Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas Bronislovas Lubys. Paminklinį daugiau kaip trijų tonų svorio Žemaitijos laukų riedulį šlifavo ir apdailino Doviluose veikianti, Juozo Grigaliūno vadovaujama uždaroji akcinė bendrovė „Kisinai“. Biustą žadėta atidengti tų metų vasario 16 d., tačiau miesto savivaldybės tarybos nariai įsivėlė į diskusijas dėl projekto derinimo ir vietos parinkimo, tad iškilmės įvyko baigiantis balandžiui.

Čikagoje 1903 m. išleistas Jono Basanavičiaus tautosakos rinkinys „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ 1942 m. davė staigų kūrybinį impulsą Kaziui Borutai – jis parašė puikųjį „Baltaragio malūną“.³⁴ 1995 m. Šiaulių dramos teatre režisierius Vytautas V. Landsbergis pastatė Sigitą Parulskio dramą „Iš gyvenimo vėlių“, paremtą daktaro surinktais mitologiniais tekstais. Pasak teatrologės Aušros Martišiūtės, tai buvo teatrinis jaunosios kartos manifestas. Apie rimtus dalykus svarstoma, pasitelkiant ironiją, parodiją, sarkazmą. Mirtis čia – komiškų situacijų dalyvė.³⁵

Profesorė Vanda Zaborskaitė pabrėžė, koks svarbus buvo *Aušros* ir *Varpo* vaidmuo lietuvių literatūros plėtrai. Basanavičiaus ir *Aušros* paveiktas, Kudirka apsisprendė gyvenimą paskirti Lietuvos atgimimui, o LMD sutelkė intelektualines tautos pajėgas.³⁶

2017 m. kovo 30–31 d. Vilniuje, Lietuvos kultūros tyrimų institute, vyko konferencija *Scientia et historia*. Medicinos istorijos sekcijoje buvo perskaitytas Alinos Šveistytės, Violetos Apšegaitės ir Algimanto Jakimavičiaus pranešimas „Zoologė Aldona Vaškevičiūtė ir dr. Jonas Basanavičius“. Skruzdžių tyrėja Vaškevičiūtė (1893–1981), viena iš nedaugelio lietuvių merginų, pasirinkusių gamtos mokslų studijas,³⁷ daktaro vardą įamžino naujai atrastos skruzdės pavadinime „Formica cinerea Mayr var. Basanavičii nov. Var“. 2017 m. rugpjūtį daktaro atminimą įamžino ir Lietuvos alpinistai, bevardę 4594 m. aukščio

viršukalnę Tian Šanio kalnyne Kirgizijoje „pakrikštiję“ Jono Basanavičiaus vardu.³⁸

Vyriausybės 1992 m. gruodžio 15 d. nutarimu Nr. 950 buvo įsteigta Valstybinė J. Basanavičiaus premija, skiriama kasmet už reikšmingiausius pastarųjų penkerių metų Lietuvoje ir užsienyje gyvenančių lietuvių darbus, susijusius su etninės kultūros tradicijų plėtojimu, puoselėjimu, ugdymu ir tyrinėjimu, ar už kūrybinę bei mokslinę veiklą etninės kultūros srityje. Ją inicijavo visuomeninė organizacija „Tautos namų santara“, vadovaujama Antano Gudelio.³⁹ Iki 2000 m. ji būdavo įteikiama Vasario 16-ąją Prezidentūroje kartu su nacionalinėmis kultūros ir meno premijomis. Nuo tada iš nacionalinio lygmens ji buvo nuleista iki žinybinės premijos, kurią administruoja Kultūros ministerija, o įteikia per daktaro gimtadienį Nacionaliniame muziejuje. Ilgametės pastangos atstatyti jos prestižą baigėsi tuo, kad Vyriausybė 2017 m. rugpjūčio 2 d. nutarimu Nr. 640 įsteigė Nacionalinę J. Basanavičiaus premiją, jos dydį nuo 19 000 eurų padidinus iki 30 400 eurų, tačiau įteikimo diena vis tiek paliko gimtadienį, o ne Vasario 16-ąją, kaip to pageidavo etninės kultūros puoselėtojai. Pakito ir jos skyrimo kriterijai, išskaidyti į tris punktus: pretendentų darbai ir veikla turi būti reikšmingi Lietuvos ar jos regiono etninės kultūros plėtrai ir sklaidai, aktualūs, turintys meninę, mokslinę, edukacinę ir išliekamąją vertę, svarbūs tautinės savimonės ir etnokultūriniam ugdymui (Nacionalinės J. Basanavičiaus premijos nuostatų 17 punktas).

Ši istorija irgi rodo tam tikrą neapsisprendimą daktaro atžvilgiu, o kartu paradoksaliai patvirtina šios išskirtinės asmenybės mastą... ■

¹ A. Nezabitauskas. Jonas Basanavičius. Vilnius: *Vaga*. 1990. Fotografuotinis leidimas, 539 puslapiai.

Basanavičius: monografija / A. Nezabitauskis. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas *Victus*, 2001 (Kaunas: *Aušra*). 492 puslapiai.

² A. Banevičius. 111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų enciklopedinis žinynas. Vilnius: [Knygų prekybos valstybinė firma „Knyga“]. 1991, p. 4, 40.

- ³ S. Laurenčikaitė. Apie Joną Basanavičių tautinės savimonės aspektu. *Gimtas žodis*. 1990, nr. 3, p. 6, 8.
- ⁴ J. Kubiliūtė, J. Pastarnokas. Versmės. *Esė*. Kaunas: *Varpas*. 2002, p. 11.
- ⁵ J. Marcinkevičius. Tekančios upės vienybė. Kaunas: *Spindulys*. 1995, p. 121, 125.
- ⁶ V. Merkys. Atminties prošvaistės. *Atsiminimai*. Vilnius: *Versus aureus*. 2009, p. 392.
- ⁷ И. А. Кукушкина. Й. Басанавичюс: патриарх литовского возрождения или „пособник оккупантов“. Россия и Балтия (Москва). Выпуск 4, 2006. С. 102–116.
- ⁸ Visa istorija yra gyvenimas. 12 sakytinės istorijos epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas. Vilnius: *Aidai*. 2008, p. 225.
- ⁹ J. Rudokas. Žygis į nepriklausomybę. Kaip gimė Lietuvos Respublika. Vilnius: *Gairės*. 2017, p. 116, 392.
- ¹⁰ A. Žentelytė. XIX amžiaus lietuvių literatūra. Vadovėlis aukštesniųjų klasių mokiniams. Kaunas: *Šviesa*. 2001, p. 273, 276.
- ¹¹ Atgimimo ženklai gydytojams. Vilnius: *Lietuvos gydytojų sąjunga*. 2012, p. 21.
- ¹² R. Morozovienė. Asmenybės istorijos pamokose. Vilnius: *Vaga*. 2000, p. 211–212.
- ¹³ G. Kaselis, R. Morozovienė, M. Tamošaitis. Istorijos vadovėlis 12 klasei, I dalis. Vilnius: *Baltos lankos*. 2008, p. 108, 111, 114–115, 122–123.
- ¹⁴ J. Balčius. Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė. Vilnius: *Kultūros, filosofijos ir meno institutas*. 2005, p. 70, 221, 224, 233, 334.
- ¹⁵ Žr. pavyzdžiui: Z. Pilkauskas. Istorijos mokymas Lietuvos TSR vidurinės mokyklose: mokymo priemonė respublikos aukštųjų mokyklų pedagoginio profilio istorijos specialybės studentams. Vilnius: *Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija*, 1983. Vienu pagrindinių būsimų istorijos mokytojų uždavinių laikoma kova su buržuazinių užsienio lietuvių istorikų mėginimais skiepyti nacionalistinius jausmus, ypač priešiskumą rusų tautai (p. 29).
- ¹⁶ <http://www.zeit.lt/data/public/uploads/2017/03/del-vytauto-petkeviciaus-knygoje-praiektieji-ir-pateptieji.pdf> Žr. 2017 m. rugpjūčio 21 d.
- ¹⁷ Z. Pilkauskas. Gimė, kentėjo ir mirė. Straipsnių rinkinys. Vilnius: *Gairės*. 2011, p. 272.
- ¹⁸ Z. Pilkauskas. Judo sidabriniai. Straipsnių rinkinys. Vilnius: *Gairės*. 2013, p. 130–144.
- ¹⁹ G. Kaselis, R. Morozovienė, M. Tamošaitis. Istorijos vadovėlis 12 klasei, I dalis. Vilnius: *Baltos lankos*. 2008, p. 132–133, 134, 141, 152.
- ²⁰ K. Subačius. Marijampolės miestas. *Priešistorė, miesto ištakos, istorija, mintys, kūrėjai*. Marijampolė: *Piko valanda*. 2009, p. 614.
- ²¹ E. Kuliešienė. Dr. J. Basanavičiaus memorialinis kambarys – naujas Signatarų namų darbo etapas. *Lietuvos muziejai*. 2003, nr. 3 http://www.museums.lt/Lietuvos_muziejai_2003_nr3/Kuliesiene.htm Žr. 2015 m. lapkričio 6 d.
- ²² Muzikos enciklopedija, 1, A-H. Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas*. 2000, p. 115.
- ²³ Žurnalistikos enciklopedija. Vilnius: *Pradai*. 1997, p. 58–59.
- ²⁴ Istorijos žodynas. Vilnius: *Vaga*. 2003, p. 61.
- ²⁵ Lietuvių kalbos enciklopedija. Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas*. 1994, p. 80–81.
- ²⁶ Knygotyra. Enciklopedinis žodynas. Vilnius: *Alma littera*. 1997, p. 43.
- ²⁷ B. Kaluškevičius, K. Misius. Lietuvos knygnešiai ir daraktorai 1864–1904. Vilnius: *Diemedis*. 2004, p. 56.
- ²⁸ Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius: *LLTI*. 2001.
- ²⁹ Mažosios Lietuvos enciklopedija, T. 1. Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas*. 1999, p. 164–166.
- ³⁰ I. Šutininė. Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje. *Švietimo studijų sąsiuvinis*, 2. Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika. Vilnius: *Soterija*. 1997, p. 70–71, 76, 85–86.
- ³¹ A. Gumuliauskas. XIX a. lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio įvaidis bendrojo lavinimo mokykloje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. 2011. T. 12. P. 240, 242.
- ³² I. Šutininė. Tautos istorijos pasakojimo simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje. In: *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo*. Atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje. Sudarė A. Nikžentaitis. Vilnius: *LII*. 2011, p. 311, 313. Irena Šutininė. Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tapatybė. *Lietuvos etnologija*. 2008, nr. 8 (17), p. 47, 50.
- ³³ I. Šutininė. Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaidžiai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2009. T. 1 (24). P. 42, 47, 49, 55.
- ³⁴ V. Kubilius. Kazio Borutos kūryba. Vilnius: *Vaga*. 1980, p. 191.
- ³⁵ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-01-08-recenzija-ausra-martisiute-originalumo-paieskos/10196> Žr. 2017 m. kovo 5 d.
- ³⁶ V. Zaborskaitė. Trumpa lietuvių literatūros istorija vidurinės mokyklos 11–12 klasei, I dalis. Vilnius: *Baltos lankos*. 2000, p. 90, 114.
- ³⁷ <http://www.mab.lt/lt/naujienos/1808> Žr. 2017 m. liepos 3 d.
- ³⁸ <https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/kelioniu-pulsas-virsukalnems-tian-sanio-kalnuose-lietuviui-alpinistai-dave-j-basanaviciaus-ir-a-vidugirio-vardus-637-850732> Žr. 2017 m. lapkričio 2 d.
- ³⁹ I. Seliukaitė. Aukščiausiasis etinės kultūros tyrinėtojų ir puoselėtojų įvertinimas. In: *Etnografija, Metraštinis*. 2005–2006, T. 15–16. Vilnius: *Lietuvos nacionalinis muziejus*. 2007, p. 245.

PAULIUS ŠIRVYS: „ŠTAI ATsirADO užKARIAUTOJAI, NET NENORI LIETUVIŠKAI KALBĖTI“

Paulius Širvys 1954 m. E. Riapasovo nuotrauka, daryta Maskvoje, saugoma LCVA – Lietuvos centriniame valstybės archyve

Paskelbti 1956 ir 1960 m. dokumentus, rodančius poeto Pauliaus Širvio susirūpinimą, kad Lietuvos viešajame gyvenime vis labiau įsivyrėja rusų kalba, paskatino kolegos lituanistai, kai Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) netikėtai radau saugumo pareigūnų raštą, kuriame Širvys kaltinamas sukėlus antisovietinį skandalą autobuse. Be to, nurodė dar vieną svarbų Širvio pasisakymą lietuvių kalbos tema – tai istoriko Vytauto Tininio cituotas poeto laiškas Lietuvos komunistų partijos Centro Komite-

tui (LKP CK). Jo nuorašai ir informacija apie svarstymą LKP CK Sekretariate saugomi kitame to paties archyvo padalinyje.¹ Ši publikacija, atspindinti tiek apgalvotą, tiek ir spontanišką poeto reakciją į sovietinės Lietuvos realybę, gali kiek papildyti iš esmės atsiminimais grindžiamą Pauliaus Širvio biografiją.

Laiške, 1956 m. rugpjūtį išsiųstame LKP CK sekretoriui Vladui Niunkai, Širvys atkreipė dėmesį į kurioziškas situacijas, kylančias Lietuvos pašte ir išnešiojant laiškus, kai pašto sistemoje dirba daug

lietuviškai taip ir neišmokusių rusakalbių. Laiško pabaigoje poetas suformulavo problemos sprendimo būdą visos šalies mastu – siūlė rusakalbius, „*užsispyrusius nacionalistus*“, vyti lauk, keisti juos nacionaliniais kadrais. Gali būti, kad toks tiesmukas siūlymas jam pačiam pasirodė pernelyg radikalus, todėl laišką palydėjo trumpu rašteliu, atkreipdamas dėmesį, kad nuolat kalbama apie „*lietuviškąją buržuazinę nacionalizmą*“, bet būtina kalbėti ir apie jį kurstantį ir uždegantį „*didžiarusiškąją nacionalizmą*“. Įrašė frazę: „*Ir vienus, ir kitus nacionalistus-šovinistus reikia deginti išdegti.*“

Ironiška, bet Širvio laiškas, kad jį galėtų apsvarstyti LKP CK Sekretoriatas, pirmiausia buvo išverstas į rusų kalbą, be to, visas šio kreipimosi paskatintas susirašinėjimas vyko su grifu „slaptai“. Laiškas buvo parašytas tinkamu metu ir reikiamam adresatui – pateko į didelį srautą panašių tiek pasirašytų, tiek anoniminių raštų, pasiekusių LKP CK po to, kai 1956 m. pradžioje buvo pasmerktas Stalino asmens kultas ir ėmė keistis SSKP politinė linija. Lietuviai, ypač jaunimas, tuomet gana drąsiai protestavo dėl rusų kalbos įsivyravimo įstaigose, parduotuvėse, kitose viešosiose vietose, reikalavo galimybės mokytis gimtąja kalba ir pan. LKP CK irgi laikėsi panašios nuomonės, todėl 1956 m. pabaigoje–1959 m. Lietuvoje įvyko nemažai permainų – vadovaujančiuose postuose, LKP statistikoje ir kt. ėmė vyrauti lietuviai.

Širvio laiškas buvo parankus LKP CK, inicijuojant ryšių sistemos personalo keitimą. Sekretoriatas nutarė persiųsti jį Ryšių ministerijai su Antano Sniečkaus ranka brūkštelėtu nurodymu „*imtis būtinų priemonių*“ ir apie jas pranešti CK.² Kokių priemonių imtasi? Su Širvio raštu buvo supažindinti Ryšių ministerijos bent 12 padalinių, tarp jų kadrų skyriaus, pašto, centrinio telegrafo ir kitų, vadovai. Ministras nurodė vienam iš savo pavaduotojų, kadrų skyriaus viršininkui Šidlauskui nedelsiant parengti pasiūlymus, surinkti statistinius duomenis apie žinybos įstaigų darbuotojus Vilniuje ir visoje respublikoje. Pasiūlymų rengimas greičiausiai užtruko, nes Šir-

vio skundas buvo išsiųstas ministerijai dar kartotą gruodžio mėn.³ Galima numanyti, kad jos vadovybė darė viską, kad išvengtų iniciatyvos kelti „nacionalinius kadrus“, nes ir pats ryšių ministras Nikolajus Belianinas, vadovavęs ministerijai 1948–1968 m., ir beveik visų žinybos padalinių vadovai buvo rusai,⁴ vargu ar mokėję lietuviškai.

Antras publikuojamas dokumentas liudija, kaip praėjus keletui metų, 1960-aisiais, Širvys mėgino lietuvių kalbos teises ginti „buitiniu lygmeniu“ – autobuse Biržai–Vilnius susiginčijo su lietuviškai nemo-kančia konduktore ir buvo sulaikytas saugumiečio, kuris lyg tyčia važiavo tuo pačiu autobusu. Poetą ir jo žmoną išlaipino Utenoje, ištardė vietos saugumo skyriuje, o pranešimą apie įvykį nusiuntė į Vilnių, Valstybės saugumo komitetui (KGB), siūlydami „*imtis atitinkamų priemonių*“, šį kartą prieš patį Širvį.

Laikai buvo jau pasikeitę, protokolą surašė lietuvių saugumiečiai (1956 m. tai buvo retenybė), bet rusų kalba, traktuodami incidentą kaip antisovietinį išpuolį. Pagal to meto praktiką ir partinę etiką Širviui turėjo būti taikomos bent kelios „priemonės“ – jis turėjo būti iškviestas į saugumą profilaktiniam pokalbiui, siekiant įbauginti ir išsiaiškinti tikrąsias jo pažiūras. Be to, partinė organizacija apsvarstė jo elgesį susirinkime. Vienas iš poeto draugų, rašytojas Algirdas Pocius, atsiminimuose rašo, kaip rašytojai susirinkime nepiktai svarstė Širvį būtent dėl susikirtimo autobuse su kažkokiu rusakalbiu pareigūnu dėl lietuvių kalbos. Svarstyme dalyvavo ir jam priklausanti vaidmenį atliko Vilniaus miesto LKP komiteto pirmasis sekretorius Feliksas Bieliauskas.⁵ Gali būti, kad Pocius prisimenas būtent šio incidento pasekmes, tačiau gali būti, kad Širvys mėgino ieškoti teisybės ir Vilniaus autobusuose. Poeto karjerai minėtas incidentas nepakenkė, tačiau ir jam, ir kitiems rašytojams buvo priminta, kad nevalia peržengti sistemos diktuojamų ribų.

Pauliaus Širvio laiškų Vladui Niunkai 1956 m. rugpjūčio 25 d. nuorašai⁶

*Drauge sekretoriau,
galvojau šį laišką pasiųsti LTSR Ryšių ministerijai.
Bet apsisprendžiau: ten mane apšauks nacionalistu
ir laiškas nepasieks savo tikslo. Kalbu apie didžiaru-
siškąjį nacionalizmą. Būtina apie tai kalbėti. Iki šiol
buvo kalbama vien apie lietuviškąjį buržuazinį naci-
onalizmą. Bet kas gi jį kursto ir uždega? Ir vienus, ir
kitus nacionalistus-šovinistus reikia deginti išdegin-
ti. O tokių yra ne vien tik mūsų ryšių įstaigose. Todėl
laišką nusprendžiau pasiųsti Jums. Tikiu, kad mane
suprasite. Atleiskite, jei ką ne taip pasakiau.*

Paulius Širvyys

1956.VIII.25 d.

*Lietuvos KP CK sekretoriui
draugui N i u n k a i⁷*

*Kas ne kas, o Ryšių įstaigų darbuotojai mūsų respu-
blikoje būtinai turėtų mokėti lietuvių ir rusų kalbas.
Tačiau toli gražu taip nėra. Vilniuje, Druskininkuose,
Trakuose ir kt. respublikos vietovių Ryšių įstaigose lietu-
vių kalba beveik visai išstumta. Būna ir taip, kad atsa-
kingi ryšių darbuotojai iš rusiškai nemokančių grubiai
reikalauja: „govori po ruski“! Tuo jie tikrai kursto na-
cionalistines nuotaikas vietinių gyventojų tarpe. Tokie
darbuotojai, mano nuomone, patys yra nacionalistai,
kuriuos reikėtų vyti lauk.*

*Turėtų būti aišku, kad grubi prievarta ir atkaklus lie-
tuvų kalbos nesimokymas iššaukia priešingą reakciją
vietos gyventojų tarpe. Kuo paaiškinti tai, kad seni ry-
šių darbuotojai, kasdien susidurdami su vietos gyven-
tojais, nemokančiais jokios kitos kalbos, atkakliai ne-
simoko vietinės kalbos? O pamėgink jiems priminti tai!
Išgirsi ko negirdėjai.*

*Kartą man su rašytoju A. Pakalniū⁸ teko Vilniuje,
Komjaunimo gatvėje esančioje Ryšių įstaigoje pagal
lietuviškai rašytą įgaliojimą tvarkyti piniginius rei-
kalus. Ir, kaip nebūtų keista, įstaigoje neatsirado nė
vieno žmogaus, kuris galėtų perskaityti įgaliojimą. Į
mūsų priekaištus buvo atsakyta grubiai. Ir tikrai po*

*kurio laiko buvo surasta kažkokia mergaitė, kuri per-
skaitė šiaip taip įgaliojimą ir paliudijo, kad raštas yra
tikras.*

*Nemoka lietuvių kalbos ir nemaža dalis Vilniaus
laiškanešių, ir dėl to lietuviškai adresuoti laiškai apke-
liauja keletą butų, kol patenka pas adresatą, o kartais
ir visai dingsta.*

Aš paminėsiu tikrai keletą atsitikimų.

*Gyvenu Vilniuje, Rašytojų 8-33. Man arba mano
žmonai lietuviškai adresuoti laiškai, kaip taisyklė, vi-
suomet patenka pas kaimynus arba kaimynystėje esan-
čias įstaigas. Gera dar jeigu patenka pas pažįstamus,
tai nedingsta jie. Gaunu, nors ir pavėluotai. Keletas
laiškų dingio be žinios, o jų tarpe – vienas labai svar-
bus laiškas, rašytas man žmonos 1956 m. liepos 10 d.
(ryte) ir įmestas į pašto dėžutę Palėvenėlėje (Kupiškio
rajonas).*

*Šiomis dienomis kaimyninio namo gyventojai vėl
atnešė man adresuotą laišką, iš kurio sužinojau, kad
prieš tai jau buvo rašytas man laiškas, bet aš jo visai
negavau.*

*Tuo reikalu 1956 m. kovo pradžioje (apie 10 d.) mano
žmona Širvienė, Birutė buvo Centrinėje Vilniaus Ryšių
įstaigoje (Stalino pr.) ir skundėsi skundų biure. Ten bu-
vęs darbuotojas užsirašė pavardę, adresą, bet po to laiškų
pristatymas tik pablogėjo.*

*Lietuvos TSR Ryšių ministerija turėtų rimčiau kontro-
liuoti savo įstaigų darbą, užkirsti kelią antagonistinėms
nuotaikoms ir nuolat gerinti piliečių aptarnavimą.*

*Šiuo metu jau pakankamai nacionalinių kadrių, yra
daug puikaus vietinio jaunimo, kuris su meile mokosi
(arba moka) brolišką rusų kalbą. Kam tad laikyti už-
sispyrusius nacionalistus, kurie niekina mūsų kalbą ir
atkakliai jos nesimoko?*

Paulius Širvyys

Dabartinis mano adresas:

*г. Москва, Тверской бульвар 25,
Высшие литературные курсы*

1960 m. gegužės 21 d. Valstybės saugumo komiteto (KGB) Utenos rajono skyriaus raštas vienam iš Lietuvos SSR Valstybės saugumo komiteto padalinių⁹

Visiškai slaptai

Egz. nr. 2

Kopija 419

21.V.60 m.

KGB prie Lietuvos SSR MT 2 skyriaus 2 valdybos viršininkui majorui drg. Narasui

Vilniaus m.

Tarnybinis pranešimas

Pranešu Jūsų žiniai, kad 1960 m. gegužės 2 d. važiuavęs autobusu „Biržai–Vilnius“ nr. 10-91, garažas nr. 4,

Širvys Paulius, s. Prano, 1922 metų gimimo, gimęs Padustėlio kaime, Zarasų r-ne, gyvenantis Vilniaus m., Komjaunimo g., namas nr. 36, bt. 7, dirbantis Rašytojų sąjungoje, SSKP narys, lietuvis, SSRS pilietis, vedęs, pradėjo necenzūriniais žodžiais koneveikti autobuso konduktorę Dukalo, kad ji nemoka lietuvių kalbos, be to, vartodamas tokius antisovietinius išsireiškimus: „kaip jums ne gėda, vaikščiojat lietuviška žeme, lietuvišką duoną valgot, o lietuvių kalbos nemokat“. Konduktorė į tuos žodžius atsakė, kad jei ji būtų gimusi Liet. SSR arba ilgus metus būtų dirbusi, tai gal ir būtų gėda, bet dabar, kai ji tik metus gyvena Lietuvoje, tai jai atleistina.

Po to Širvys lyg kreipdamasis į autobuso keleivius pradėjo kalbėti, kad „štai atsirado užkariautojai, net nenori lietuviškai kalbėti, bet taip ilgai tęstis neturi, tik reikia veikti visiems išvien, nes vienas čia nieko nepadarysi.“ Kai važiuavęs autobuse oper. [operatyvinis] darbuotojas leitenantas Krapavičius R. P. priėjo prie piliečio Širvio ir paklausė, kur jis važiuoja, Širvys atsakė, kad kur jam reikia, ten ir važiuoja, bet pamatęs darbuotojo pažymėjimą ir išgirdęs Šulskio prašymą išlipti Utenos stotyje deryboms, pilietis Širvys pakluso.

Širvio žodžius patvirtino kartu važiuojanti jo žmona ir „Valstiečių laikraščio“¹⁰ redaktorius, kuris taip pat važiuoja į Vilnių.

Laikome būtina pranešti Jūsų žiniai apie aukščiau aprašytą atvejį, kad būtų imtasi atitinkamų priemonių.

KGB prie Liet. SSR MT operigaliotinis Utenos raj. leit. /Krapavičius/

„Sutinku“

KGB prie Liet. SSR MT igaliotinis Utenos raj. kapi-tonas /Misiūnas/ ■

Parengė Regina LAUKAITYTĖ
Lietuvos istorijos institutas

¹ V. Tininis. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*. Vilnius: Enciklopedija. 1994, p. 83. Pastarasis laiškas publikuotas 2017 m. lapkričio 22 d. interneto portale *bernardinai.lt*: Paviešintas Pauliaus Širvio laiškas A. Sniečkui: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-11-22-paviesintas-pauliaus-sirvio-laiskas-a-snieckui/166378>. Beje, nežinomas publikacijos autorius suklydo, adresatu nurodydamas Antaną Sniečką – poetas kreipėsi į LKP CK sekretorių Vladą Niunką.

² Slaptas 1956 m. spalio 25 d. LKP CK Sekretoriato nutarimas, LYA LKP dokumentų skyrius, f. 1771, ap. 191, b. 207, l. 27.

³ Įrašas ranka ant Lietuvos SSR ryšių ministro pavaduotojo Strelkovo 1956 m. gruodžio 13 d. slapto rašto LKP CK Ypatingajam skyriui, ten pat, l. 34.

⁴ „Lietuvos SSR Ryšių ministerijos vadovų susipažinimo su 1956 m. spalio 27 d. dokumentu 22/7 kontrolinis lapas“, ten pat, l. 35.

⁵ A. Pocius. Žiupsnelis minčių apie Paulių Širvį. *Metai su Pauliumi. Atsiminimai apie Paulių Širvį*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2007, p. 202.

⁶ Laiškų nuorašai saugomi: LYA LKP dokumentų skyrius, f. 1771, ap. 191, b. 207, l. 28-30. Išliko ir jų vertimai į rusų kalbą (l. 31-33). Publikuojant ištaisytos dvi nereikšmingos korektūros klaidos.

⁷ Vladas Niunka (1907–1983) – Lietuvos SSR veikėjas, tuo metu buvo LKP CK sekretorius ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas.

⁸ Antanas Pakalnis (1923–1977) – rašytojas, dirbo laikraščių ir žurnalų redakcijose.

⁹ Vertimas iš rusų kalbos. Dokumento originalas saugomas: LYA, f. K-11, ap. 1, b. 4084, l. 5.

¹⁰ *Valstiečių laikraščio* redaktorius 1960 m. buvo žurnalistas Jurgis Karosas (1922–2013).

Astrida PETRAITYTĖ

(SU)MAIŠTINGAS AMŽIUS KRIKŠČIONYBĖS KARALIJOJE

Dainora Pociūtė. Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2017, p. 331.

Kai Lietuvos Seimas netikėtai (net ir man, liuteroni) 2017-uosius, greta kitų pagerbimų, paskelbė Reformacijos metais, tikrai buvo galima tikėtis pozityvių poslinkių, vertinant tiek patį Martino Lutherio „akibroktą“ su tomis – nesvarbu, ar prikaltomis prie Katedros durų, ar kitaip paviešintomis – 95 tezėmis, tiek visą evangelikąjį sąjūdį, tiek šiandienines „pasekmes“, įgijusias daugiau ar mažiau stabilias konfesines formas. Tai, kad yra nuo ko „pasislinkti“, liudijo pirmieji, gal saviveikliniai „jubiliejiniai lozungai“, nuskambėję per nacionalinę televiziją, maždaug – Lutherio reformacija, sukėlusį ilgus *sumaištis* šimtmečius... Laimei, ilgai laukti, kol bus persiorientuota į pozityviąją Reformacijos reikšmę, nereikėjo.

Manau, katalikiška (ar *à la* katalikiška) mūsų visuomenė tik praturtėjo, jei pasistengė pasidomėti tiek europine, tiek lietuviškąja Reformacijos istorija, jos esme, reiškiniais. O jubiliejinės, valstybiškai (ir specialiu finansavimu) pažymimos sukaktys, kad ir kaip ironizuotume jų fasadiškumą, išties paskatina naujus tyrimus, publikacijas, viešus renginius ir pan.

Prof. Dainora Pociūtė tikrai nėra „proginė“ Reformacijos tyrinėtoja. Besidomintieji protestantizmu, be abejo, yra susipažinę su jos tyrimų vaisiais – monografijomis, moksliniais šaltinių leidimais. Jubiliejiniais metais išleista monografija „Nematomos tikrovės šviesa“ yra Reformacijos 500-ųjų metinių minėjimo dalis. Knyga daili, viršeliui panaudota išraiškinga 1563 m. Brastos (Radvilų) Biblijos iliustracija (beje, korektūros klaidės knygoje vertėjo atidžiau išlasioti).

Paantraštė nurodo, kad autorės dėmesys sutelktas į XVI a. krikščionybės reformatorių asmenybes, jų skleistą idėjas. Aštuonių („*religinius paminklus palikusius*“) asmenų kompanija gana marga, toli gražu ne bendrą vagą variusi. Manau, skaitant knygą pirmiausia patirsimas įspūdis toks: Reformacija yra vidinių prieštaraų nestokojęs XVI a. krikščionybės atnaujinimo sąjūdis, kur kas platesnis ir įvairesnis negu dvi pagrindinės per amžius nusistovėjusios, šiandien jau tradicinės protestantiškos konfesijos – evangelikai liuteronai ir evangelikai reformatai.¹ Tiesa, įvadiniame žodyje autorė pabrėžia dėmesį sutelkusi „*į tik nuo Romos bažnyčios tradicijos atskilusius procesus, kurie tradiciškai laikomi generaline Reformacijos istorijos gija*“ (p. 11). Mane, „netikėlę“, apima abejonės, ar galima „generaline linija“ laikyti ir vadinamąją (pačios autorės taip įvertintą) heterodoksiją, leidinyje pristatomą su nė kiek ne menkesniu moksliniu azartu, – antitrinitorius, anabaptistus ir pan., su kuriais aistringai kovojo patys „generalinės linijos“ atstovai.

Maištingoms krikščionybės atnaujinimo idėjoms plisti LDK (nepamirškime ir „giminingos“ Lenkijos) palankiausias metas buvo valdant Žygimantui Augustui ir Steponui Batorui. Nors nė vienas iš jų jokios protestantizmo atšakos neįteisino kaip valstybinės religijos, vis dėlto „*Žygimantas Augustas savo ankstyvuoju valdymo laikotarpiu pats buvo evangelizmo idėjų šalininkas, o Reformacijos rėmėjai sudarė jo artimos aplinkos branduolį*“ (p. 13).

Šiame leidinyje minimi tragiško likimo Abraomas Kulvietis, pradėjęs judinti katalikybės (iškreiptąsias)

tradicijas, ir kunigaikštis Radvilas (priimu autorės pasirinktą pavardės formą) Juodasis, ryškiausias tiek „stotu“, tiek įtaka (nebūtinai palankiai sutikta), buvo vieni svarbiausių monografijos „Maištininkų katedros“² veikėjų. Pociūtė kiek anksčiau pristatė ir Lietuvos Reformacijos (ne tik) istorijai reikšmingus dokumentus: Kulviečio „Tikėjimo išpažinimą“ (kartu su jo pašlovinimui skirta laidotuvių prakalba),³ Mikalojaus Radvilo Juodojo polemiką su popiežiaus nuncijumi Lippomanu.⁴

Kai kurie kiti veikėjai, epizodiškai šmėžavę ankstesniuose leidiniuose, šioje monografijoje pristatomi plačiau. Jų įvairovė atskleidžia, kad LDK XVI a. vyko aktyvios religinės paieškos, virė diskusijos, nestigo aršios konfrontacijos...

Bajoriškos kilmės **Abraomą Kulvietį**, gimusį Kulvoje, Europos universitetų auklėtinį, autorė vadina Renesanso intelektualu. Studijavęs Liuveno (Nyderlandai), Leipcigo ir liuteroniškame Vitenbergo (Vokietija) universitetuose, Sienoje (Italija) įgijęs teisės mokslų daktaro laipsnį, Lietuvoje buvo persekiojamas. „Karalienės [Bonos Sforcos] protekcijos dėka maždaug 1541 m. pavasarį Kulvietis atidarė mokyklą LDK bajorų vaikams, kuri laikoma pirmąja humanitarinės kolegijos tipo mokykla Lietuvoje“ (p. 26). Bet vienaip manė karalienė, o kitaip – karalius... Žygimanto Senojo dekretu Kulvietis, paskelbtas eretiku ir maištininku, 1542 m. buvo paduotas į bažnytinį teismą. Jam (ir karalienės paragintam) pasitraukus į Prūsijos kunigaikštystę (tradicinę evangeliškųjų „eretikų“ užuoglaudą), buvo atimta bajorystė, teisė grįžti į Lietuvą, konfiskuotas turtas (net motinai teko už nusidėjėlį sūnų pasėdėti kalėjime). Mokykla nustojo veikusi. Karaliaučiuje globotas kunigaikščio Albrechto, 1542 m. pabaigoje paskirtas gimnazijos (partikuliario) rektoriumi. Turėjo galimybių intelektualiai reikštis, vis dėlto siela veržėsi Lietuvon. Pavyko grįžti į Vilnių, bet po trumpos ligos netikėtai mirė tėvų namuose Kulvoje. Kaip ir visi, atskirtieji nuo Bažnyčios, palaidotas be apeigų, ne kapinėse.

1543 m. Karaliaučiuje laiško Bonai Sforcai forma parašytas Kulviečio „Tikėjimo išpažinimas“ (*Confessio fidei*), pasak tyrėjos, – Lietuvoje pirmasis reformacinis tekstas. Pirmasis (mūsų krašte) kvietimas apvalyti

krikščionybę, Bažnyčią nuo žemiškųjų apnašų, iškraipančių pirminį jos pavidalą. „Kulviečio Tikėjimo išpažinimas paremtas trim pagrindiniais kompoziciniais akcentais: teisine savigyna (apologija), Bažnyčios kritika ir trumpu tikėjimo tiesų išdėstymu“ (p. 35). Aštriai kritikuodamas Bažnyčios mokytojus, kad neišprusę, godūs, išpuikę ir pan., „Kulvietis pirmasis Lietuvoje pamatine krikščioniškąja vertybe iškėlė sąžinės (conscientia) kategoriją“ (p. 37–38). Tarp Kulviečio nurodytų Bažnyčios klaidų pirmoji ir didžiausia yra mokymas, kad išganyką galima pelnyti gerais darbais (o jų samprata, kaip žinome, išplėtota iki indulgencijų praktikos). „Tikiu, kad esame išganomi vien Dievo gailėstingumu, dėka Kristaus kančios, dovanai, be jokių mūsų nuopelnų“ (p. 40).

Confessio fidei paskelbta Karaliaučiuje 1547 m., minint antrąsias Kulviečio mirties metines, kartu su *Oratio funebris* – universiteto kolegos Johanno Hoppijaus pasakyta laidotuvių kalba: „Hoppijus ne tik parašė Lietuvos Reformacijos pradininką išaukštinusį, į Europos Renesanso šviesiausių asmenybių gretas įrašiusį bei jo biografiją nušvietusį veikalą, bet ir publikavo jo konfesiją, tad pagrįstai gali būti laikomas Lietuvos Reformacijos istoriografijos pirmtaku“ (p. 47).

Tiesą sakant, mane trikdė (trikdė jau ir ankstesniuose Pociūtės veikaluose) žodis *konfesija*, vartojamas kaip *išpažinimo* sinonimas. Lotyniškąjį *Confessio* tarsi galėtume automatiškai įtraukti į lietuvišką vartoseną, jei terminas *konfesija* neturėtų jau įtvirtintos reikšmės.⁵ Štai ir autorė nurodo LDK Evangelikų bažnyčios *konfesionalizaciją*, prasidėjusią XVI a.: „Krikščionybės transformacijos procesas nuosaikėjo jo skirtingoms formoms standartizuojantis ir įtvirtinantis bendrąsias **konfesijų** [išskirta mano – A. P.] normas“ (p. 125).

Faktinį Reformacijos (tiksliau tariant, evangelinio sąjūdžio) LDK pradininką **Mikalojų Radvilą Juodąjį** kažin ar galima laikyti Kulviečio pasekėju – kunigaikštis nebuvo intelektualas, kaupęs žinias universitetuose. Vis dėlto stebina ir šio kilmingo, galingo, turtingo valdžios žmogaus minties bei laikysenos drąsa. Nors savo *tikėjimo išpažinimą* – poleminius laiškus popiežiaus nuncijui Lippomanui, sudėtus (kartu su nuncijaus laišku) į leidinį

Due Epistolae – rašė talkinamas mokslingų patarėjų, tačiau kritikos, teiginių aistra liudija kunigaikštišką pasitikėjimą (ir tikėjimą)...

Reikšmingas autorės akcentas: „*Apibūdinant Juodojo konfesinį identitetą turime reikalą ne su konfesijų kaita, bet su viena kartą įvykusia konversija į evangelizmą*“ (p. 52). Būtent evangelizmą, krikščionybės išgryninimą, Lietuvoje steigiant Krikščionių bažnyčią, nepriklausomą nei nuo Lutherio, nei nuo Calvino. (Štai Irena Vaišvilaitė neabejoja, kad Radvila(s) Juodasis buvo „karštas kalvinistas“⁶) Nepriklausomos Bažnyčios steigimas atitiko, pasak autorės, ir siekį išlaikyti politinę LDK nepriklausomybę – Radvilas Juodasis priešinosi sąjungai su Lenkija.

„Nuo 1553 m., Radvilo dvaruose Lukiškėse ir Brastoje sutelkus reformoms pasirengusius kunigus, pradėtos organizuoti evangeliškos pamaldos“ (p. 55). (Man vis knieti sužinoti, kur buvo tas Lukiškių dvaras – regis, dabartinio Vingio parko teritorijoje?) Radvilo Juodojo tais pačiais metais Brastoje įkurta spaustuvė buvo „pirmoji LDK, pradėjusi nuolatine Lietuvos spausdintų knygų istoriją“ (p. 57). Tradicinis Pranciškui Skorinai suteikiamas pirmieviškumas sumenkinamas – tik išnašoje kaip epizodinis reiškinyss paminėti du veikaleliai, 1522–1525 m. Vilniuje išleisti bažnytine slavų kalba.

Liūdnas faktas, bet Reformacijos lozungą – šventieji raštai gimtosiomis tikinčiųjų kalbomis! – kunigaikštis Radvilas Juodasis realizavo, Brastoje 1563 m. išleisdamas lenkišką Bibliją...

Duodama interviu Lietuvos žinioms Pociūtė be užuolankų įvardijo: „[Kunigaikščio] Albrechto garbei reikia pasakyti, kad jo įdiegtai sistemai turime būti dėkingi už lietuvišką raštiją šalia kitų Prūsijos kalbų. Be šito galbūt šiandien ir visai neturėtume lietuvių kalbos.“⁷

Brastoje leisti ir katekizmai, kurie „religinės minties požiūriu buvo sinkretiniai, turintys ir liuteroniškosios, ir helvetinės [kalviniškosios] doktrinos elementų“ (p. 60), kita religinė literatūra.

Nenuostabu, kad Luigi'ui Lippomanui, paskirtam popiežiaus nuncijumi Lenkijoje ir LDK, buvo nurodyta konkreti misija – sustabdyti erezijos šiuose kraštuose plitimą. Pociūtės veikaluose šis personažas tragikomiškas – vis veržiasi grįžti į Romą tiek dėl sveikatai nepa-

lankių gamtinių bei buitinių sąlygų, tiek dėl eretiškumu persmelktos dirvos, bergždžios dvasinei sėjai, o istorijon įėjęs kaip didžiojo eretiko Radvilo Juodojo pagrindinis (ir negailestingai sutriuškintas) oponentas. Kažin ar jis norėjo, kad diplomatiškas, saldžiais pagardais pabarstytas laiškas Radvilui bei šio atkirtis, surašytas be jokios diplomatijos, būtų paskelbtas viešai? Bet pakurstyti kunigaikštį buvo kam – iniciatyvos ėmėsi italų evangelikas disidentas Pieras Paolo Vergerijus. Lotyniškasis leidinys *Due epistolae*, „kurio pagrindą sudarė Lippomano kreipimasis į Mikalojų Radvilą Juodąjį ir pastarojo atsakymas nuncijui, buvo paskelbtas Karaliaučiaus Johanno Daubmanno spaustuvėje 1556 m. spalį“ (p. 81). Laiškus papildė dvi Vergerijaus pratarmės, „penki eiliuoti antilipomaniniai tekstai“ (p. 96) ir kitokie priedai. Po metų kitų pasirodė vokiškas ir lenkiškas „Dviejų laiškų“ variantai. „Laiškas nuncijui buvo pirmas viešas LDK protestantų tikėjimo išpažinimas, kuriame pareikšta apie Bažnyčios sukūrimą šalyje [...] paskelbta apie atsiskyrimą nuo pragaištingos Antikristo katedros ir tikrosios Krikščionių bažnyčios – „teisybės katedros“ – įkūrimą“ (p. 100). Tai gi kunigaikštis, tiesioginiu taikiniu pasirinkęs nuncijų, be diplomatinio vingrybių kaunasi su popiežiumi ir visa Katalikų bažnyčia. „Romos bažnyčios šalininkams taikyti tokie epitetai, kaip begalviai, akiplėšos, prakeiktieji, antikristai, šėtono kūno dalys, vagys, piktadariai, popiežiškosios piktosios šmėklos, Afrikos baidykles pralenkiančios pabaisos, tironai“ (p. 102). Popiežiui vaizdingų epitetų irgi nepagailėta... Beje, diplomatiški, meilūs nuncijaus laiško žodžiai neįstengė pridengti jo karingumo, tad kunigaikštis turėjo ką demaskuoti: „be Žygimanto Augusto pritarimo Lippomano pastangomis 1556 m. pavasarį [Lenkijoje, Sochačeve] buvo sudeginti Eucharistijos išniekinimu apkaltinti žydai“ (p. 105).

Popiežius Paulius IV įtraukė „Du laiškus“ į draudžiamų knygų sąrašą. „Radvilas Juodasis tapo pirmuoju draudžiamu lietuviu visuotiniame Romos bažnyčios Index librorum prohibitorum sąrašė“ (p. 106).

Baigiamajame skyriuje, skirtame Andriui Volanui, sužinome, koks buvo Radvilo Juodojo likimas po mirties: „1574 m. spalį jaunieji konvertitai Juodojo sūnūs Mikalojus Kristupas ir Jurgis, net ir prieš dėdės ir buvusio

globėjo Vilniaus vaivados Radvilo Rudojo *valių išvadavo Radvilų rūmus* [Didžiojoje gatvėje] nuo „eretiškos kalvinių bažnyčios“ ir purvo“ (p. 250). Šių rūmų koplyčioje palaidotų Radvilo Juodojo ir jo žmonos Elžbietos palaikai buvo perkelti, regis, į Dubingius. (Juk ten aptikti?)

Simonas Zacijus – daugeliui turbūt negirdėtas vardas. „*Vienas iš pirmųjų LDK Evangelikų bažnyčios organizatorių ir vadovų*“ (p. 110) kunigavo (1552–1553) Radvilo Juodojo dvare Brastoje. „*Iki 1560 m. Zacijus vadovavo abiem besikuriančios LDK Evangelikų bažnyčios branduoliams – Brastos ir Vilniaus*“ (p. 111). Suformavus atskirus – Palenkės ir Vilniaus – Bažnyčios distriktus, vadovavo pastarajam, pavadintam Vilniaus Krikščionių bažnyčia. Šis laikotarpis, regis, buvo trumpas, Radvilas Juodasis, išsiskyrus pažiūroms, Zacijų atleido (1561 m. jis jau darbavosi Krokuvoje).

Zacijus – ne vien reformacinės „praktikos“ veikėjas. Jis buvo vienas iš Brastos Biblijos vertėjų, prisidėjo prie evangelikų literatūros leidybos. Jo pamokslai, sakyti kunigų bendrijai, sudaro *Vilniaus Krikščionių bažnyčios aktų ir nutarimų* (žinoma, išleistų lenkiškai) pagrindą. Pirmąjį oficialų LDK Evangelikų bažnyčios išpažinimą (lenkų kalba) irgi parašė Zacijus. Kritikavo „pažodinį“ Biblijos suvokimą, stojo kalvinistinio mokyimo pusėn. Buvo tarp autorių, kurie bendromis pastangomis rengė literatūrą, būtiną Bažnyčiai ir jos parapijiečiams. „*Tokia publikacija, susidedanti iš katekizmo, agendos (namų pamaldų) ir giesmyno, sutelktomis evangelikų pastangomis pasirodė Stanislovo Murmelijaus vadovaujamoje Brastos spaustuviėje 1558 metais*“ (p. 121). Įdomi (nors ne jų išrasta) mažojo katekizmo klausimų-atsakymų forma. „*Šis vadinamasis „Coś ty jest?“ („Kas tu esi?“) katekizmas tapo pagrindiniu visos vėlesnės XVI–XVIII a. LDK reformatų populiarios katechetinės literatūros pagrindu*“ (p. 122).

„*Radikaliosios Reformacijos*“, pirmiausia kritikavusios Trejybės dogmą, atstovai irgi patenka į autorės akiratį (nors „tradicinių“ protestantizmo konfesijų – liuteronizmo ir kalvinizmo – autoritetai griežtai atsiribojo nuo šių „eretikų“, gavusių ir antitrinitorių, ir arijonų heterodoksų, ir kitus vardus). LDK trinitorinės polemikos (t. y. antitrinitorinės pozicijos) pradininkas **Petras Gonezijas** (apie 1530–1573) kilęs iš Radvilams priklausiusio

Palenkės Goniondzo miestelio. Studijavęs Padujos universitete, tuomečiame antitrinitorizmo židinyje, Gonezijas 1555 m. antrojoje pusėje „*ėmė veikti Radvilo Juodojo suburtoje evangelikų bendruomenėje*“ (p. 137). 1556 m. Secemino sinode „*evangelikus ragino atsakyti tradicinės ontologinės terminijos naudojimo teologijoje, mokyimo apie Trejybę bei dviejų Kristaus prigimčių susiliejimą* (communicatio idiomatum) *bei sugrąžinti prieš-nikėjinį Bažnyčios mokymą*“ (p. 137). Pirmas jo teiginys, užrašytas sinodo protokole, toks: „*Nėra jokios Trejybės, o pats žodis yra naujas ir žmonių išgalvotas*“ (p. 137). Tais pačiais metais Krokuvoje paskelbė veikalą „*Apie Dievo Sūnų žmogų Jėzų Kristų*“ (*De Filio Dei homine Christo Iesu*), todėl į istoriją įėjo kaip pirmosios antitrinitorinės publikacijos LDK ir Lenkijoje autorius (Pociūtė vis supažindina su *pirmeiviais*). „*Gonezijas teigė, kad Dievas nėra sudėtinis ir visi trys dieviškieji asmenys (personos) turi savo substanciją*“ (p. 148). Pasikėsinęs į tas dogmas, dėl kurių „tradiciniai“ evangelikai sutarė su katalikais, gavo Žygimanto Augusto ediktą, jo pažiūras paskelbusį ereziją. „*Gonezijaus globėjas Radvilas Juodasis tų pačių [1556] metų vasarą įsakė sunaikinti visą knygos tiražą, vieną egzempliorių kaip įrodymą pasiunčiant Melanchtonui*“ (p. 139).

Daugelio nemalonę užsitraukęs, galiausiai Radvilo Juodojo sesers Onos Kiškienės priglobtas Vengruve, palaikomas jos sūnaus Jono Kiškos, Gonezijas neketino prisitaikyti. Tarsi antitrinitorinės „erezijos“ būtų per mažai, ėmė skelbti (irgi pirmasis Lietuvoje) anabaptizmą, t. y. pripažino ne kūdikių, o suaugusiųjų krikštą. Šioms jo pažiūroms pritarė net ne visi buvusieji bendražygiai antitrinitoriai. Išdėstė ir gana radikalias socialines-etines nuostatas (publikacijų, regis, neišliko) – krikščioniui nevalia naudoti ginklą, pralieti kraują ir pan. Tokio pobūdžio radikalumas užtraukė net Jono Kiškos nemalonę. Bet „*visą likusį gyvenimą [iki 1573 m.] Gonezijas siekė ne lyderystės Ecclesia [matyt, Ecclesia] minor bendruomenėje, bet ieškojo atsakymų į kylančius klausimus*“ (p. 142). (Autorė ne itin stengiasi neišmanėliams paaiškinti vartojamus retesnius terminus, pavadinimus. Internetas padėjo susivokti, kad *Ecclesia minor* arba Lenkijos broliai – tai antitrinitorių bendruomenė.) Šį „eretiką“ Po-

ciūtė vadina biblinės hermeneutikos pradininku LDK, akcentavusiu biblicizmo ir tikėjimo tiesų racionalumo principus.

Turime progos susipažinti ir su tokiu įdomiu (gal ne visai netikėtu, turint galvoje valdovę italę) reiškiniu kaip aktyvi italų disidentų veikla LDK. Plačiau pristatomas **Giovannis Giorgio Biandrata**, kuriam mediko išsilavinimas bei pareigos, regis, padėjo reikštis ir kaip religiniam veikėjui, sėjančiam abejones dėl Trejybės dogmos... 1540 m. tapęs Bonos Sforcos gydytoju, 1545–1552 m. darbavosi Žygimanto Augusto sesers Transilvanijos kunigaikštienės (našlės) Izabelės Jogailaitės dvare (dar ir 1559 m. Žygimantas Augustas siuntė jį pas sunkiai sergančią savo seserį, bet ši netrukus mirė). Lygia greta „įsijungė į diplomatinę ir politinę veiklą“ (p. 159). Transilvanija tais laikais, pasirodo, buvo „užkrečiamas“ antitrinitorizmo židiny. Biandrata, „paveiktas šių „eretiskų“ idėjų, nei kuriam laikui grįžęs Italijon, nei emigravęs „į kalvinistų Ženevą, kur tapo miesto italų bažnyčios vyresniuolu“ (p. 160), savo nuostatų garsiai vis dėlto neskelbė. Tačiau įtarimai, kad jis nėra nuoširdus kalvinistas, nesisklaidė, pareikalauta, kad paties Calvinio akivaizdoje Biandrata pasirašytų ištikimybės reformatų doktrinai raštą. Vėl pasirinkęs emigraciją, 1558 m. jau buvo įsikūręs Radvilo Juodojo dvare, nors Calvinas laišku perspėjo kunigaikštį apie šį „pabaisą“. Biandratos ir kitų dvare viešinių italų „atskalūnų“ (pirmiausia – Lelio Sozzinio) paveiktas, Radvilas Juodasis ėmė abejoti tradicine Trejybės dogmatika. Calvinui, pasižymėjusiam ir tuo, kad sudegino italų „eretiką“ Servetą, Biandratos viešnagė Radvilo Juodojo dvare nedavė ramybės. „Calvinas savo antrąjį pataisytą Apaštalo laiško komentarų (Commentarii in Acta Apostolorum) leidimą dedikavęs Radvilui Juodajam, prakalboje į kunigaikštį, pasirašytoje 1560 rugpjūčio 1-ąją, pirmą kartą viešai, spausdintame tekste, Biandrata apkaltino antitrinitorizmo erezija ir paskelbė italų mediką „niekingesniu už Servetą“ (p. 162).

1561 m. pradžioje vykęs Bažnyčios sinodas kaltinimus Biandratai, išpažinusiam savo tikėjimą, pripažinusiam „Trejybę esant viena nedaloma esybe trimis dieviškomis hipostazėmis“ (p. 162), atmetė. O tų pačių metų gruodį per sinodą, vykusį Krokuvoje, Biandrata „pirmą kartą

išstojo su atvira Calvinio kritika“, pasiūlė „apriboti nebiblinės [t. y. interpretacinės] kalbos naudojimą aptariant dievybės klausimus ir pats buvo įpareigotas kitam sinodui parengti konfesiją“ (p. 168). Kitų metų kovą sinode svarstyta Biandratos tikėjimo išpažinimas, pateiktas raštu, sulaukė prieštaringų vertinimų, tačiau po mėnesio perskaityta „konfesija“ buvo patvirtinta. Rugpjūčio 18–20 d. „Pinčiuvo sinode suformuluotu Mažosios Lenkijos tikėjimo išpažinimu biandratistai faktiškai vėl pasiekė pergalę“ (p. 170). (Tik mano neišmanymas, matyt, verčia klausti, ar Mažosios Lenkijos sprendimai galiojo ir Lietuvoje...) LDK Evangelikų bažnyčia, antitrinitorizmo idėjų veikiamą, skilo – vieni laikėsi Trejybės dogmos, kiti ją atmetė. Ir šiame pasakojime prieš akis iškyla didinga Radvilo Juodojo figūra. Nors kunigaikščiui skilimas nepatiko, tačiau gyvenimo pabaigoje Calvinui rašytame laiške „galima pastebėti neslepiamą simpatiją asmenų, išdrįsusių konfliktuoti su Calvinu, idėjoms“ (p. 173), taip pat ir asmeninę nepriklausomybę konfesiniais klausimais. Kaip ir Biandrata, jis argumentavo, kad Trejybės sąvoka neminima Šv. Rašte...

Tačiau Žygimantas Augustas teologijos maištininkams nebuvo palankus – 1564 m. išleido „ediktą, tiesiogiai nukreiptą prieš užsienio (iš tiesų daugiausia italų antitrinitorius) „eretikus“, uždraudžiantį jų veiklą ir buvimą LDK ir Lenkijoje“ (p. 176). Pats šio pasakojimo herojus, pasirodo, jau 1563 m. spėjo išvykti pas Transilvanijos valdovą Joną II Žygimantą. Eidamas valdovo gydytojo pareigas, „išvystė produktyvią religinio mąstytojo veiklą ir tapo autoritetingu Lenkijos, Lietuvos ir Transilvanijos antitrinitorių tinklo koordinatorium“ (p. 178). Monografijos autorė atskleidžia spalvingą (ko gero, daugeliui ir nežinomą) teologinių LDK procesų XVI a. „tarptautinį aspektą“. Biandratai su bendraminčiais veikiant, „1571 m. seimas Transilvanijoje unitorizmą [kitaip: antitrinitorizmą] pripažino lygiateise krikščioniška konfesija, o Žygimanto senojo [Senojo] anūkas Jonas II Žygimantas tapo istoriniu unitorizmą išpažįstančiu Europos šalies valdovu“ (p. 178). Tiesa, kai kurie Biandratos bendražygiai nuėjo dar toliau ir ėmė propaguoti nonadorantizmą (neigė Kristaus garbinimą). „Biandrata nepritarė nei nonadorantistinėms, nei anabaptistinėms unitorizmo tendencijoms“ (p. 179), net

uždarė į kalėjimą buvusį artimą bičiulį Dávidą, netrukus ten ir mirusį, o vieną Dávido gynėją po kurio laiko nukirsdino inkvizicija. Taigi laisvos minties proveržiai neretai įgaudavo paradoksalią (ir žiaurią) išraišką. O Biandratą net kai kurie Transilvanijos unitoriai vadino Judu Iskarijotu. Anonimiškai spausdinti religiniai Biandratos veikalai tapo „*klasikiniais XVI a. heterodoksinės minties paminklais*“ (p. 180). Autorė, regis, pagarbiai žvelgia į šį religinį judėjimą: „*Tradicinės dogmatikos revidavimas ir scholastinių terminų atsisakymas, Tėvo dievystės ir natūraliosios Kristaus žmogystės atskyrimas unitorizmui suteikė gilią antropologinę tikėjimo perspektyvą*“ (p. 181). 1582 ar 1583 m. Biandrata grįžo į LDK ir Lenkijos valdovo Stepono Batoro dvarą, 1588 m. mirė.

Netikėtu rakursu šalia spalvingųjų „užsieniečių“ iškyla „saviškis“ – **Mikalojus Pacas**, katalikų bažnyčios vyskupas liuteronas (taip įvardytas šio knygos skyriaus pirmasis poskyris). Reformacijos idėjas LDK puoselėjo pasauliečiai, bet ir tarp Katalikų bažnyčios hierarchų radosi vienas maištininkas (maištavęs, galima sakyti, paradoksaliai). „*Istorija apie tai, kad praėjus dvidešimčiai metų po Kulviečio bylos, Lietuvos Reformacijos persekiotojo [vyskupo Pauliaus Alšėniškio] sūnėnas pasuko protestantizmo keliu ir sukūrė vieną iš LDK evangelikų tikėjimo išpažinimų, sykiu likdamas Romos bažnyčios vyskupu, liudija apie įvairialypį konfesinių ir politinių įtampų laikotarpį XVI a. 7–8 dešimtmečiais*“ (p. 186). Išties siužetas vertas kino filmo!

Paradoksų, liudijančių nepotizmo ir galingųjų globos reikšmę, Paco karjeroje nestigo nuo pat pradžių – jis „*tapo dekanu Vilniaus kapituloje bei gavo Naugarduko parapiją, nors neturėjo kunigo išventinimų*“ (p. 186). Žygimanto Augusto valia, Pacas, ėjęs ir valdovo sekretoriaus pareigas, buvo nominuotas Kijevo vyskupu. Ir vėl paradoksas: popiežius jo į vyskopus neišventino (iš dalies gal ir dėl atsitiktinių aplinkybių), tad „*visą vyskupavimo laiką – 27 metus – išbuvo vyskupu nomina[n]tu*“ (p. 187). Tuo paradoksai nesibaigė – Kijevo vyskupas Pacas vedė, o 1566 m. paskelbė protestantišką „*konfesiją*“... Ar tas LDK valdomas Kijevas buvo toks Dievo pamirštas užkampis, kad Mikalojus Pacas galėjo gyventi pagal savo paties susikurtas taisykles?

Kontroversiškai spalvingo gyvenimo fone tarsi nublinksta teologinės Paco idėjos. 1566 m. Karaliaučiuje išleistas veikalas „Teisingojo tikėjimo išpažinimas“ (*Orthodoxa fidei confessio*) buvo protestantiškų jo pažiūrų deklaracija, nesigilinant į konfesinius skirtumus tarp liuteronų ir reformatų, pabrėžiant jų bendrą kovą su antitrinitizmu. Rengti veikalą padėjo ir talkininkai, vienas iš jų – Radvilo Rudojo sekretorius reformatas Andrius Volanas. „*LDK religinės politikos prasme Paco darbas legalizavo evangelikus kaip ortodoksus, tikruosius krikščionis, stojančius į vieną gretą su Romos bažnyčios tradicija ir atsiribojančius nuo valstybės „bedievių“ bei „pasaulietinio mąstymo“ šalininkų*“ (p. 203). Nors Pacas mėgino Bažnyčios mokymo tradiciją derinti su protestantizmo tiesomis, buvo ir besipiktinančių Kijevo „vyskupo liuteronų“ veikla (pavyzdžiui, vyskupas Jurgis Radvila). 1584 m. pavasarį Pacas atsistatydino, po metų mirė. „*Nemažai XVII a. veikalu, nutylėdami Paco protestantiškumą, jo vyskupavimą gyrė taip pat, kaip ir kitų vyskupų darbus, tačiau jis buvo įtrauktas į 1604 m. Zamoscijoje išleistą vietinį Index librorum prohibitorum kaip Kijevo pseudovyskupas*“ (p. 189).

Priešpaskutinis šio leidinio herojus **Simonas Budnas** pavadintas „*nepriklausomu Lietuvos unitorizmo herojum*“. „Taisyklingą“ dvikomponentį (liuteronizmas / kalvinizmas) protestantizmo vaizdą vis drumstė dieviškosios Trejybės neigėjai ar bent reinterpretatoriai ir tie, kurie propagavo suaugusiųjų krikštą. Nemagistralinius Reformacijos kelius mums, nepašvęstiesiems, būtų lengviau suvokti, jeigu ne gausi terminija, skirta tam pačiam (ar analogiškam) reiškiniui įvardyti, vis pramaišiu ir autorės vartojama. Štai, pristatydama Budną, išnašoje autorė unitorizmą (nors jis buvo minimas ir anksčiau, pavyzdžiui, kalbant apie Biandratą) paaiškina: „*Terminas unitaria religio atsirado Transilvanijoje XVI a. pabaigoje, kai 1571 m. antitrinitoriai buvo pripažinti lygiateise konfesija, sykiu su katalikais, liuteronais ir kalvinistais*“ (p. 206).

Pats Simonas Budnas ankstyvuosius savo veikalus rašė rusėniškai, „*save pagal pilietinę tapatybę vadino lietuviu*“ (p. 206). Įsijungė į Vilniaus krikščionių (t. y. evangelinės) bažnyčios veiklą. 1558 m., jau vedęs, buvo paskirtas katechistu – jam pavesta mokyti, matyt, tikėjimo tiesų. Budnas kartu su epizodiškai pristatomu Czecho-

wicu (beje, tapsiančiu vienu iš jo radikalumo kritikų) ir su Gonezijum „laikytini LDK anabaptizmo pagrindėjais“ (p. 207). 1560 m. išvykęs iš Vilniaus, Budnas „tapo Mažosios Lenkijos brolių Bažnyčios lyderiu“ (p. 207). Ryšių su LDK evangeliniu gyvenimu, jo veikėjais ir institucijomis neprarado. „1562 m. Budnas jau ėjo Bažnyčios ministro pareigas Radvilo Juodojo valdose Klecke, kur parengė vieną iš pirmųjų savo veikalų – rusėniškąjį protestantišką katekizmą. [...] Europoje tai buvo pirmasis protestantiškas katekizmas rusėnų kalba“ (p. 213). Budnas rėmėsi LDK evangelikų katekizmo tradicija (ir struktūra, pagrįsta klausimu „Kas tu esi?“). Katekizme jis dar nedeklaravo antitrinitorinių ir anabaptistinių savo nuostatų.

Nuo 1563 m., pasak monografijos autorės, Budnas ėmęs kritiškai vertinti trinitorinę dogmatiką, po poros metų jau suformavo savąją – unitoristinę. Dėl šio radikalumo neteko klebonijos Klecke (Radvilo Juodojo prieglobstyje), tačiau be vietos neliko – įsikūrė Chochle, kuris priklausė Onai Kiškienei.

Jau savarankiškos minties veikale lenkų kalba „Knygos apie Dievo Sūnaus atsiradimą“, gaila, neišlikusiame, „skelbė Jėzų buvus stebuklingai pradėtu tikru Marijos ir Juozapo sūnumi“ (p. 220).

Krikšto klausimams skirtame sinode, kuris vyko Vilniuje 1564 m. sausį, Budnas, žinoma, buvo tarp kūdikių krikšto priešininkų. Bet ir vėl pašaliečiams sunku susigaudyti: tuoj po Radvilo Juodojo mirties sukviestas (1565-06-10) generalinis lietuvių ir lenkų sinodas Bžezinuose „laikomas pirmuoju atskiru LDK ir Lenkijos generaliniu, nuo evangelikų bendruomenės atskilusių heterodoksų, populiariai apibendrinamų antitrinitorių vardu“ (p. 210), susirinkimu. Išnašoje nurodomas leidinys „Anabaptism and Spiritualism“ – tai gal čia kalbama apie tuos antitrinitorius, kurie kartu ir anabaptistai (juk kūdikių krikštą neigė ne visi antitrinitoriai)? Budnas nuosekliai pasisakė už suaugusiųjų krikštą. 1578 m. Losko sinode „krikštas paneriant [t. y. suaugusiųjų] Budno buvo įtvirtintas ir Lietuvos unitorių bendruomenėse“ (p. 212). Čia jis ir pats „panerdamas“ pasikrikštijo.

Budnas unitorizmą įtvirtino ir versdamas Bibliją į lenkų kalbą. „Tai pirmasis autorinis, kritinis komentuo-
tas viso šv. [Šv.] Rašto vertimas LDK ir Lenkijos Refor-

macijos istorijoje, pagrįstas filologine šaltinių analize ir bibline hermeneutika. Šis vertimas leidžia Budną laikyti kritinės biblijotyros pradininku LDK ir Lenkijoje“ (p. 221). Kai 1571 m. Radvilas Našlaitėlis savo valdose Nesvyžiuje uždraudė gyventi antitrinitoriams, Budnas vėl kraustėsi, dabar į Zaslavlį, netoli Minsko, kur toliau rūpinosi Biblijos „leidimo projektu“. Budnui priskiriami du arba net keturi Biblijos leidimai (tai tiesiog skirtingi tipografiniai tų pačių leidimų variantai). 1572 m. pasirodžiusiame „pilname Budno Biblijos leidime“ jis pripažino savų tik Senojo Testamento vertimą – mat Naujojo Testamento vertimas, pasak jo, naujame leidime „kai kurių mano bičiulių daugelyje vietų prieš mano valią perdirbtas“ (p. 223). Pakviestas antitrinitorizmo Lietuvoje globėjo Jono Kiškos, tapo jo pilies Loske pamokslininku, parengė ir 1574 m. atskirai išleido Naująjį Testamentą, dedikuotą Kiškai. Prakalboje pažymėjo Biblijos vertimų klaidas, net sąmoningas klastotes: „ypač atidžiai jis analizavo tas Biblijos vietas, kuriose aprašomas Kristaus gimimas“ (p. 225). Budnas, regis, net ir versdamas buvo itin radikalus – ilgainiui nuo jo atsiribojo net LDK ir Lenkijos antitrinitoriai. Siekdamas susitaikyti, ketvirtajame, 1589 m., Biblijos leidime jis „atsisakė kai kurių radikalusių savo vertimo epizodų“ (p. 227).

Skelbdamas radikalią Reformacijos nuostatą, Budnas išleido ir savų traktatų. Autorė nurodo, pavyzdžiui, veikalą *Brevis demonstratio...* ir kai kuriuos kitus, nepateikdama pavadinimo vertimo, tarsi manytų, kad lotynų kalba visiems suprantama, nors lenkiškų veikalų pavadinimus kažkodėl išverčia.

Tai ne tik vaikų krikšto neigimas, bet ir „mokymas apie tai, kad Kristus buvo žmogiškos prigimties sūnus, užgimęs stebuklingu (dievišku) būdu Juozapo sėklai įsikūnijus Marijos iščiose, ir šia samprata pagrįstas nonadorantizmas, kvietęs į Kristų kreiptis ne kaip į Tėvą, bet kaip į tarpininką“ (p. 229). Budnas šią, pasak jo, Šventojo Rašto žinią skelbė ir vėlesniuose veikaluose, pavyzdžiui, 1576 m. lenkų kalba išleistoje knygoje „Apie svarbiausius krikščionių tikėjimo straipsnius, tai yra, apie vieną Dievą, apie jo Sūnų ir Šventąją Dvasią“. Dėl to, kad siekė suvienyti Senąją ir Naująją įstatymą, net kai kurie saviškiai antitrinitoriai vadino jį „žydu“. Galiausiai 1582 m. sino-

de tie saviškiai, regis, labiau nusižeminę ir žemiškųjų gėrybių bei tuštybės išsižadantys (pagal išnašos nuorodą – lenkų arijonys) jį ekskomunikavo. Jiems buvo nepriimtina, kad Budnas pasisakė už „*krikščionio teisę į tarnybą ir ginklo naudojimą apginant savo teises*“ (p. 242), taip pat už teisę į nuosavybę. Tiesą sakant, sunku supaisyti, kas ir kokia Budno idėja tame konfrontacijų katilė palaikė, o kas joms prieštaravo. Vis dėlto Kiška atleido jį iš pareigų, Budnui teko ieškotis kitų rėmėjų savo veikalams leisti. Galiausiai jis susitaikė su savo bendruomene, bent jau „išpažino klydęs neigdamas Kristaus adoraciją ir garbinimą“ (p. 243). Paskutiniame Naujojo Testamento leidime 1589 m. jis atsisakė dalies radikalių vertimo savitumų ir komentarų. Budnas mirė 1593 m. sausio 13 d. Vyšniove, netoli Ašmenos.

Knygą tarsi simboliškai (ne tik chronologiškai) baigia **Andrius Volano** figūra. Šis reformatų atstovas savo raštais aktyviai kovėsi su antitrinitoriais ir kitais nukrypėliais, taigi padėjo lietuviškąją protestantizmą „suderinti“ su europine (helvetine) tradicija. Liuteronai, pasak autorės, XVI–XVII a. sandūroje buvo negausi Lietuvos bendruomenė. Mažoji Lietuva, nors „*turima omenį*“, bet nėra šios studijos objektas.

„*XVI a. pabaigoje Vilniuje sutelktos antitrinitorių bendruomenės, išskyrus pavienius simpatikus, nebeliko*“ (p. 248). Aktyvieji veikėjai (antai Budnas) pasitraukė į Lenkiją, nors religinėje plotmėje sienos tarp valstybių nebuvo.

Volano figūra iškyla jau kontrreformacijos, aktyvaus jėzuitų veikimo laikais. Radvilo Juodojo sūnus Našlaitėlis, kaip žinome, irgi tapo uoliu kataliku. Bet ši giminė turėjo stiprią protestantiškojo sąjūdžio ir būtent helvetiškos (kalviniškos) krypties atramą. „*LDK Reformatų globėjais tapo Biržų ir Dubingių Radvilų giminės šaka, pradedant kunigaikščiu Mikalajumi Radvilu Ruduoju (1515–1584), į protestantizmą pasukusiu tik apie 1564-uosius, gerokai vėliau už savo pusbrolių Juodąjį, bet ištikimai gynusiu savo tikėjimą ir šios giminės atšakai bei bendruomenei užtikrinusiu jo paveldimumą*“ (p. 249). Andrius Volanas, ilgus dešimtmečius kunigaikščio dvare dirbęs sekretoriumi, galima sakyti, per visus mūsų (pirmiausia su jėzu-

itais) garbingai laikė iškėlęs Evangelikų reformatų bažnyčios vėliavą.

Volano, gimusio apie 1530 m. netoli Poznanės, tėvas buvo kilęs iš Silezijos, mama – iš lenkų bajorų vidutiniokų. Nuo 1544 m. studijavo universitete Frankfurte prie Oderio, grįžęs į gimtinę, netrukus patraukė į LDK. Trumpai pabuvęs Radvilo Rudujo sekretoriumi, nuo 1550-ųjų trejus metus mokėsi Karaliaučiaus universitete. Baigęs studijas, tarnavo kunigaikščiui iki pat jo mirties 1584 m. „*Radvilas Rudasis Volanui išrūpino ir valdovo sekretoriaus pareigas, kurias Volanas ėjo valdant Steponui Batorui bei Žygimantui III Vazai*“ (p. 254). Aukšto rango sekretorius gebėjo įsigyti įvairios nuosavybės, pavyzdžiui, Bijutiškių dvarą (o kaimą netoli Ašmenos net pavadino Volanovu). „*Liublino unijos išvakarėse Volanas buvo intensyviai užimtas politiniais reikalais*“ (p. 254), Radvilą Rudąjį lydėjo į Liublino seimą, kuris prasidėjo 1569 m. sausio 10 d., ir kt. Pasak autorės, Volanas tapo Lietuvos patriotu, jam rūpėjo LDK valstybingumo likimas ir pilietinės visuomenės stiprinimas. Religinio mąstytojo ir veikėjo vaidmenį prisiėmė po Radvilo Juodojo mirties, kai evangelikų Bažnyčios globėju tapo Radvilas Rudasis.

Pasak Pociūtės, Volanas – produktyviausias Lietuvos evangelikų autorius. Lotynų kalba rašytais veikalais jis kovėsi tiek su jėzuitais, tiek su unitoriais. Jau pirmajame veikle, 1565 m. parašytame laiško Mikalajui Pacui forma, gynė tradicinę Trejybės sampratą. „*Nuo tos dienos Volanas daugiau nei 40 metų intensyviai rengė ir publikavo savo veikalus*“ (p. 256), paskutinis išleistas 1608 m.

„*Polemika su jėzuitais sudaro didžiausią Volano palikimo dalį*“ (p. 268). Vienas iš pagrindinių jo oponentų buvo Vilniaus universiteto rektorius Petras Skarga. 1573 m. įvyko jų disputas eucharistijos tema. Volano veikalas apie eucharistiją sujungia plačius vandenius – Romos kolegijos profesorius Francesco Turianas atsiliepė veikalu „Prieš Volano traktatą“ (*Contra Volanum tractatum*), Skarga (lotynų kalba) paskelbė veikalą „Už švenčiausią eucharistiją, prieš kalvinistų ereziją“. Volanas savo ruožtu išleido vei-

kalą prieš Skargą. 1579 m. pasirodęs veikalas „Tikros ir teisingos senosios Bažnyčios nuomonės apie mūsų Viešpaties kūno ir kraujo sakramentą apgynimas“, dedikuotas Steponui Batorui, nebuvo pirmasis eucharistijos klausimu (ankstesni, regis, neišlikę). „*Aukšto lygio teologine kalba jis grindė eucharistijos kaip simbolio ir ženklo, veikiančio ne substanciškai, bet per tikėjimą, teoriją*“ (p. 271). Volanas kritikavo ir „*lojolininkų stabmeldystę*“, t. y. atvaizdų garbinimą (tuo klausimu 1583 m. išleido veikalą). Antikatalikiška Volano polemika, pasak autorės, prilygsta aukščiausiems teologiniams to meto standartams: „*Kaip pavojingas katalikų teologijos oponentas Volanas tapo antruoju Lietuvos atstovu po Radvilo Juodojo, įtrauktu į Visuotinį uždraustųjų knygų sąrašą (trečiąjį, 1596 m., indeksą) – aukščiausioje draudžiamų autorių (opera omnia) kategorijoje*“ (p. 276).

Kalvinistas Volanas 1585 m. birželio 14 d. Vilniuje surengtame kolokviame eucharistijos klausimu oponavo liuteronams, „*nuosekliai laikėsi savo sakramentinės teologijos principo, atmesdamas bet kokias materialaus, kūniško (juslinio) sakramento priėmimo prielaidas ir teigdamas, kad Viešpaties vakarienė yra sielos maistas, bei plėtodamas sakramento kaip ženklo sampratą [...] supranatūralų valgymą, kaip paslaptį, liuteronai skyrė nuo kasdienio fizinio valgymo*“ (p. 260).

Volanas gvildeno ir socialinės etikos klausimus: „*nuosekliai gynė kuklaus gyvenimo idealus, kritikavo gobšumą bei prabangų gyvenimą nedirbant ir neatnešant naudos visuomenei*“ (p. 265). Lietuvos nuosmukį lėmusios būtent šios ydos.

Volanas mirė Bijotiškių dvare 1610 m.

Autorė aptaria ir reformatų bažnyčios (pastato) Vilniuje peripetijas. Nežinantiems vis dėlto pritrūks informacijos, kur konkrečiai yra tas sklypas, kurį Radvilas Rudasis pardavė reformatų bendruomenei ir kuriame apie 1581 m. iškilo bažnyčia, po dešimtmečio sudeginta. Ko gero, dabartinėje Volano gatvėje?

Ar XVII a. pirmojoje pusėje „už miesto ribų“ perkelta bažnyčia – tai toji, kuri stovėjo dabartiniame Reformatų skvere priešais dabartinę Evangelikų reformatų bažnyčią?

Koks spalvingas tas XVI a., kokia daugybė Reformacijos srovių, koks aštrus monografijos autorės skalpelis, preparuojantis istorinius sluoksnius!

Žinoma, mokslinės monografijos skaitytojams gali kilti klausimų ir dėl neišmanymo (pavyzdžiui, gali trikdėti terminijos naujumas). Vis dėlto man, diletantei, kai kur norėtusi glaustesnio pasakojimo, pasikartojantys sakiniai ar pastraipos turbūt pateko per neapsižiūrėjimą (antai teiginį „*Gonezijaus darbuose biblicistinė argumentacija dažniausiai sutvirtinama priešnikėjinių autorių išvadomis...*“ randame ir p. 144, ir p. 150).

Į tolimus amžius nukreiptas šviesos spindulys užgriebia plačiau negu „tikslinis tyrimas“. Ir šis leidinys, nors nėra skirtas bendrosioms istorinėms peripetijoms nagrinėti, bent jau kai kurias nuojautes sužadina. Štai autorė dažniausiai vartoja teritorinės apibrėžties formulę: „*LDK ir Lenkija*“, tarsi susivienijusios dar iki Liublino unijos... Reformacijos Lietuvoje veikėjų visi raštai jei ne lotynų, tai lenkų kalba. Net baugulys persmelkia...

Monografijos mokslinę kokybę, plačią ir gilią aprėptį liudija ir šaltinių gausa, ir kalbinė jų įvairovė. ■

¹ Pavyzdžiui: Reformation, the religious revolution that took place in the Western church in the 16th century. Its greatest leaders undoubtedly were Martin Luther and John Calvin. Having far-reaching political, economic, and social effects, the Reformation became the basis for the founding of Protestantism, one of the three major branches of Christianity. <https://www.britannica.com/event/Reformation>

² Dainora Pociūtė. Maištininkų katedros: ankstyvoji Reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai. Vilnius: *Versus aureus*. 2008.

³ Abraomas Kulvietis. Pirmasis Reformacijos paminklas. Parengė Dainora Pociūtė. Vilnius: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*. 2011.

⁴ Du laišakai. Popiežiaus nuncijaus Luigi Lippomano ir kunigaikščio Mikalojaus Radvilo Juodojo polemika (1556). Parengė Dainora Pociūtė. Vilnius: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*. 2015.

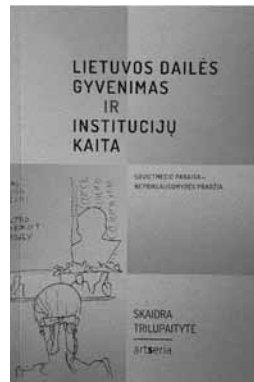
⁵ Konfesija (lot. *confessio* – išpažinimas, prisipažinimas): 1. išpažįstamoji religija, tikyba; 2. seniau – tikybos išpažinimas; (<http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Konfesija>)

⁶ Irena Vaišvilaitė. Pasivaikščiojimai po krikščionišką Vilnių. Vilnius: *Baltos lankos*. 2017.

⁷ <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/ldk-protestantai-intelektualu-sajudis-pergudrautas-jezuitu/253739>

INSTITUCINĖ MATRICA

Skaidra Trilupaitytė „Lietuvos dailės gyvenimas ir institucijų kaita: sovietmečio pabaiga–nepriklausomybės pradžia“. Vilnius: Artseria, 2017, p. 144.

Dailėtyrininkės Skaidros Trilupaitytės knyga „Lietuvos dailės gyvenimas ir institucijų kaita: sovietmečio pabaiga–nepriklausomybės pradžia“ nėra dabar populiaraus nupiginto „turistinio“ formato, nei liustruoja ir dabartinių mecenatų požiūrio į dailę ar dailės istoriją. Tai rimta sociologinė studija (parengta, ko gero, disertacijos pagrindu) apie poros Vilniaus dailės institucijų kaitą, apimančią apytikriai 1988–1993 m. laikotarpį.

Iš pažiūros kukli, dokumentinėmis nuotraukomis iliustruota knygelė gali ir suklaidinti, nuteikdama lengvam pasiskaitymui. Kita vertus, iš dalies sudėtinga studija nėra tyčia perkrauta teorijomis, o faktų ir išnašų gausa, reikia pripažinti, natūraliai sugula į rišlų pasakojimą netgi su detektyvo atspalviu. Didesnė teorijos dozė tenka knygos pradžiai, kur apibrėžiami metodologiniai rėmai, daugmaž telpantys į prancūzų sociologo Pierre'o Bourdieu „kultūros (kovos) lauko“ koncepciją, jėgų pasiskirstymą, „agentų“ veiklą.

Trilupaitytė apibūdina oficialias institucijas ir neformalias grupes, aptaria, kas yra *socialinė* ir *menininkų grupė*, turinti institucijos bruožų. Knygoje *institucijai* atstovauja LSSR Dailininkų sąjunga ir Valstybinis dailės institutas. Toks sampratos susiaurinimas konkrečiu tyrimo objektą, padeda išlaikyti prasminę giją.

Natūralu, kad esminis institucijų kaitos katalizatorius yra Atgimimas plačiąja prasme (jo fone ir Sąjūdis,

bet ne vien jis – sakykime, atsimeriant studentų maištą Valstybiniame dailės institute, minima aktyviai veikusi Lietuvos Laisvės lyga ir Antanas Terleckas¹). Visuo-
menę buvo apėmusi psychologizuota *pakilumo* būsena. Tyrimas pradedamas nuo LSSR dailininkų sąjungos, kuri vėlyvuoju sovietmečiu buvo įtakingiausia dailės institucija. Pirmiausia pakito jos santykiai su SSRS dailininkų sąjungos vadovybe – iš pradžių reikalauta didesnės autonomijos, vėliau, 1989 m., nuspręsta visiškai atsiskirti. Autorė aptaria, kaip vyko depolitizacija ir repolitizacija, susijusi su besikeičiančiu santykiu tarp dailininkų kompartijos narių ir nepartinių. Faktai rodo, kad institucinė kaita buvo paini ir sudėtinga.

Analizuojant stiprėjančią įtampą tarp Vilniaus ir Maskvos, kartu atskleidžiami vidiniai struktūriniai pokyčiai, susiję su ideologiniais, biurokratiniais, teisiniais, estetiniais, psichologiniais, turтинiais, socialinių garantijų ir pan. klausimais. Išryškinamas vadinamojo „kultūros (kovos) lauko“ sudėtingumas, svarstoma, kokią įtaką kaitai darė individai, kokia buvo tos kaitos įtaka individams, institucijoms.

Valstybinio dailės instituto vidinę transformaciją skatino ir LSSR dailininkų sąjungos struktūrinės permainos. Trilupaitytė paneigia kai kuriuos įsigalėjusius mitus, sakykime, teiginį, kad 1988 m. VDI vykę pokyčiai buvo išimtinai studentų maišto nuopelnas. Suprantama, to maišto dalyviai įvykius vertina iš savo varpi-

nės, juos psychologizuoja ir romantizuoja: „*Perversmas Dailės institute įvyko 1988 metų pavasarį, kai šimtai studentų išėjo į Maironio gatvę ir savo kūnais užtvėrė eismą prie Šv. Onos bažnyčios. [...] Tapo aišku, kad atgal tuo pačiu keliu eiti nebeįmanoma. Tai buvo įžūlu, chuliganiška, nelegitimu, bet būtent tai sukūrė naują erdvę [...] Tai įvyko dar prieš formaliai susikuriant Sąjūdžiui, ir visos kitos vėlesnės, sureguliuotos, gražiai suchoreografintos formos tikrai nublinksta prieš pirmąjį streiką.*“²

Nuosekliai atkurdamą „revoliucinės“ situacijos Valsybiname dailės institute laipsnišką brendimą, Trilupaitytė aptaria skirtingus įvairių asmenų ir jų grupių interesus. Garsusis studentų maištas buvo vienas iš sudėtingesnės visumos elementų, galbūt netgi slapčiomis valdomas, sumaniai pakurstomas.

Kaita buvo gana sudėtinga, net prieštaringa, dažnai piešiami pernelyg sklandaus ir šviesaus „apsivalymo“ vaizdai prasilenkia su realybe. Aiškėja, kad dar atgimimo laikotarpiu LSSR DS (po 1989 m. – LDS) diegta revoliucinė „tautinės dailės“ koncepcija, įtakinga ir paveiki konkrečioje situacijoje, buvo atitrūkusi nuo tikrovės, nespėjo reaguoti į besikeičiančias sąlygas, ypač po nepriklausomybės atgavimo. Šios koncepcijos fone autorė laipsniškai išryškina naują tariamai vertybinį skilimą tarp „tyliųjų modernistų“, nuo 1989–1990 m. iš dalies jau dominavusių tiek LDS, tiek VDA, ir jaunosios kartos, norinčios kalbėti sava – „tarpdisciplininė“ – kalba.

Trilupaitytė konstatuoja, kad Lietuvos dailininkų sąjunga prarado lyderės pozicijas tiek meno politikos, tiek mados atžvilgiu. Aptariamai ir vidiniai lūžiai jau po 1989 m. Įsisteigė grupė „24“, atskilusi nuo LDS. Vilniaus dailės parodų rūmai 1992 m. tapo Šiuolaikinio meno centru, nebepavaldžiu LDS, o jai bandant atgauti įtaką, prasidėjo instituciniai konfliktai su naujuoju ŠMC. Institucines to meto permainas tarsi vainikuoja 1993 m. įsteigtas Soroso Šiuolaikinio meno centras (SŠMC). Atskirai aptiriamos dailininkų grupės kaip elitinės kvaziinstitucijos, o šiame fone vėl grįžtama prie vertybinio konflikto tarp kartų – Dailės akademijos studentų ir dėstytojų.

Įdomu, kad vyresniajai kartai atstovavo tiek labiau oficioziniai sovietmečio dailininkai, tiek ir „tylieji mo-

dernistai“, nes nepritariamą jaunųjų meniniams eksperimentams lėmė asmeninės vyresniųjų dailininkų savybės, individualus požiūris į kūrybą, o ne „sowie-tiškumo“ laipsnis.

Autorė fragmentiškai pamini kelias „tarpdisciplini-nes“ to meto jaunųjų iniciatyvas tiek akademijoje, tiek už jos ribų. Tačiau tai jau „kita istorija“ ir kito tyrimo objektas.

Atkreipsiu dėmesį į keletą sąlygiškai probleminių aspektų. Pirmoji, sakyčiau, techninė smulkmena susijusi su institucijų pavadinimais. Knygos autorė visur retrospektyviai (?) vartoja *Lietuvos dailininkų sąjungos* pavadinimą, tačiau iki 1989 m. buvo LTSR (dabar įprasta sakyti LSSR) *dailininkų sąjunga*. Dar keisčiau, kai LTSR dailininkų sąjunga paminima šalia LDS, kalbant apie tą patį laikotarpį: „*Netrukus naujoji LDS vadovybė pradėjo eskaluoti ir sąjungos autonomijos siekius. 1988 m. sausio mėn. Maskvoje įvykusiame VII TSRS dailininkų suvažiavime (kuriam į TSRS dailininkų sąjungos valdybą buvo išrinkti ir 9 LTSR DS atstovai) [...]*“ (p. 40). Aiškumo dėlei, aptariant laikotarpį iki 1989 m., vertėjo vartoti to meto LTSR DS pavadinimą arba tiesiog paaiškinti šį niuansą knygos įvade.

Trilupaitytė tyrinėja Lietuvos dailės gyvenimą ir institucijų kaitą, tačiau aptaria išimtinai Vilniaus kontekstą. Žinoma, sovietmečiu institucinė dailės sistema buvo griežtai centralizuota, be to, esmingiausi institucijų virsmai nepriklausomybės pradžioje irgi vyko sostinėje. „Regionas“ šmėsteli vienintelį kartą, kai paminimi Šiaulių dailės parodų rūmai, formaliai susiję su Vilniaus dailės parodų rūmais.

Centralizacijos argumentas teisingas, tačiau nepakankamas. Derėjo bent fragmentiškai panagrinėti ir periferijos dailės institucijų kaitą, nesvarbu, kad ji buvo nuleidžiama iš sostinės arba tiesiog mėgdžiojo „centro“ modelius. Tada išryškėtų saviti regioninių institucijų kaitos aspektai, ypač kultūros (de)centralizacijos fone. O jeigu regionų situacija atrodo neįdomi ir / ar nereikšminga, knygai labiau tiktų pavadinimas „Vilniaus dailės gyvenimas ir institucijų kaita“.

Kitas, kiek platesnis klausimas yra „moralinis vertinimas“. Suprantama, absoliutus nešališkumas ir ob-

jektyvumas neišmanomas net moksliniame darbe. Imkime kad ir Margaritos Matulytės knygą „*Nihil obstat: Lietuvos fotografija sovietmečiu*“, kurioje fotografijos tyrinėtoja atvirai išpažįsta „meilę“ tam tikrai tradicijai ir institucijai (LSSR fotografų draugijai), todėl visiskai *nuoširdžiai* tą institucinę-ideologinę jėgą giria, jai „advokatauja“. ³ Arba imkime kuravimo praktikai skirtą Julijos Fominos disertaciją „Meno parodų kuratorystė Lietuvoje: sampratos ir raida“. Ideologinį savo lojalumą institucijai, kurioje pati dirba kuratore, teorinį-lobistinį projektą tyrinėtoja maskuoja „*nešališku parodų kuravimo morfologijos tyrimu*“. (Re)konstruojama hierarchinė piramidė, kurios (tobulumo) viršūnėje „natūraliai“ atsiduria būtent atitinkama institucija ir jos kuratoriai. ⁴

Trilupaitytė emociškai irgi tapatinasi su tam tikromis jėgomis, su vadinamosiomis „naujosiomis“ aptariamojo laikotarpio institucijomis, pritaria jų veiklai ir ideologinei pozicijai. Tačiau jos tapatinimasis, palyginti su prieš tai minėtais pavyzdžiais, yra vos juntamas, beveik neperžengiantis mokslinio tyrimo korektiškumo, nešališkumo ribų. Vis dėlto tai irgi vertėtų aptarti, nes metodologiniu požiūriu atsiranda nežymi disproporcija tarp preciziško tyrimo pirmoje knygos dalyje ir polinkio šiek tiek beletrizuoti, poetiškai apibendrinti naujųjų institucijų svorį ir įtaką. Viena vertus, Trilupaitytė tiria konkrečiai LSSR DS (LDS) ir VDI (VDA) institucinę kaitą, tad *naujosioms institucijoms* – ŠMC ir SŠMC – tarsi reikėtų visai kito, paralelinio tyrimo. Čia apsiribojama fragmentišku jų paminėjimu ar lakonišku aptarimu. Antra vertus, knygos struktūra ir logika, ypač turint omenyje, kad akcentuojama išskirtinė naujųjų institucijų svarba, tarsi reikalautų rimtesnio ideologinio-sociologinio-struktūrinio jų tyrimo. Tačiau naujosios institucijos piešiamos impresionistinėmis pastelinėmis spalvomis tarsi kontrastas LDS stagnacijai, ir tiek.

ŠMC įsisteigimo peripetijoms ir parodinei politikai dar skiriama šiek tiek dėmesio, bet SŠMC, kuris buvo ypač svarbus ir tuo metu turtingiausias, kažkodėl pakimba tarsi neryškus debesėlis horizonte. Paminima, kad ŠMC ir SŠMC – „*vakarietiško tipo*“ institucijos (p. 86), „*reikšmingiausios šiuolaikinės lietuvių dailės renginių organizatorės*“ (p. 96). Tačiau šie teiginiai juk nėra savaime

suprantami. SŠMC tinklas Vidurio ir Rytų Europoje buvo ideologinis propagandinis projektas, kurį reikėtų nuodugniau išanalizuoti. Be to, SŠMC atsiradimas susijęs ne tik su didžiuliu (tais skurdžiais laikais) pinigų srautu iš užsienio ir vakarietiška ideologija, užplūdusia vietinę postkomunistinę erdvę, bet ir su specifiniu (neo)sovietinės nomenklatūros tęstinumu. Apskritai kalbėti apie „*vakarietiško tipo*“ institucijas Lietuvoje 1992–1993 m., sakyčiau, yra kiek per drąsu.

Beje, autorė rašo: „*svarbu paminėti, kad ŠMC nuostatos simboliškai atitiko valstybės inicijuotą decentralizacijos politiką*“ (p. 94). Šį teiginį ironiškai iliustruoja faktas, kad 1992 m. Dailės ekspertų prie Kultūros ir švietimo ministerijos narys Kęstutis Kuizinas siūlė, atsižvelgiant į „*šiandienos veiklos pobūdį*“, *Vilniaus ir Šiaulių dailės parodų rūmus* pervadinti atitinkamai *Vilniaus šiuolaikinio meno centru* ir *Šiaulių dailės galerija* (p. 86). Iki tol tarsi laikytos lygiomis (bent jau simboliškai, pagal pavadinimus), dvi senos-naujos institucijos sugrąžinamos prie hierarchinės vertikalės. Sostinei natūraliai (?) suteikiama šiuolaikiškumo (*sic!*) ir centro (*sic!*) prerogatyva, o Šiauliams, atitinkamai ir visoms kitoms „provincijoms“, natūraliai (?) paliekamas ar sumodeliuojamas tik *dailės galerijų*, nuolat vėluojančių erdvėje ir laike, statusas.

Kiek problemiškas knygoje yra dailėtyros santykis su dailės kritika. Kuo čia dėta dailėtyra, jei kalbama apie *dailės* ir *institucijų kaitą*? Šiuo atveju svarbūs keli niuansai. Visų pirma pati knygos autorė yra dailėtyrininkė, todėl į vykstančius procesus žvelgia tarsi „iš viršaus“, pasitelkdama profesinius metodus. Tai lyg ir savaime suprantama. Tačiau tam tikri reiškiniai, faktai, procesai knygoje neretai iliustruojami, papildomi, vertinami, pasitelkiant citatas iš dailėtyros, dailės kritikos straipsnių. Knygos antroje dalyje, ypač kalbant apie naujas institucijas, jų pozityvumas patvirtinamas tokiomis frazėmis kaip „*buvo įvertinta dailės kritikų*“.

Dailėtyra ir dailės kritika iškyla kaip „transcenduojantis“ homogeniškas „visraktis“, t. y. „apriorinis“ metodas, peržengiantis, viršijantis ir universalizuojantis aptariamus procesus. Tačiau būtent todėl rimtesnio konteksto stokojančios teiginiai, kad kažkas buvo tei-

giamai įvertinta dailės kritikų, tampa iš dalies tautologiniais „moraliniais vertinimais“. Juk tuo metu buvo ir visiškai kitaip, netgi priešingai mąstančių kritikų. Į galvą spontaniškai šauna, pavyzdžiui, Algio Uždavinio rimtai argumentuoti kritiniai tekstai apie naująsias institucijas ir „postmodernizmą“ apskritai.

Trilupaitytė tarsi kartoja Alfonso Andriuškevičiaus garsiojo straipsnio apie „seminonkonformistinę dailę“ logiką, kai tam tikro laikmečio dailei (ar dailės sistemai) paskelbiamas tam tikras verdiktas, tačiau kas lėmė tokį verdiktą tiek aptariamojo laikmečio, tiek „dabarties“ kontekste apdairiai paliekama už kritinės introspekcijos ribų.

Tarkime, šioje knygoje Menotyros katedra – jos situacija, pozicija „revoliucijos“ VDI fone – neaptariama. Paminima VDI Marksizmo-leninizmo katedra, kurioje veikė „*konservatyvusis komunistų flangas*“ (p. 32), tačiau neaišku, kokia buvo Menotyros katedros laikysena ir jos „flangas“? Ar tai ta pati Marksizmo-leninizmo katedra, ar kita? Trilupaitytė juk irgi (ne)tiesiogiai atstovauja VDA (taigi iš dalies ir VDI) Menotyros katedros ideologinei „tradicijai“. Ar egzistuoja kokia nors kita „tradicija“? Sakytum, beveik ne. Tiesa, neseniai Kauno VDU nedrąsiai stojo į opoziciją VDI (ir VDA) Menotyros katedros „tradicijai“. Kokia toji „tradicija“? Reikėtų kalbėti ne apie metodologinius skirtumus iš esmės, bet apie nežymius ideologinės pakraipos poslinkius. VDA Menotyros katedros „tradicija“, didžiąja dalimi kylanti iš sovietinės nomenklatūros linijos, daugiau ar mažiau yra orientuota (žinoma, ne visada) į sovietmečio ir netgi *sovietiško* reabilitaciją, bent jau reliatyvizavimą. O Kauno VDU atstovaujamos dailėtyros „tradicija“ yra šiek tiek (bet irgi ne visada) kritiškesnė, neigiamai nusistačiusi *sovietiško* atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys į dar vieną įdomų aspektą – dailėtyra, dailės kritika nesima išsamesnių sociologinių, ideologinių ar kitokių VDI Menotyros katedros istorijos tyrimų, vengia (savi)kritiškos introspekcijos. Neturime nieko, bent iš dalies panašaus į Aurimo Švedo studiją „*Matricos nelaisvėje*“ arba jo pokalbius su Edvardu Gudavičium „*Visa istorija yra gyvenimas. 12 sakytinės istorijos epizodų*“. Šiems leidiniams iš dalies galima prilyginti Alfonso Andriuškevi-

čiaus atsiminimų knygą „*Per A. A. prizmę*“, deja, ne A. A. naudai, nes visi rimtesni, sudėtingesni, prieštaringesni socioideologiniai profesinio cecho tiek sovietmečiu, tiek Atgimimo revoliucijų fone savianalizės aspektai tiesiog „užmuilinami“ linksmais nutikimais, šmaikščiomis istorijomis, savo „mokinių“ sąrašo vardijimu...

O juk toji iš pažiūros nereikšminga „tradicija“ gali latentiskai (?) daryti įtaką ir mokslinio tyrimo metodams. Tai nėra joks kaltinimas, tiesiog pamąstymas apie būtinybę kritiškai įvertinti kritikos įrankių atsiradimo aplinkybes.

Trilupaitytė knygoje preciziškai preparuoja institucinę dailės sistemą, kiaurai persismelkusią dailėtyra ir dailės kritika, tačiau jų pačių sociologiniu požiūriu neanalizuoja. Autorės teigimu, aktyviausios revoliucionierės VDI buvo Tapybos ir Skulptūros katedros. Tačiau akivaizdžiai ir neakivaizdžiai ji akcentuoja dailėtyros ir dailės kritikos svarbą, todėl norėtusi detalesnio ir šių „agentų“ laikysenos minėtu laikotarpiu aptarimo.

Menotyros katedros ir dailėtyros apskritai genezės bent fragmentiškas aptarimas prasmingai papildytų VDI „revoliucinę“ panoramą. Ideologiniai ir socialiniai leitmotyvai prasmingai papildytų atidesnę ŠMC, o ypač SŠMC, steigimosi analizę. Aiškesnis (o gal dar painesnis?) taptų jėgų pasiskirstymas LDS ir ŠMC konfliktų fone.

Bet koku atveju tai tiesiog poleminės mintys, spontaniškai kilusios, skaitant knygą, tačiau jokių būdu ne jos trūkumai. Trilupaitytė išskleidžia įspūdingą ir įtaigią palyginti trumpo, tačiau itin intensyvaus ir dinamiško Vilniaus dailės (institucijų) gyvenimo, jų kaitos panoramą. ■

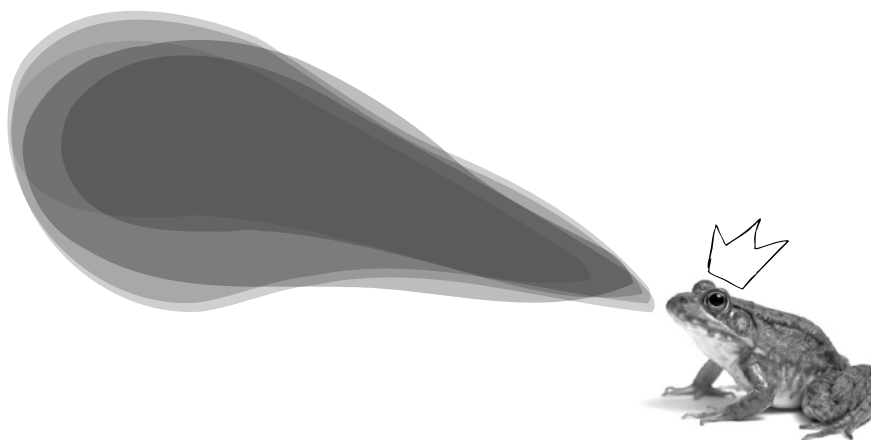
¹ „Pokalbis su Sauliumi Grigoravičiumi“, in: *(Ne)priklausomo šiuolaikinio meno istorijos: savivaldos ir iniciatyvos Lietuvoje 1987–2014*. Vilnius: LTMKS. 2014, p. 27.

² „Pokalbis su Nomedu ir Gediminu Urbonais“, in: *(Ne)priklausomo šiuolaikinio meno istorijos: savivaldos ir iniciatyvos Lietuvoje 1987–2011 m.* Vilnius: LTMKS. 2011, p. 179.

³ Margarita Matulytė. *Nihil obstat: Lietuvos fotografija sovietmečiu*. Vilnius: VDA leidykla. 2011.

⁴ Julija Fomina. Meno parodų kuratorystė Lietuvoje: sampratos ir raida. Vilnius: VDA. 2015.

ANAKUZIJA

Kalėdos be dovanų, kaip Karbauskis be patarėjos. Todėl šios partijos elektoratas turėtų skubiai susimesti kelionės išlaidoms, kad svajonių valstiečiui Ramūnui galėtume atgabenti Omarosą, buvusią TV realybės šou žvaigždę, dirbusią Donaldo Trumpo patarėja-politikos eksperte, bet atsistatydinusia iškart po to, kai paaiškėjo, kad Baltuosiuose rūmuose ji surengė savo mergvakarį. Su tokiu keistu pasiūlymu mano būrimo salone *Dura necessità* apsilankęs rinkėjas pats padarė pirmą įnašą, ragindamas kitus pasekti jo pavyzdžiu, nes geriausios dovanos tos, kurios patinka pačiam dovnotojui. Tačiau krapštyti piniginių klientai neskubėjo. Vienas kietakaktis pareiškė, kad jam patrauklesnės dovanos, kurios graibstyte graibstomos Saksonijoje – tai miniatiūrinės kartuvės su kanclerės Angelos Merkel ir užsienio reikalų ministro Sigmaro Gabrielio vardais. Prokuratūra negali jų konfiskuoti, – federalinės žemės teismas nusprendė, kad nusikaltimo sudėties nėra, nes užrašus „Rezervuota Angelai „Mamytei“ Merkel“ ir „Rezervuota Sigmarui „Atmatai“ Gabrieliui“ reikėtų suprasti ne kaip raginimą susidoroti, o kaip „simbolinį natūralios politinės mirties linkėjimą.“

„Apie atmatas,– pagyvėjo antras klientas, – atsiprašau, atliekas, aš turiu savo tvirtą nuomonę. Su jomis reikia elgtis negailestingai, kaip tą daro aplinkos mi-

nistras Kęstutis Navickas, tikras gamtos guru.“

„Nesąmonė, – užprotestavo trečias, – šis Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos statytinis atliekas, kurias galima sudeginti, leidžia užkasti į žemę! Apie tai rašo pats *Valstiečių laikraštis*! Lietuvai gali tekti grąžinti 60 mln. eurų jau panaudotų ES lėšų ir kasdien (!) mokėti baudas už netinkamą atliekų tvarkymą!“

„Vien tik šiukšlės valdo jus! – užsirūstino ketvirtas. – O juk ministrui labiau už jas rūpi meldinės nendrinukės likimas. Šio paukštelio giesmės išsaugojimui numatyta skirti 17 mln. eurų!“

„Mūsų kaimo vietoves sunku įsivaizduoti be krapkų, kukučių, stulgių, didžiųjų kuolingų, griežlių giesmės. Net kurtinys, rečiausias Lietuvos paukštis, nesulaukia tokio dėmesio, nors katastrofiškai nyksta,“ – aimanavo penktas.

„Kurtiniai gyvena daug kur, o meldinės nendrinukės – tik keliose Europos valstybėse, o dabar suks lizdus dar ir ministro kišenėje. Žinoma, už 17 mln. eurų ir aš pagiedočiau net geriau negu meldinė nendrinukė, bet kas leis pasireikšti – beveik visus šio paukštelio gelbėjimo darbus vykdo viešoji įstaiga „Baltijos aplinkos forumas“, kurios dalininkas buvo pats ministras, žinoma, tas teises laikinai, iki kadencijos pabaigos, perleisdamas kitam asmeniui,“ – nusiminė šeštas.

„Aplinkos ministras, aplinkos ministras! Negalima prie visko eiti per aplinkui, reikia žvelgti tiesiai į akis. Man, pavyzdžiui, įdomu, ar sveiką gyvenimo būdą įmanoma suderinti su noru legalizuoti kanapes, kaip sako toks Schwarzeneggeris,“ – jaudinosi septintas.

„Mąstykite globaliau: rūpinkimės, kaip žmogus, neskaidriai laimėjęs konkursą, vėliau gali užtikrinti visos sistemos skaidrumą?“ – svarstė aštuntas, panašus į Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininką.

„Žaibas trenkia tik į gerą (visais atžvilgiais skaidrų) žmogų. Pirmas tą nustatė Edisonas. Štai kodėl tiek mažai nutrenktų,“ – be eilės įsiterpė svajonių humoristas Juozas.

„Kam čia trūksta trenktų? Jums visiems tinka Putino žodžiai – per „brifingą“ amerikiečių žurnalisto paklaustas, kaip vertina nenormalų Šiaurės Korėjos elgesį, atsakė dar išmintingesniu klausimu: „Negi jūs patys normalūs?“

„Argi samodūras neteisus? Antai Niujorko meras Billas de Blasio ėmė ir oficialiai panaikino prieš 91 metus priimtą įstatymą, pagal kurį tūkstančiuose miesto barų, restoranų ir klubų buvo draudžiama šokti! Prohibicijos, t. y. alkoholio draudimo laikais, 1926-aisiais, priimtu įstatymu siekta susidoroti su Harlemo džiaz klubais, kur kartu neleistina linksmindavosi juodaodžiai su baltaodžiais. Ministrui Verygai jau knietėjo lietuviškos prohibicijos laikais irgi uždrausti šokius, kad viešosiose vietose kartu neleistina netryptų klumpakojų blaivininkai su alkoholikais. Bet dabar nepatogu, kai užjūryje beveik po 100 metų to imta ir atsisakyta...“

„JAV pareigūnai pareikalavo uždaryti ir Naujojo Džersio valstijoje įsikūrusį striptizo klubą, kuriame buvo filmuojamas kultinis TV serialas „Sopranai: mafijos kronika“, esą ten prekiaujama alkoholiu be licencijos, pelnomasi iš prostitucijos, o buhalterija visai juoda. „Tonio Soprano pasaulyje neteisėta veikla šlovinama, bet šiuolaikiniame Naujajame Džersyje tai nepriimtina,“ – paaiškino generalinis prokuroras. Mūsiškiai toniai sopranai net lėšas, skirtas parlamentinei veiklai, perplauna partinei reklamai, bet mūsų generalinis prokuroras niekam nieko neaiškina,“ – raudojo viltį pametęs klientas.

„Ne viskas blogai – Šnipiškėse pastačius apžalgos bokštą bus galima gėrėtis, kaip gyvena lūšnynų mili-

jonieriai,“ – užsisvajojęs urbanistas vujaristas mėgėjas.

„O štai jums klausimas, susijęs su įslaptintu informaciniu karu: kodėl Vokiečių gatvės papuošta tik ta pusė, kurioje stūkso sovietmečio pastatai, o pėsčiųjų bulvare ir istorinėje gatvės pusėje tamsu, nors į akį durk?“ – teiravosi sąmokslų teorijos šalininkas.

„Astrologai Avinams pataria, kad nepasiduotų pagundai veltis į finansines avantiūras, bet ką daryti man, jei nesu Avinas, esu Jautis, o diena, pasak astrologų, labai tinkama realizuoti seniems sumanymams?“ – nekantravo pilietis, susirūpinęs grynai asmeniniais reikalais.

„O laikai, o papročiai! – piktinosi naujas atvykėlis. – Dabar net dovanas dovanodamas jautiesi kaip nusikaltėlis, bent jau įtariamasis tai tikrai. Gyvename kaip anekdote: „Paleido karalaitis strėlę, toji nukrito prie kūdros. Greta jos tupėjo žalia papūstžandė varlė. Paėmė ją karalaitis, pabučiavo, ši beregint virto gražia patarėja, o tada apkaltino karalaitį žiauriu elgesiu su gyvūnais ir seksualiniu priekabiavimu...“

„Būna dar blogiau, – šiurpino kolegas kitas klientas. – Nors Beyoncé, šiemet nusifotografavusi nėščia, *Instagram* surinko 11 milijonų patiktukų, reperis Jay Z. prie jos visai nepriekabiauja, t. y. neatlieka tiesioginės sutuoktinio pareigos. Prisipažinęs, kad turėjo meilužę, tikino, neva neištikimybės šaknys glūdi vaikystėje (gal kokio saldainio bus negavęs ar ką...).“

Povilas Urbšys, sugėdinęs, kad visi lipa ant vis to paties grėblio, t. y. rūpinasi ne savo, bet svetimais reikalais, niūriai pasiteiravo: „Kas galėtų garantuoti, kad kam nors nešaus į galvą savo gyvenamąją vietą nurodyti Turniškėse, kur yra prezidentės rezidencija?“

Garantavau, kad ten prisiregistruoti bandys nebent Kristina Brazauskienė, kiti piliečiai mieliau prisirašys Benamio prakartėlėje, kuri Stuokos-Gucevičiaus gatvėje stūksos iki Trijų karalių... O tada pagalvojau: štai ir pasikalbėjome iš širdies mano salone lygiai kaip Seime, visiškai vienas kito negirdėdami. Toks kurtumas moksliskai vadinamas *anakuzija*. ■

Tiesiai iš varlių kūdros
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2017. 12 (636)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius, Lithuania

E-mail: info@kulturosbarai.lt

SUMMARIES

Aren't we Cheating Ourselves with the Illusion of Stable Welfare?

A conversation of philosopher Alvydas Jokubaitis and Mindaugas Kubilius on the situation of EU and its possible future. The world is changing. Events have become rapid: the refugee crisis, Brexit, new political group coming to power on both sides of the Atlantic, the mutiny of Catalonia. The change is the most essential feature of our time (page 2).

Nicole DOŁOWY-RYBIŃSKA. *The Languages of European Minorities and Young Activists*. The situation of minority languages in Europe has become a kind of paradox: new laws were created and financial support schemes were established to support them, however, they are becoming weaker and weaker because of globalization and other phenomenon as urbanization and homogenization of the way of life. Thus, it is difficult to describe language community as such (page 9).

Ramūnas TRIMAKAS. *An Ideal System of Control Leads to a Perfect Collapse*. The state of growing injustice, social disjuncture and incredulity in the Second Republic of Lithuania are discussed in this article. The author maintains that the system of pseudo-reforms, quasi-Europeanisation and post-post-Soviet politics of mimicry crumbles. Lithuania has reverted to „the Russian civilizational matrix“ which implies the necrosis of entire society (page 16).

Virgilijus ČEPAITIS. *The Square*. Polemical notes (page 20).

Vygantas VAREIKIS. *About the Uses of History*. There is a widespread opinion that in the period of essential technological changes humanities and history have become futile. However, discussions going on in Lithuania's public space are related not only to the projects of Elon Musk of ideas of Ilja Laurs but to historical memory and anniversaries. These discussions prove that history is getting more and more important (page 22).

Tautvyda MARCINKVIČIŪTĖ. *Poems* (page 26).

Life and Art as the Diary of the Epoch. A talk about the museum of Samuel Bak with Markas Zingeris, director of Vilnius Jewish Mu-

seum, leva Šadzevičiūtė, the director of Bak's Museum and Tolerance Center and Viktorija Sideraitė Alon, designer of the exposition (page 28).

Donatas KATKUS. *If we needs Lithuanian traditional serious music*. Analytical notes (page 36).

Composer's Responsibility. Lina NAVICKAITĖ-MARTINELLI interviews composer David LANG (page 41).

Rūta PAITIAN. *Baltic Unity*. Comments on the 10th Baltic Biennial of Medals (page 47).

Sonata BALIUCKAITĖ. *Against Current*. Review of the exhibition by Kęstutis Svirnelis at the gallery Meno niša (page 49).

Anelė DVILINSKAITĖ. *As a Splinter of his own Country*. On the 100th anniversary of poet Kazys Bradūnas (page 50).

Lina KLUSAITĖ. *Live in History*. The spectacle „Zinc“ of Eimuntas Nekrošius (page 53).

Aušra KAMINSKAITĖ. *Dreamland – Lithuania of their dreams*. Review of a stage performance by refugees from Turkey, Afghanistan, Russia and Lebanon who live in Lithuania (page 58).

Conceptualism is not vogue, its form of specialization. Discussion (page 62).

Algirdas GRIGARAVIČIUS. *The Image of Jonas Basanavičius after March 11th*. Historical figures are returning to the memory of the people that were cursed and slandered in the Soviet era, including grand dukes and the first president of the country. The „return“ of one of the founding fathers of the independent Lithuanian Republic dr. Jonas Basanavičius was somewhat complicated as the Soviets tried to incorporate his legacy into their system (page 69).

Paulius Širvys: *„These are the conquerors that don't even want to speak Lithuanian“*. The article by historian Regina LAUKAITYTĖ providing new archival material about the actions of poet Paulius Širvys, the poet of the Soviet era who exposed his opposition to certain policies after WW II though he was considered Soviet Lithuania poet (page 76).

Astrida PETRAITYTĖ. Review of the book *Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos* by Dainora Pociūtė (2017). (page 80).

Kęstutis ŠAPOKA. *Institutional Matrix*. Review of the book *Lietuvos dailės gyvenimas ir institucijų kaita: sovietmečio pabaiga – nepriklausomybės pradžia* (2017) by Skaidra Trilupaitytė (page 89).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Anakousis*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Adam ZAGAJEWSKI

A defence of ardour (De) (En) (No) (Lt)

In honour of Adam Zagajewski receiving the Jean Améry Prize for European essay writing, we publish Zagajewski's defence of ardour. That is, true ardour, which doesn't divide but unifies; and leads neither to fanaticism nor to fundamentalism.

Ana HOFMAN, Almantas SAMALAVIČIUS

Neoliberalism and higher education in Central Europe (En) (Lt)

A conversation with ethnomusicologist Ana Hofman. Recent cuts in higher education spending fuels the commodification of knowledge, the precarization of academic work, and de-solidarization within the scientific community. Slovenian ethnomusicologist Ana Hofman in conversation with the Lithuanian journal Kultūros barai.

Henry GIROUX, Almantas SAMALAVIČIUS

Higher education and neoliberal temptation (En) (Lt)

A conversation with Henry Giroux

If the university is to survive, faculty are going to have to rethink their roles as public intellectuals, connect their scholarship to broader social issues and learn how to write for and speak to a broader public. Of this much, the cultural critic Henry Giroux is convinced.

Tomas KAVALIUSKAS, Ullrich KOCKEL

An enlightened localism (En) (Lt)

In a wide-ranging discussion of European identity and regional separatism, scholar of European ethnology Ullrich Kockel considers how competing memories need not lead to conflict but can be turned into a creative force through cultural engagement based on mutual respect.

Sofi OKSANEN

A lion in a cage (En) (Lt)

On the Finlandization of Europe

In the aftermath of World War II, Finland pursued a policy of remaining on good terms with the Soviet Union with a view to safeguarding Finnish sovereignty. This strategy became known as „Finlandization“. A strategy that now haunts Europe, writes Sofi Oksanen, as Russia continues to focus on expanding its sphere of influence.

Bronislovas KUZMICKAS

From a distance (En) (Lt)

Postmodern identity in an increasingly postmodern reality. Why is it that, 25 years after independence, the attachment that Lithuanian citizens once felt to their country has weakened considerably? Because postmodernist self-consciousness prefers regional identity to state identity? Bronislovas Kuzmickas reports.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Šileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Giedrius SUBACIUS

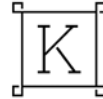
The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

SRTR fondas Kultūros barų projektams 2017 m. skyrė 60 000 eurų finansinę paramą

SRTR fondas remia rubrikas: Rūpesčiai ir lūkesčiai, Problemos ir idėjos, Kūryba ir kūrėjai (iš dalies), Laikai ir žmonės, Apie knygas

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS MINISTERIJA

BĮ Lietuvos kultūros taryba projektui „Nepriklausomybė postatminties veidrodyje“ skyrė 5000 eurų finansinę paramą.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2500 egz.

Kaina – 1,45 Eur

Giedrius JONAITIS. Busho lėktuvas

Giedrius JONAITIS. Be pavadinimo. Iš parodos „Mano istorijos“ galerijoje Titanikas

V. Ilčiuko nuotr.

Kaina – 1,45 Eur
KULTŪROS BARAI 2017. Nr. 12 (636), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009